

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**Delhi Türk Sultanlığı Döneminde Başkent Delhi ve
Çevresi**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. NESLİHAN DURAK

HAZIRLAYAN
FAHRİYE GİZEM ERDURAK

MALATYA-2022

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Delhi Türk Sultanlığı Döneminde Başkent Delhi ve Çevresi

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Fahriye Gizem Erdurak

MALATYA 2022

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Delhi Türk Sultanlığı Döneminde Başkent Delhi ve Çevresi

YÜKSEK LİSANS

DANIŞMAN
PROF.DR. NESLİHAN DURAK

HAZIRLAYAN
FAHİRİYE GİZEM ERDURAK

Jürimiz 20.06.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans tezini (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak Tarih Anabilim Dalı yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

1. Prof. Dr. Neslihan Durak
2. Doç. Dr. Murat Öztürk
3. Doç. Dr. Müslüme Melis Savaş

İmzası

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Suzan Ergün
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

“Prof. Dr. Neslihan Durak” danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “Delhi Türk Sultanlığı Döneminde Başkent Delhi ve Çevresi” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün eserlerin hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.”

Fahriye Gizem Erdurak

20.06.2022

BİLDİRİM SAYFASI

PROF. DR. NESLİHAN DURAK danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “Delhi Türk Sultanlığı Döneminde Başkent Delhi ve Çevresi” başlıklı tezimin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun sadece İnönü Üniversitesi yerleşkelerinde erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Fahriye Gizem Erdurak

20/06/2022

ÖZET

Hindistan coğrafyasının kalbi konumunda olup Asya ve Çin Hindi toprakları arasında köprü görevi gören Delhi şehri, Yamunna nehri kenarında bulunmaktadır. İklimi ve bitki örtüsü ile Hindistan'ın yaşamaya en elverişli yeridir. Tarihin her döneminde önem arz ederek yerleşim birimi olmuştur. Milattan önce Yüceçiler'in Asya bozkırlarından Hindistan içlerine gelişleri, söz konusu coğrafyada ilk Türk izlerini teşkil etmektedir. Onları ilerleyen dönemlerde Sakalar, Kuşanlar, Partlar ve Akhunlar takip etmişlerdir. Fakat bu topluluklar Hindistan'da kalıcı bir devlet kuramamışlardır. İlk düzenli akınlar ise Gazneliler Devleti Hükümdarı Mahmud'un Hindistan'a yaptığı 17 sefer olmuştur. Gazneliler Devleti'ne son veren Gurlu Devleti Hükümdarı Muizzeddin Muhammed, Aybek'i Delhi ve çevresinde hâkimiyet kurması amacı ile görevlendirmesi üzerine Delhi Türk Sultanlığı'nın temelleri atılmıştır. Aybek'in, gulam olmasına rağmen hükümdarlık mertebesine kadar yükselerek Delhi ve çevresinde 1206 yılında bağımsızlığını ilan etmesi, Hindistan tarihinde dönüm noktası olmuştur. Hâkimiyetlerin hanedanlar üzerinden devam ettiği Delhi'de, kuruluş döneminde Muizzi Melikleri ve Şemsi Melikleri, yükseliş döneminde Balaban ve Kalaç Hanedanlığı ve yıkılış döneminde Tuğluk Hanedanlığı hâkimiyet sürmüştür.

Delhi ve çevresinde 1206-1414 yılları arasında Türkler, Moğollar ile sürekli mücadele içinde olmuşlardır. Moğolların kadim istila anlayışı Delhi'ye her açıdan büyük zarar vermiştir. Delhi Sultanları kimi zaman kanlı mücadeleler kimi zaman ise politik açıdan bir anlaşma zemini sağlayarak Moğolları Delhi'den uzak tutmayı kendilerine amaçlamışlardır. Ancak Timur'un Delhi'ye yapmış olduğu sefer burada büyük yıkıma sebep olmuş ve Delhi Türk Sultanlığı dağılma dönemine girmiştir.

Türkler, Delhi ve çevresinde yaptıkları mimari eserler ile silinmez izler bırakmasının yanında her kesimden insana hoşgörü ile yaklaşmaları, Moğol istilasından kaçanlara kucak açmaları, ilme ve bilime önem vermeleri açısından da Delhi'nin o dönem için refah seviyesi yüksek, güvenilir bir başkent olmasını sağlamıştır.

Anahtar kelimeler: Asya, Hindistan, Delhi, Kültür

ABSTRACT

The city of Delhi, which is at the heart of the Indian geography and serves as a bridge between the lands of Asia and China, has been an important settlement in every period of history. The arrival of the Turks in Delhi and its environs is based on the arrival of the Yüechis from the Asian steppes before Christ. Sakas, Kushans, Parthians and Akhuns followed them in the following periods. But these communities could not establish a permanent state in India. The first regular raids were the 17 expeditions made by Mahmud, the ruler of the Ghaznavid State, to India. The foundations of the Delhi Turkish Sultanate were laid when Muizzeddin Muhammed, the ruler of the Gurlu State, who put an end to the Ghaznavid State, commissioned Aybek to establish dominance in and around Delhi. Despite being a gulam, Aybek's rise to the rank of ruler and his declaration of independence in Delhi and its surroundings in 1206 was a turning point in the history of India. The concept of sovereignty in Delhi is dynastic. During the establishment period, Muizzi and Şemsi Kings, Balaban and Kalaç Dynasties during the rise and Tuğluk Dynasty during the collapse period continued to dominate.

Between the years 1206-1414 in and around Delhi, the Turks were in constant struggle with the Mongols. The understanding of the invasion of the Mongols caused great damage to Delhi in every aspect. The Sultans took it upon themselves to keep the Mongols away from Delhi, either through bloody struggles or through agreements. However, Timur's expedition to Delhi caused great destruction here and the Delhi Turkish Sultanate entered a period of disintegration.

In addition to leaving indelible traces with the architectural works they built in and around Delhi, the Turks also made Delhi the most developed metropolitan city of the period in terms of approaching people from all walks of life with tolerance, embracing those fleeing the Mongol invasion and initiating scientific studies.

Key Word: Asia, India, Delhi, Culture

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	iii
BİLDİRİM SAYFASI	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÖN SÖZ	xi
KISALTMALAR.....	xii
KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR.....	xiii
GİRİŞ.....	1

I.BÖLÜM

MUIZZİ MELİKLERİ DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ

1.KUTBEDDİN AYBEK DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ	12
1.1. Hindu Racalar ile Mücadele	13
1.2.İhtiyarüddin Muhammed Kalaç'ın Bengal Seferi.....	14
1.3.Muizzeddin Muhammed'in Vefatı ile Delhi ve Çevresinin Taksimi.....	15
1.4.Kutbeddin Aybek ile Taceddin Yıldız Arasındaki Mücadele	16

II. BÖLÜM

ŞEMSEDİN MELİKLERİ DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ

1.Şemseddin İltutmuş Döneminde Delhi ve Çevresinin Taksimi	17
1.1.Taceddin Yıldız ile Şemseddin İltutmuş Arasındaki Mücadele	18
1.2.Celeddin Harzemşah ve Moğolların İndus Bölgesinde Görülmesi.....	18
1.3.Leknevti'nin Fethi.....	19
1.4.Rantambor Kalesinin Fethi.....	20
1.5.Nasreddin Kabaca ile Mücadele	20
1.6.Abbasi Halifesinin Şemseddin İltutmuş'u Tanıması	20
1.7.Gvalyor ve Bhilsan Kalelerinin Alınması	21
1.8.Şemseddin İltutmuş'un Vefatı	21
2.SULTAN RAZİYE DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ.....	22
2.1.Behram Şah'ın Tahta Çıkması ve Sultan Raziye ile Mücadeleleri.....	25
2.2. Moğolların Lahor'a Saldırıları ve Behram Şah'ın Öldürülmesi.....	26
3.ALAEDDİN MESUD ŞAH DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ	27

3.1. Moğollar ile Mücadeleler	28
4. NASİREDDİN MAHMUD ŞAH DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ	28

III. BÖLÜM

BALABAN HANEDANLIĞI DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ

1.BALABAN HANEDANLIĞI VE GIYASEDDİN BALABAN DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ.....	32
1.1.Moğollar ile Mücadele	34
1.2.Leknevti Valisi Tuğrul'un İsyanı.....	34
2.MUIZEDDİN KEYKUBAT DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ	35

IV. BÖLÜM

KALAÇ HANEDANLIĞI DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ

1.CELELEDDİN FİRUZ KALAÇ DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ	37
1.1.Celeleddin Firuz Döneminde Moğol İstilas ve Yeni Müslümanlar	39
2.ALAEDDİN MUHAMMED KALAÇ DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ	39
2.1.Gücerat Seferi	40
2.2 Moğollar ile Mücadele	40
2.3. Rantambor Seferi	41
2.4.Çitor Seferi, Malva Seferi ve Moğolların Yeniden Saldırması	41
2.5.Alaeddin Muhammed Kalaç'ın Hindistan'da Birlik Sağlama Çabası	43
3. KALAÇ HANEDANLIĞININ YIKILMASI	45

V. BÖLÜM

TUĞLUK HANEDANLIĞI DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ

1.GIYASEDDİN TUĞLUK DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ	46
1.1. Varangal Seferi	47
1.2. Sultanın Bengal Seferi ve Ölümü	47
2.MUHAMMED TUĞLUK DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ	48
2.1. Moğollar ile Mücadele	48
2.2. Başkentin Delhi'den Deogir'e Taşınması	49
2.3. Muhammed Tuğluk'un Bozulan Ekonomiyi Düzeltme Çabaları	50
2.4.Delhi Türk Sultanlığında Bölünmeler ve Muhammed Tuğluk'un Vefatı.....	51
3.FİRUZ TUĞLUK DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ	51
3.2.Firuz Tuğluk'un Devlet Hâkimiyetini Kaybetmesi ve Vefatı	53

4.TİMUR'UN HİNDİSTAN SEFERİ.....	54
5.TİMUR'UN DELHİ SEFERİNDEN SONRA YAŞANAN KARIŞIKLIKLAR VE DELHİ TÜRK SULTANLIĞININ YIKILIŞI	56

VI. BÖLÜM

DELHİ TÜRK SULTANLIĞI DÖNEMİNDE DELHİ İLE ÇEVRESİNDEKİ ŞEHİRLERDE KÜLTÜR VE SOSYO-EKONOMİK HAYAT

1.DELHİ TÜRK SULTANLIĞI DÖNEMİNDE DELHİ İLE ÇEVRESİNDE KURULAN ŞEHİR VE KASABALAR	58
2.MİMARİ ESERLER	61
2.1.Camiler	62
2.1.1 Kuvvet'ül İslam Cami ve Kutub Minar	63
2.1.2. Cami (Cuma) Mescit.....	65
2.1.3 Acmer Cami	66
2.1.4. Begumpur Cami	66
2.1.5. Hırki Cami.....	66
2.1.6. Cemaat Hane (Hilci) Cami.....	67
2.1.7. Kalan Mescitleri	67
2.2. Firuz Tuğluk Döneminde Yapılan Minareler	67
2.3. Mezarlar.....	68
2.3.1.Şemseddin İltutmuş'un Mezarı	68
2.3.2.Nasıreddin Muhammed'in Mezarı	69
2.3.3. Kutub Sahib'in Mezarı.....	69
2.3.4. Sultan Raziye'nin Mezarı	69
2.3.5. Balaban'ın Mezarı	70
2.3.6. İmam Zaim'in Mezarı.....	70
2.3.7.Firuz Şah Tuğluk'un Mezarı	70
2.3.8. Cihan Tilangani' nin Mezarı	71
2.3.9.Gıyaseddin Tuğluk'un Mezarı	71
2.3.10. Muhammed Tuğluk'un Mezarı	71
2.3.11. Alaeddin Kalaç'ın Mezarı.....	71
3. HAVUZLAR	72
3.1. Havuz-i Şemsi	72

3.2.Havuz Khas (Havuz-i Allai)	73
4. KALELER.....	73
4.1.Kilekheri Kalesi (Kasr Muizzi Veya Naia Shahr).....	74
4.2.Tuğlukabad Kalesi.....	74
5. SOSYAL HAYAT	75
6. EKONOMİ.....	77
7.ADALET	79
8. EĞİTİM	80
9.DİN	83
SONUÇ	85
KAYNAKÇA.....	89
EKLER	101

ÖN SÖZ

Hindistan coğrafyasının stratejik açıdan önemli noktalarından biri olan ve Delhi Türk Sultanlığına başkentlik yapmış olan Delhi şehri, geçmişten günümüze pek çok hakimiyete ait özellikleri bünyesinde barındırmış olup söz konusu süre içerisinde Delhi Türk Sultanlığının da bölgedeki en önemli üssü olmuştur. Bu şehir sahip olduğu özellikleri hasebiyle kuzeyden Hindistan'a gelen Türk gruplarının Delhi şehrinden Hindistan'ın muhtelif bölgelerine yerleşmek ve buna müteakip Türk birliğinin sağlanması noktasında da stratejik bir konuma sahiptir. Konumuz olan Delhi Türk Sultanlığı döneminde de Afganistan'dan Hindistan coğrafyasına yönelen Kutbeddin Aybek ile birlikte bu şehir onlar için bölgenin kalpgahı statüsü kazanmış ve Sultanlığın son dönemine kadar ihtişamını korumuştur.

Akademik başarılarından ilham aldığım, araştırmanın yapılmasında sonsuz destek ve yardımlarını gördüğüm, sıkıntıların esnasında çözüm üretmeme büyük katkı sağlayan, kütüphanesini ve her türlü bilgisini bana içtenlikle açan, bana çalışmam esnasında çalışma ortamı sağlayan, konunun tespit ve şekillenmesinde gerek kütüphanesinden gerekse engin fikirlerinden istifade ettiğim, görüşleriyle çalışmama zenginlik katan, yanında olduğum sürece kendisinden hayata ve insanlığa dair çok şey öğrendiğim danışman hocam Prof. Dr. Neslihan Durak'a şükranlarımı sunmak benim için mutluluk verici olmuştur. Ayrıca tez hazırlama sürecinde görüşlerinden istifade ettiğim ve yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Murat Öztürk hocam başta olmak üzere her türlü sorunun çözülmesinde yardımcı olan Tarih bölümündeki bütün hocalarıma, Yusuf Ziya Söylemez ve Enes Fırat Önel arkadaşlarıma ayrı ayrı teşekkürü bir borç bilirim.

FAHRİYE GİZEM ERDURAK

20.06.2022

KISALTMALAR

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

HŞ. : Hicri-Şemsi

H. : Hicri

İA : İslam Ansiklopedisi

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

nşr. : Neşreden

s. : Sayfa

S. : Sayı

Tsh : Tashih

TTK : Türk Tarih Kurumu

KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR

XIII. Yüzyıldan XV. Yüzyıla kadar Hindistan bölgesinde Delhi ve çevresinin siyasi, sosyokültürel yaşamı ele alınan bu çalışmada dönemde yazılmış eserler ve arkeolojik verilerden yararlanılmıştır. Gerek Hindistan'ın yıkıcı iklimi gerekse Delhi ve çevresinin sürekli istilaya uğramış olması sebebi ile ana kaynaklar kısıtlı olsa da akademik araştırmalar, ansiklopedi maddeleri ve seyahatmalardan yararlanılarak en doğru bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

A. ANA KAYNAKLAR

a.Minhâc ed-dîn Sirâc el- Cüzcanî, Tabaqat-ı Nasırı

Minhâc-ı Sirâc, 1193 yılında Fîrûzkûh'ta doğmuştur. Ailesi ilim ve edebiyat ile meşgul olmuştur. Babası Gurlu hükümdarı Muizzeddin Muhammed bin Sam'ın hizmetinde bulunmuştur. Bundan dolayı çok saygı görmüşlerdir. Ayrıca Minhâc-ı Sirâc, sarayda yetişmiştir. Dönem dönem hukuki ve dini müesseselerin kadılığını yapmıştır. Buralarda dersler vermişlerdir. Minhâc ed-dîn Sirâc, Gıyaseddin Balaban döneminde (1266-1287) vefat etmiştir ve büyük ihtimalle Delhi'ye defnedilmiştir.¹

En önemli eseri olan ve çalışmamızda da yararlandığımız Tabaqat-ı Nasırı adlı eseridir. 1260 yılında tamamladığı eserini Nasireddin Mahmud'a sunmuştur. Sarayda yaşadığı için yazdığı olayların bir kısmını kendi görmüş bir kısmını görgü tanıklarından dinlemiştir.² Yirmi üç bölümden oluşan eserde sırasıyla peygamberler tarihi, Hulefâ-yi Râşidîn dönemi, Emevîler, Abbâsîler, İran'da hüküm süren hânedanlar, Tübbâ' ve Yemen hükümdarları, Tâhirîler, Saffârîler, Sâmânîler, Deylemîler (Büveyhîler), Gazneliler, Selçuklular; İldenizliler, Fars Atabegleri (Salgurlular) ve Sencer'den sonra Nîşâbur'da hüküm süren emîrlerden bahsetmektedir. Bunlara ek olarak Nimrûz ve Sîstan melikleri, Eyyûbîler, Hârizmşahlar, Gurlular, Gurlular'ın Bâmiyân ve Tohâristan kolu, Gazne'de hüküm süren Gurlular, Delhi Sultanlığı (Muizzîler), Delhi Sultanlığı (Şemsiler), Delhi Sultanlığı'na tâbi melikler, Karahıtay ve Moğol istilâsı anlatılmaktadır.

¹A.S. Bazmee Ansarı, “*Cüzcanî Minhâc-ı Sirâc*”, **DİA/VIII**, İstanbul 1993, s.98 vd.

²Fuat Köprülü, **Tarih Araştırmaları I**, Ankara 2006, s.268 vd.

Tabaqat-ı Nasırı, H.G. Raverty tarafından 1970 yılında London’da İngilizce’ye çevrilmiştir³ ve M. Elliot ve J. Dowson’ da eserin geniş bir özetini İngilizce’ye çevirmiş, “The History of India As Told By Its Own Historians” adlı kitabın II. cildinden⁴ yayımlamışlardır. Çalışmamızda bunlardan yararlanılmıştır.

b. Ahmed Bin Abdullah Sirhindi, Tarih-i Mübarekşahi

Yahya bin Ahmed es-Sirhindi, Tarihi-i Mübarekşahi adlı eserini Hızır Han’ın oğlu Mübarek Şah’a sunduğu için bu ad ile anılmaktadır.⁵ Farsça yazılmış olan bu eserin Delhi Türk Sultanlığı ile ilgili kısmı K.K. Basu tarafından 1932 yılında İngilizce’ye çevrilmiştir.⁶ M. Elliot ve J. Dowson’ da eserin geniş bir özetini İngilizce’ye çevirmiş, “The History of India As Told By Its Own Historians” adlı kitabın IV. cildinde yer vermiştir.⁷ Çalışmamızda bunlardan yararlanılmıştır.

c. Muhammed Kasım Firişte, Tarih-i Firişte,

Hindistan’a gelip yerleşen bir aileye mensup olan Firişte’nin yaklaşık olarak 1553 yılında doğduğu düşünülmektedir. Ahmednagar hâkimi Murtaza Nizamşah’ın (1565-1588) ve Bicapur hâkimi II. İbrahim Adilşah’ın hizmetinde sarayda çeşitli görevler üstlenmiştir. II. İbrahim Adilşah’ın isteği üzerine pek çok kaynaktan yararlanarak Hindistan tarihini kaleme alıp Tarih-i Firişte (Gülşen-i İbrahim) eserini yazmıştır.⁸

Çalışmamızda, John Briggs’ın İngilizceye çevirerek “History of The Rise Muhammedan Power in India”⁹ adı ile kitap haline getirdiği çalışmasından yararlanılmıştır.

d. Barani, Tarih-i Firuz Şahi

1285 yılında doğduğu kabul edilen Barani, Delhi Sultanları ile iyi ilişkileri olan seçkin bir aileden gelmektedir. Barani on yedi yıl Muhammed Tuğluk’un nedimliğini ve

³Minhâc Ed-Dîn Sirâc el- Cüzâî, **Tabaqat-I Nasırı I**, (İng. nşr. H.G. Raverty), London 1970.

⁴H. M. Elliot - J. Dawson, **History of India II**, London 1869.

⁵Berna Karagözoğlu, “*Hindistan Türk Moğol İmparatorluğu Döneminde Farsça Tarih Yazıcılığı*”, **The Journal of Academic Social Science**, Yıl 4, S.37, 2016, s.355 vd.

⁶Ahmed Bin Abdullah Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, (İng. nşr. K.K. Basu), Bihar 1932.

⁷H. M. Elliot - J. Dawson, **History of India IV**, London 1872.

⁸Khalîq Ahmad Nizâmî, “*Firişte*”, **DİA/XIII**, İstanbul 1996, s.133 vd.

⁹Muhammed Kasım Firişte, **Tarih-i Firişte, History of The Rise Muhammedan Power In India I**, (İng. nşr. John Briggs), Lahore 1977.

danışmanlığını yapmıştır. Ancak Firuz Şah Tuğluk döneminde gözden düşmüş ve saray hayatı sona ermiştir. Bu dönemden sonra eserini kaleme almaya karar vermiştir. Pek çok ilim adamı ve şairle dostluk kurmuştur.¹⁰ Tarih-i Firuz Şahi adlı eserinde, Gıyaseddin Balaban'ın tahta çıkışından III. Firuz Şah'ın saltanatının altıncı yılına (1357) kadar olan dönemi yazmıştır. İslam'a uygun olarak halkı yönetmelerine yardım etmek gayesiyle yazılmıştır.

Çalışmamızda M. Elliot ve J. Dowson'ın İngilizce'ye çevirip, "The History of India As Told By Its Own Historians" adlı kitabın III. cildinde yer verdiği bölümden yararlanılmıştır.¹¹

e.İbn Battuta, İbn Battuta Seyahatnamesi

1304 yılında doğmuş olan İbn Battuta, dünyaya gözlerini açtığı Fas'ın Tanca şehrinden yola çıkarak Kuzey Afrika, Anadolu, Mezopotamya, Asya Kıtası, Endülüs başta olmak üzere pek çok coğrafyayı gezmiştir.¹² Bu gezisi sırasında bölgelerin siyasi, sosyal ve kültürel hayatlarından derinlemesine bahsetmiştir. Çalışmamızda A. S. Aykut'un 2020 yılında bastırdığı eserinden yararlanılmıştır.¹³

f.Hasan Nizami, Tâcü'l-me'âşir

XII. Yüzyılın sonlarına doğru Nişabur'da doğmuştur. Babası Nizâmî-i Arûzî, İran edebiyatının tanınmış isimlerindendir. Hasan Nizami, Kutbeddin Aybek'in emrine girerek onun hizmetinde sarayda çalışmış ve Aybek'in bazı seferlerine katılmıştır. İlerleyen günlerde Şemseddin İltutmuş'un hizmetinde de bulunmuştur.

1206 yılında Sultan Muizzeddin Muhammed ve Kutbeddin Aybek'in başarılarını anlatmak üzere Tâcü'l-me'âşir adlı eserini kaleme almaya başlamıştır. Dönemin sosyal, kültürel hayatı hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.¹⁴

¹⁰Azmi Özcan, "Berenî", **DİA/V**, İstanbul 1992, s.491.

¹¹H. M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, London 1871.

¹²A. Sait Aykut, "İbn Battûta", **DİA/XIX**, İstanbul 1999, s.361 vd.

¹³İbn Battuta, **İbn Battuta Seyahatnamesi II**, (nşr: A. Sait Aykut), İstanbul 2020.

¹⁴Enver Konukçu, "Hasan Nizami", **DİA/XVI**, İstanbul 1997, s.333.

Çalışmamızda M. Elliot ve J. Dowson'ın Tâcü'l-me'âşir'e de yer verdikleri "The History of India As Told By Its Own Historians" adlı çalışmasının II. cildinden yararlanılmıştır.¹⁵

g. Alaeddin Ata Melik Cüveyni, Tarih-i Cihan Güşa

Alaeddin Ata Melik Cüveyni, 1226 yılında Azadvar kasabasında doğmuştur. Köklü ve meşur bir aileye mensuptur. On yedi, on sekiz yaşlarında İlhanlılarda İran, Irak, Horasan ve Azerbaycan umum valisi Argun'un özel kâtipleri arasına girmiştir. 1256 yılında Hülagü'nün hizmetine girmiştir. 1259 yılında Irak-ı Arab ve Huzistan bölgesinin valisi olmuş ve ölene kadar aktif bir şekilde siyasi hayatını sürdürmüştür.¹⁶

Tarih-i Cihan Güşa adlı eserini 1252 veya 1253 yıllarında yazmaya başlamış 1260 yılında tamamlamıştır. Moğol tarihinin en önemli ana kaynaklarından biri olarak değerlendirilen bu eser Mürsel Öztürk tarafından Türkçeye çevrilmiştir. 2013 yılında Ankara'da basılan çalışmadan yararlanılmıştır.¹⁷

h. Nizamüddin Şami, Zafername

Timur'un seferlerinin kaleme alınması isteği üzerine 1404 yılında yazılmıştır. Yazar, Timur'un yanında yer alarak gözlemlerini aktarmıştır.¹⁸ Çalışmamızda, Necati Lugal'ın Türkçeye çevirdiği 1987 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından basılan çalışmadan yararlanılmıştır.¹⁹

ı.Emir Timur Muhammed, Tüzükât-ı Timur

Timur'un kendi ağzından yazılmış olan bu eserin ilk bölümünde siyasi ilişkiler, ikinci bölümde ise devlet kurma ve onu yönetme yöntemlerinden bahsedilmiştir. Çalışmamızda Kutlukhan Şakirov ve Adnan Aslan'ın hazırlayıp 2016 yılında İstanbul'da yayınladığı çalışmadan yararlanılmıştır.²⁰

¹⁵H. M. Elliot - J. Dawson, **History of India II**, London 1869.

¹⁶Orhan Bilgin, "Atâ Melik Cüveynî", **DİA/VIII**, İstanbul 1993, s.140 vd.

¹⁷Alaeddin Ata Melik Cüveyni, **Tarih-i Cihan Güşa**, (nşr. Mürsel Öztürk), Ankara 2013.

¹⁸Gülay Ögün Bezer, "Nizâmeddin Şâmî", **DİA/XXXVIII**, İstanbul 2010, s.330.

¹⁹Nizamüddin Şâmî, **Zafername**, (nşr. Necati Lugal), Ankara 1987.

²⁰Emir Timur Muhammed, **Tüzükât-ı Timur**, (Hazırlayanlar: Kutlukhan Şakirov-Adnan Aslan), İstanbul 2016.

i. Nizameddin Ahmed, Tabakat-ı Ekberi

1551 yılında doğduğu tahmin edilen Nizameddin Ahmed tarafından kaleme alınmış olan bu eser yaklaşık otuz farklı kaynaktan esinlenerek yazılmıştır.²¹ Eser, Gazneli Mahmud'un Hindistan'a düzenlediği seferler hakkında geniş bilgiler barındırmasının yanı sıra müellifin Delhi sarayında çeşitli görevlerde bulunmasından dolayı saray hayatı hakkında da bilgiler vermektedir.

Çalışmamızda B. De tarafından İngilizceye neşredilmiş olan 1913 yılında Calcutta'da basılan eser kullanılmıştır.²²

j. Abdülkadir Bedâûnî, Müntehabü't-tevârih

1540 Caypur'da doğmuş olan müellif Abdülkadir Bedâûnî, Babür Hükümdarı Ekber Şah'ın kültürel faaliyetlerine katılmıştır. ²³ En önemli eseri Müntehabü't-tevârih'dir. Üç ciltten oluşmakta olup birinci cildi Gazneliler Devleti hükümdarı Sebük Tegin'in tahta çıkışından başlayarak Hümayun'un ölümüne kadar olan dönemi kapsamaktadır. İkinci ciltte Ekber Şah'ın ilk kırk yılı ele alınmış ve son ciltte ise çağdaşı olan bilim ve fikir adamlarının biyografilerine yer verilmiştir.

Çalışmamızda George S.A. Ranking tarafından İngilizce'ye neşredilmiş olan 1898 yılında Calcutta da basılmış olan eser kullanılmıştır.²⁴

B. ARAŞTIRMA ESERLER

Hindistan için daima önemli bir konumda bulunan ve üzerinde teşekkül eden devletler için stratejik bir mevkiye sahip Delhi ve çevresine dair pek çok araştırma yapılmıştır. Hindistan tarihi ile ilgili araştırma eserlerin yanı sıra Moğol Tarihi, Timurlu Devleti tarihi ile ilgili araştırma eserlerden yararlanılmıştır. Türk Tarihi ile ilgili kısımları Z. V. Togan, Enver Konukçu, M. Fuad Köprülü, Salim Cöhçe, Neslihan Durak gibi Türk Tarihi araştırmacılarının eserlerinden faydalanılmıştır.

Delhi Türk Sultanlığı ve Delhi şehri ile ilgili İngilizlerin çalışmaları XVII. Yüzyılda Hindistan coğrafyasına hâkimiyet kurma çabaları ile başlamıştır. Pek çok eser

²¹Casim Avcı, “Nizâmeddin Ahmed Herevî”, **DİA/XXXIII**, İstanbul 2007, s.178- 179.

²²Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, (İng. nşr. B. De), Calcutta 1913.

²³Enver Konukçu, “*Abdülkadir Bedâûnî*”, **DİA/V**, İstanbul 1992, s.295-296.

²⁴Abdülkadir Bedâûnî, **Müntehabü't-tevârih**, (ing. nşr. George S.A. Ranking), Calcutta 1898.

kaleme alındığı gibi ana kaynak çevirileri ve arkeolojik çalışmalar da İngilizler'in Hindistan'ı anlama ve hâkim olma çabalarında önemli veriler olmuştur. Oxford ve Cambridge Üniversiteleri önderliğinde Hindistan tarihi ve mimarisi hakkında pek çok eser kaleme alınmıştır. Khaliq Ahmad Nizami'nin eseleri Delhi Türk Sultanlığı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bunun yanında Hintli tarihçi R. C. Majumdar'ın "The Delhi Sultanate" adlı eseri Delhi şehrinin her dönemini sosyal siyasi ve ekonomik yönden ele alarak o dönemleri aydınlatmıştır. Yine önemli bir Hintli Tarihçi olan Anirudda Ray 'ın "The Sultanate of Delhi" adlı eserinden çalışmamızda faydalanılmıştır. Bütün bunların yanında Hindistan'daki mimari eserleri inceleyen araştırma eserlerden de yararlanılmıştır. Ayrıca seyyahlar tarafından görsel kaynak niteliği taşıyan fotoğraflar da mimari eserlerin görünüşü bağlamında önemli birer veri niteliği görmektedir. Delhi Türk Sultanlığı'nın siyasi sınırlarının belirtildiği atlalara da çalışmamızda yer verilmiştir.

GİRİŞ

Güney Asya'nın Arabistan ve Çin Hindi ile birlikte üç büyük kara parçasından biri olan Hindistan, Umman Denizi ile Bengal Körfezi arasında, kuzeyde Hindukuş ve Himalaya Dağları ile çevrilmiş olup, güneyde Hint Okyanusu'na doğru giderek daralan bir üçgen biçiminde uzanır. Coğrafi literatürde devasa bir yarımada olmasından dolayı "Alt Kıta" veya "Yarı Kıta" olarak nitelendirilmektedir.²⁵ Günümüzde siyasi bakımdan Pakistan, Bangladeş, Afganistan ve Hindistan olarak 4 devlete bölünmüş olsa da Asya kıtasının bu yarımadası, genel olarak Hindistan adı ile anılmaktadır. Hindistan adı bu gün Pakistan topraklarında akan İndus nehrinden gelmektedir. Söz konusu kelime Sanskritçe "Sindhu", eski Farsça'da Hindu şeklinde telaffuz edilmiştir. Ünlü "-stan" eki Hint-Avrupa dillerinde "ayakta durmak, bulunmak" anlamına geldiğinden "Hindu-stan" "Nehrin bulunduğu ülke" anlamındadır.²⁶

Hindistan coğrafyası genel anlamda dağ zincirleri içinde kalmış ovalardan oluşmaktadır. Kuzeydoğuda Karakurum, kuzeyde Pamirler ve batıda Hindikuş sıra dağları bulunmaktadır. Pamir dağlarından Bengal körfezine kadar olan bölge "Hindistan Kapısı" olarak adlandırılmaktadır.²⁷ İç bölgelere ulaşım doğal geçitlerle sağlanmaktadır. Kuzeybatıda Kabil, Kandahar, Mekran geçitleri bulunmakta²⁸, Kuzey yönünden Hindistan'a ulaşım ise genel olarak Karakurum geçitleri üzerinden sağlanmaktadır.²⁹ Hindistan'ın kuzeydoğusundaki Ganj Nehri kolları ve çevresindeki düzlükler, yaz aylarında ırmakların taşması ile sular altında kalıyor olsa da iklimi ve verimli toprakları

²⁵3.287.263 kilometrekarelik yüzölçümüyle dünya sıralamasında altıncı sırada yer alan bu geniş ülke, nüfus bakımından dünyadaki en kalabalık ülkeler arasında yer almaktadır. Bkz., Sırrı Erinç, "*Hindistan*" **DİA/XVIII**, İstanbul 1998, s.69; Neslihan Durak, "*Zenginlikler Ülkesi Hindistan ve Kültüründen Örnekler*", **Sabit Duman Armağanı** (edt. Yahya Başkan), Ankara 2020, s.59; J.C Powell-Price, **A History of India**, London 1955, s.1.

²⁶Sayyid Maqbul Ahmad, "*Ortaçağ Müslüman Coğrafyacılarına Göre Hindistan*", **DİA/XVIII**, İstanbul 1998, s.73.

²⁷Yusuf Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi I**, Ankara 1987, s.1 vd.

²⁸F. Grenard, **Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü**, (nşr. Orhan Yüksel), İstanbul 1992, s.116

²⁹Tarihin her döneminde bu geçitler aktif olarak kullanılmıştır. Dağlar Hindistan halkı için koruma kalkını görevi üstlenmiştir. Geçitler kullanılmadığı durumlarda bölgeye giriş çok zorlu olmaktadır. Nedeni ise dağların çok sarp ve çetin olmasından veya bölgenin sık ve uzun boylu ağaçlarla kaplı olmasından kaynaklanmaktadır. Doğu Türkistan üzerinden Pakistan ve Hindistan topraklarına geçmeye imkân sağlayan başlıca geçitlerin adına genellikle "Karakurum geçitleri" denilmiştir. Gomal geçidi Multan'a, Toçi geçidi Lahor'a, Kuhram ve Hayber geçitleri ise Pencab ve oradan da Delhi'ye açılmaktadır. Daha geniş bilgi için Bkz., Mehmet Tezcan, "*Kuzey Hindistan Geçitleri I*", **Hindistan Türk Araştırmaları I/1 (Ocak- Haziran 2001)**, Malatya 2001, s.145 vd.; L.D. Stamp, **Asia: A Regional and Economic Geography**, London 1952, s.175 vd.

ile her zaman yaşamaya elverişli bir bölge olmuştur. Söz konusu bölge merkez Delhi olmak üzere Sarsawati, Hansi, Samana, Kuhram, Galyur, Bedaun, Oudh, Kara, Kannauc, Koil, Multan, Nirun, Patna, Agra, Benares ve Somnath gibi Güney Asya coğrafyası için önemli şehirleri sınırları içerisinde barındırmaktadır.

Hindistan coğrafyasında İndus, Ganj, Pencab önemli nehirlerdir. Büyük nehirlerden vadilere taşınan alüvyonlu topraklar sayesinde Hindistan’da pek çok çeşitte tarım ürünü yetiştirilebilmektedir. Hatta bazı bölgelerde yılda iki kere ürün toplanır.³⁰ Nehirlerden taşımacılıkta da faydalanılmaktadır.³¹ Hindistan’ın yerli halkı için nehirler, maddi olduğu kadar manevi yönden de önem arz etmektedir. Örneğin, Hindu inancına göre Ganj Nehri’nde yıkananlar günahlarından arınır, cesetleri yakılıp bu nehre külleri dökülenler Cennet’e gitmektedir.³²

Hindistan iklimini ana hatlarıyla muson rüzgârları ve beraberinde gelen yağışlar şekillendirmektedir. Halk; mevsimleri yaz, kış ve yağmurlu olarak üçe ayırır.³³ Tek bir iklimden söz edilemez.³⁴ Kuzeyde kışlar soğuk geçerken yazlar dünyadaki en sıcak dereceleri bulabilir. Güneyde ise ısı fazla düşmez ancak yaz mevsiminde kuzey kadar da bunaltıcı sıcaklıklar olmaz. Değişken yer şekilleri ve iklime bağlı olarak farklı türlerde bitki ve hayvana rastlanır. Tespit edilmiş bitki türü yirmi bin dolayındadır. Bunların arasında çeşitli baharatlar ve değerli ağaçlar bulunmaktadır. Dört ayaklılar, sürüngenler, kuşlar, deniz canlıları açısından da pek çok farklı türe ev sahipliği yapan Hindistan coğrafyasında bu hayvanlardan bazıları evcilleştirilerek hayatın pek çok alanında kullanılmıştır.³⁵ Yer altı kaynakları bakımından da demir, çinko, krom, bakır, kireç taşı gibi temel madenler başta olmak üzere çok çeşitli maden yataklarına sahiptir.³⁶

Hindistan’da insanlığa ait ilk izler, M.Ö 1700-1500 İndus ve Pencab Nehirleri’nin çevresindeki sulak alanları yerleşim yeri olarak seçmiş olan “Harappa Uygarlığı”

³⁰W.W. Hunter, **A Brief History of The Indian Peoples**, London 1895, s.23 vd; J.C. Powell-Price, **A History of India**, London 1955, s.2 vd.

³¹E. J. Rapson, **The Cambridge History of India I; Ancient India**, London 1922, s.13.

³²Ahmed el-Biruni, **Tahkiku Mali’l - Hind**, (nşr. Ali İhsan Yitik), Ankara 2015, s.172 vd.

³³Rüzgâr, ekimden marta kadar kuzeydoğudan düzenli eserirken, nisandan eylüle kadar da güneybatıdan esmektedir. Henry Beveridge, **A Comprehensive History of India**, London 1871, s.8 vd.

³⁴J.C. Powell-Price, **A History of ...**, s.6.

³⁵H. Beveridge, **A Comprehensive History...**, s.10-11; S. Maqbul Ahmad, “Ortaçağ Müslüman...”, s.73 vd.

³⁶W.W. Hunter, **A Brief History...**, s.30; J.C. Powell-Price, **A History of ...**, s. 5vd.

adındaki topluluğa aittir.³⁷ Söz konusu uygarlık adını Pencab'ta bulunan Harappa kentinden almıştır. Aynı dönemde İndus Irmağı yakınında Modendjo-Daro³⁸ adındaki kentte de bir grup insan yaşamaktadır. Bu insanlar tarım ve hayvancılıkla uğraşmış, madenleri işlemişlerdir. Nüfusu on binleri aşmış ve çok geniş toprakları hâkimiyeti altına almışlardır. Arilerin (Aryanların) Hindistan'a gelmeye başlamaları ile yavaş yavaş kaybolmuş, zamanla güçlerini yitirmiş ve bölgeye Arilerin gelişiyi asimile olmuşlardır.

Arilerin asıl vatanının neresi olduğunu bilinmemesine rağmen hayvanların bolluğuna bakılırsa, geniş otlaklara ve nehirlerle sahip bir mevkiiden gelmiş olma yorumunun yapılmasına imkân vermektedir. Ariler, Hindistan coğrafyasına geldiklerinde ilkel kabillerle ile karşılaştıklarından dolayı buraya yerleşmeleri kolay olmuştur.³⁹ Buranın yerlilerine dair bilgi sadece dini metinlerden olan Vedaların Rigveda⁴⁰ adındaki dua üzerine yazılmış metinlerinde bulunsa da herhangi bir arkeolojik veri elde edilemediği için dayanağı tam olarak belirlenememiştir. Aryanların Hindistan coğrafyasında ilerleyip köle ve ganimet elde etmeleriyle birlikte günümüze kadar süregelen Kast sistemi ortaya çıkmıştır.⁴¹

M.Ö. 516 yılında Pers kralı I. Darius (Dârayawauş), İndus bölgesini hâkimiyeti altına almıştır.⁴² Bu hâkimiyet, M.Ö. 327'de Makedonyalı Büyük İskender'in gelişine kadar sürmüştür. Sıkı bir idari teşkilat kurmamakla beraber İskenderin fetihleri⁴³ Hindistan ve diğer hâkimiyet alanlarında "Helenistik" diye adlandırılan kültür

³⁷ Antikçağ yerleşim yerleri ve daha ayrıntılı bilgi için Bkz., Thakran, R. C. "Growth of Human Habitations In Northern Section of Delhi" **Proceedings of The Indian History Congress**, Vol. 53, Indian History Congress, 1992, s.632-641 vd.

³⁸ Mohenjo- Daro "Ölümler Tepesi" anlamına gelmektedir. Daha geniş bilgi için bkz., Ivar Lissner, **Uygarlık Tarihi**, (nşr. Adli Moran), İstanbul 2012, s.102; V. Gordon Childe, **Doğu'nun Prehistoryası**, Ankara 2010, s.160 vd.

³⁹ W.W. Hunter, **A Brief History...**, s.52.

⁴⁰ Rig-Veda eski metinlere verilen addır. 1028 şarkı ve yaklaşık 10.000 dizeden oluşur. Ivar Lissner, **Uygarlık Tarihi**, s.109; Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi I**, s.25; W.W. Hunter, **A Brief History...**, s.54; E.W Hopkins, **India Old and New**, Yale Üniversitesi 1901, s.23-35 vd.

⁴¹ Bu sistemde halk dört sınıfa ayrılmıştır. Birinci sınıf din adamlarından, ikinci sınıf Rajpur veya Kşatriya olarak adlandırılan askerlerden, üçüncü sınıf Vaysiya olarak adlandırılan tarımla uğraşan kişilerden, dördüncü sınıf ise Aryan olmayan kölelerden oluşmuştur. Kast sisteminde yer alan kişiler haklarını doğuştan elde etmektedir. Ayrıca sınıflar arası geçiş ve evlilik kesin kurallarla yasaklanmıştır. Ahmed el-Biruni, **Tahkiku Mali'l-Hind...**, s.59-62 vd. ; W.W. Hunter, **A Brief History...**, s.59; Khaliq Ahmad Nizami, **Some Aspects of Religion and Politics In India**, Aligarh 1961, s.67-68 vd; Burton Stein, **Hindistan Tarihi**, (nşr. Müfit Günay), İstanbul 2015, s.115 vd.

⁴² V. Diakov-S. Kovalev, **İlkçağ Tarihi**, (nşr. Özdemir İnce), İstanbul 2014, s.258.

⁴³ H. Beveridge, **A Comprehensive History...**, s.31 vd.; Andre Ribard, **İnsanlığın Tarihi I**, (nşr. Erdoğan Başar - Şiar Yalçın), İstanbul 1974, s.159-165 vd.

etkileşimine yol açmıştır.⁴⁴ M.Ö. 322’de otorite gevşekliğinden istifade eden Çandragupta adlı yerli yönetici bölgede kendini göstermeye başladı.⁴⁵ Böylece Maurya (Morya) Devleti dönemi başlamış oldu.⁴⁶ Bu imparatorluk devlet teşkilatlanmasında Pers ve Helen İmparatorlukları’ndan çok etkilenmiştir.⁴⁷ M.Ö. 189 - 167 yıllarına gelindiğinde ise Helenistik Baktria Hükümdarı Demetrius, Pencab’ın tamamını, İndus ve Ganj Vadileri’ni ele geçirerek Morya yönetimine son vermiştir. Helenistik yönetimlerin Hindistan’daki etkisini azaltan ise Yüeciler⁴⁸ olmuştur. Yüeciler, Çin’in kuzeybatısındaki bozkırlardan gelmişlerdir. Onları yine aynı coğrafyadan gelen Sakalar (İskitler)⁴⁹, Kuşanlar ve Partlar takip etmişlerdir.⁵⁰ M.Ö II. Yüzyılın başlarında Yüecilerden kaçan Sakaların, İndus ve Mekran taraflarına gelip buraya yerleşmeleriyle Türkler ilk defa Hindistan coğrafyasında görülmüştür. İran kaynaklarında “Sakastana” olarak geçen bugünkü “Sicistan/Siistan” coğrafi adını, o dönem bölgeye gelen Sakalar miras bırakmıştır⁵¹

Asya coğrafyasındaki hâkimiyet yarışında Yüeciler de kendilerine yeni topraklar arayışına girmişlerdir. Onlardan bir kısmı Sakalar gibi Hindistan’ı kendilerine uygun görüp oraya göç etmişlerdir. Yüeciler, zaman içerisinde teşkilatlanarak Miladi ilk yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kuşan Devleti’ni⁵² kurmuşlardır. Kuşanlardan sonra

⁴⁴V. Diakov-S. Kovalev, **İlkçağ Tarihi**, s.298; Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi I**, s.53 vd.; W.W. Hunter, **A Brief History...**, s 85 vd.

⁴⁵W.W. Hunter, **A Brief History...**, s.87 vd.

⁴⁶Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi I**, s.56 vd.

⁴⁷V. Diakov-S. Kovalev, **İlkçağ...**,s.301.

⁴⁸Bahaeddin Ögel, “*Eski Orta Asya Kabileleri Hakkında Araştırmalar I. Yüe-Çi’ler*”, Ankara Üniversitesi **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Ankara 1957, s.248-278 vd.

<http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/4183> (4 Ocak 2021)

⁴⁹W.W. Hunter, **A Brief History...**, s.90.

⁵⁰Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi I**, s.63 vd.

⁵¹Sakaların isim vermesi, bölgeyi ana vatan olarak seçtiklerinin göstergesidir. Zeki Velidi Togan, **Umumi Türk Tarihine Giriş I**, İstanbul 1981, s 46; Salim Cöhlce, “*Gazneli Mahmud Dönemine Kadar Hindistan’da Türk Varlığı*”, **Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, IX/27, Ankara 1997, s.983.

⁵²Yüecilerin devletleşme sürecine dair ayrıntılı bilgi için bkz., Mehmet Tezcan, **Kuşanlar Tarihi (Yüeciler’lerden Kuşanlara)**, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1996, s.1 vd.; Bahaeddin Ögel, “*Çin Kaynaklarına Göre Wu-sunlar ve Siyasi Sınırları Hakkında Bazı Problemler*” **DTCF Dergisi VI/4**, Ankara 1948, s.259-278. Kuşanlar Hindistan’da en parlak devrini Kanişka döneminde yaşamıştır. V-VII. yüzyıllar arasında bakiyeler halinde bile olsa Kuzey Hindistan’a askeri, siyasi ve kültürel yönden pek çok katkı sağladıkları gibi kendileri de etkilenmiştir. Hintliler ilk defa at ve at kültürünü Kuşanlar’da görmüşlerdir. Aynı zamanda Kuşan yöneticileri de Budizm’i benimsemiş ve hatta Budizm’in koruyuculuğunu üstlenerek söz konusu dinin daha geniş coğrafyalara yayılmasında önemli rol oynamışlardır. Bölgeye daha önce yerleşmiş olan hâkimiyetlerden ortaya çıkan Part-Saka kültürü, Kuşanların faaliyetleriyle özgün Hind-Kuşan kültürüne evrilmiştir. Kuşanlar bölgedeki kültürleri destekledikleri gibi kendileri de katkı sağlamıştır Böylece Hint toplum hayatı yeniden düzenlenerek refah ortamı sağlanmıştır. Kanişka’dan sonra başa geçen yöneticiler onun kadar başarılı olamamış ve kalabalık

Guptaların hâkimiyetine kadar olan II. Yüzyılın ortalarından IV. Yüzyılın başları karanlık ve belirsizdir. Gupta Kuşanların emri altında yaşayan bir gruptu. Gupta'nın ilk bilinen hükümdarı 320 yılında tahta geçen I. Çandraguptadır.⁵³ Gupta istikrarlı bir siyasi tarihe sahip olamamış, Hunların saldırıları ve iklim elverişsizliği sebebi ile yıkılmışlardır.⁵⁴

Hindistan coğrafyasında kurulmuş diğer önemli devlet ise Yunanlarca “Eftalit” ve Araplarca “Hayatine” denilen ulus Akhunlardır.⁵⁵ Akhunlar, bölgeye geldiklerinde Gupta ile karşılaşmışlardır.⁵⁶ 515-550 (?) yıllarında zaten karışıklık içinde dağılmaya yüz tutmuş olan Gupta Devletinin hâkimiyet sahasını kolayca ele geçiren⁵⁷ Akhunlar, derin izler bırakmıştır.⁵⁸ VII. Yüzyılın başlarında ise Hindu Racalar Akhunlara son vermişlerdir.⁵⁹

Özetle, en eski devirlerden XI. Yüzyıl başlarındaki Gazneliler Devleti hükümdarı Sultan Mahmud'un⁶⁰ seferlerine kadar olan zaman diliminde Hindistan, pek çok akın ve

yerlilerin arasında asimile olmuşlardır. Bir kısmı Hindistan'ın batısında bağımsız yaşamıştır. Öyle ki Rajpuların kökenini bunların oluşturduğu düşünülmektedir. William H. McNeill, **Dünya Tarihi**, (nşr. Alaeddin Şenel), İstanbul 2002, s.287 vd.; W.W. Hunter, **A Brief History...**, s.91; V. Diakov-S. Kovalev, **İlkçağ Tarihi**, s.304; Enver Konukçu, **Kuşan ve Akhunlar Tarihi**, Ankara 1973, s.20 vd.

⁵³M. Melis Çelikaş, **Gupta Tarihi ve Kültürü**, Ankara 2019, s.19 vd.

⁵⁴Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi I**, s.86; V. Diakov-S. Kovalev, **İlkçağ Tarihi**, s. 305.

⁵⁵Hun boylar birliğinin güçlenmesi Ceyhun'un kuzeyinde gelişen olaylarla yakinen ilgilidir. Bahaeddin Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları I**, Ankara 1979, s.48.

⁵⁶W. Ruben, **Eski Hind Tarihi**, (nşr. C.Z. Sarıbay), Ankara 1944, s.219.

⁵⁷Radhakumud Mookherje, **The Gupta Empire**, Delhi 1969, s.20 vd.

⁵⁸Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi I**, s. 87 vd.

⁵⁹Hindu racalardan kaçan bir grup, Türk Şahiler adı ile 870 yılına kadar Afganistan ve Hindistan arasında bulunan Ohind mıntokasında yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Sakalar ve Kuşanlar kalabalık Hindistan nüfusu içerisinde eriyip gitseler de Türk Şahiler yüksek kesimlerde Hind yerlileriyle fazla ilişki kurmadıkları için kimliklerini muhafaza edebilmişlerdi. Bkz., Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, İstanbul 1980, s.245-277 vd. ; Haqqı, S.A.H., **Hindistan'daki Türk Tesiri İlk Dönem**, (nşr. Y.T.Kurat), Ankara 1984, s.23 vd.

⁶⁰962'de Türk subaylarından Alp Tegin, ismini başşehri Gazne'den alacak olan Gazneliler Devleti'ni kurmuştur. Alp Teginden sonra bir memluk olan Sebük Tegin 976 yılında başa geçti. Hindistan'da tam anlamıyla Türk hâkimiyetini kuruluşu, Gazneliler Devleti hükümdarı Sebük Tegin'in Hindistan'a akınlar yapmasıyla başlamıştır. Sebük Tegin'in oğlu Mahmud ise kendine Hindistan hâkimiyetini farz kılmıştır. Bölgenin zenginliği onun Hindistan hâkimiyeti düşüncesinde en büyük etken olduğu gibi İslamiyet'i de o coğrafyaya tanıtmayı kendine düstur edinmiştir. Sultan Mahmud otuz iki yıllık saltanatının (997-1030) yirmi altı yılında bu ülkeye on yedi sefer yaptı. Hindu racalar arasındaki bölünmüşlük Sultan Mahmud'a kolaylık sağlamıştır. Ancak Hindistan hem çok büyük hem de bozkır iklim şartlarına alışmış olan Türkler için çok sıcak, nemli ve rutubetli olsa da Mahmud için engel teşkil etmedi. Bu başarılı seferlerden çok sayıda altın ve ganimet elde etmiştir. Mahmud bu ganimetlerle Gazne'de üniversite kurmuş ve üniversiteye büyük bir kütüphane eklemiştir. Dönemin önemli âlimlerinden Biruni, Farabi, Utbi, Farukki ve Firdevsiyi sarayına davet ederek onlara çalışma imkânı sağlamış ve bir anlamda kendisinin bilime, bilim adamlarına verdiği değeri de göstermiştir. Sultan Mahmut 1030 yılında vefat edince yerine oğlu Mesut geçmiştir. Fakat o babası gibi güçlü ve dirayetli bir yönetici değildi. 1040 yılında Selçuklular ile yaptığı Dandanakan Savaşı'nda yenilince Gazneliler Devleti yıkılış sürecine girmiş ve Hindistan'daki Gazne gücü zamanla önemini yitirmiştir. Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi I**, s.128; Enver Konukçu, **XIII.-XVI. Yüzyıllarda**

hâkimiyet mücadelesine sahne olmuşsa da kurulan devletlerin ömürleri kısa olmuştur. Onlardan kalan eserin ekserisi ise Hindistan'ın yıkıcı iklimine karşı koyamayarak eriyip gitmiştir.

Antik çağlardan itibaren yerleşim yeri olarak seçilmiş olan Delhi şehri, Orta Hindistan'ın kuzeyinde, Himalayalar'dan 160 km. kadar uzaklıkta Ganj nehrinin kollarından olan Yamunna Nehri'nin⁶¹ batı yakasında bulunmaktadır. Delhi, stratejik olarak Hindistan'nın bütün bölgelerine ulaşılabilir noktaadır.

Delhi'nin iklimi yazları sıcak ve kurak, kışları ise bölgesine göre daha soğuk geçer. Muson yağışları görüldüğü dönemde serin okyanus havası hissedilir. Yaz aylarında toz fırtınaları görülebilir.⁶² Delhi coğrafyası Hindistan alt kıtası üzerinde Türklerin yaşadıkları yerlere en çok benzeyen bölgelerden biridir. Kuzeyden gelen Türkler burayı Hindistan'a yayılmak için bir üs olarak kabul etmişlerdir.

Delhi kelimesinin etimolojik kökeni, ihtilaflıdır. En çok tercih edilen görüş, Hintçe "Dhili" kelimesinden türediği yönündedir ki, bu "gevşek" anlamındadır. Toprağın çadır kazıkları tutamayacak kadar gevşek olmasından dolayı bu adı almıştır. Diğer bir görüş ise I. Yüzyılda buraya yerleşerek hâkimiyet kuran Raca Dhilu'dan gelmiş olduğudur.⁶³

Delhi şehri, 676 yılında Purana Killa yöneticisi I. Anangpal tarafından yeniden imar edilmesine rağmen saltanat merkezi olarak benimsenmemiştir. II. Anangpal 1052'de Delhi de Kutb Minar yakınlarında Lilkot Kalesi'ni⁶⁴ inşa etmiştir. 1143'te Delhi şehri

Hindistan'da Türk Kurucular Ve Hanedanlar", **Erdem Dergisi**, IX/27, s.1178-1182 vd.; Muhammed Kasım Firişte, **Tarih-i Firişte**, History of The Rise Muhammedan Power In India I, (ing. nşr. John Briggs), Lahore 1977, s.7-89; Muhammed bin Havendşah bin Mahmud Mirhand **Ravzatu's Safa**, (nşr. Erkan Göksu), İstanbul 2017, s.25-165 vd. ; Neslihan Durak, **Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler**, Ankara 2000, s.13-44; Erdoğan Merçil, **Gazneliler Devleti Tarihi**, Ankara 2007, s.8-28 vd.

⁶¹Delhi şehrinin antik çağlardaki durumu ve Yumuna Nehrine ait ayrıntılı bilgi için bkz., Upinder Singh, **Ancient Delhi**, New Delhi 1999, s.1-13 vd.

⁶²Kalpavriksh, **The Delhi Ridge Forest Decline and Conservation**, New Delhi 1991, sayfa 1 vd.

⁶³Carr Stephen, **The Archeology and Monumental Remains of Delhi**, Delhi 1876, s.10 vd. XIII. yüzyılda Pritvi Raj döneminde Hint terminolojisinde "Dilli" olarak geçmektedir. Müslümanlar Dihli veya daha yaygın olarak Delhi demişlerdir. John Burton- Page, **Indian Islamic Architecture Forms Typologies, Sites and Monuments**, Boston 2008, s, 117.

⁶⁴Konstantin S. Nossov, **Indian Castles 1206 - 1526**, New York 2006, s.53 vd.; Lal Chand, **Delhi Guide**, New Delhi 1900, s. 52.

Raca Pritvi Ray'nın (Rai Pithora) yönetimine geçmiştir.⁶⁵ Nitekim şehri Türklerin saldırılarına karşı korumak için inşa edilen "Rai Pithora Kalesi" onun adını taşımaktadır.⁶⁶

VIII. Yüzyıldan itibaren Delhi Türk Sultanlığı kurulana kadar bölge katı bir yalıtılmışlık içindeydi. Kuzeyden gelen Türkler gerek sanat anlayışlarını, gerek sosyal yaşayışları ve ekonomik düzenlerini buraya taşıyarak yalıtılmışlığın sonunu getirmiştir. Türklerin geleneksel savaşıklık anlayışları ile İslamiyet'in öngördüğü cihad fikrinin birleşimi onların Hindistan'a yönelmelerinde temel etken olmuştur.⁶⁷

Başkent, bir devletin beyni olarak kabul edilir. Devletin siyasi, sosyal, ekonomik bütün örgütleri başkentte toplanır ve bir bütün içerisinde buradan yönetilir. Kararlar, burada alınır ve diğer illere buradan yayılır. Devletin dış ilişkilerinin temeli de başkentten yürütülür. Elçiler, başkentte otururlar; resmi ziyareti buraya yaparlar.⁶⁸ Bir devletin başkenti ele geçirilirse o devlet yıkılmış sayılır. Bundan dolayı başkentler her zaman en korunaklı yerler olmuştur. Sosyal ve siyasi hayatın bir arada, düzen içinde yürütülebilmesi için en verimli tarım alanlarının bulunduğu, yolların en geniş ve en açık olduğu noktalar seçilmiştir. Hindistan coğrafyasında da Delhi şehri bütün bu şartları eksiksiz bir şekilde bünyesinde barındırdığı için başlangıçtan günümüze değin başkent olmuştur.⁶⁹ Her dönemde şehrin hâkimleri gerek imar faaliyetleri gerek sosyal faaliyetler ile şehri zenginleştirmeye çalışmışlardır.

Çalışmanın birinci bölümünde Delhi şehri ve çevresinde Türklerin, Muizzî Melikleri önderliğinde Kutbeddin Aybek tarafından teşkilatlatması ve Türk Sultanlığı'nın temellerinin atılarak devletleşme sürecinden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde Şemsi Melikleri'nin Delhi Türk Sultanlığındaki siyasi faaliyetlere değinilmiştir. Bu dönemde Delhi Türk Sultanlığı tamamen devletleşmiş ve çevresindeki

⁶⁵Cole Henry Hardy, **The Architecture of Ancient Delhi**, London 1843, s.13 vd. Müslüman müellifleri kaynaklarında "Ray Pritvi Ray" veya "Ray köle Pritvi Ray" olarak bahsetmişlerdir. Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi I**, s.258.

⁶⁶C. H. Hardy, **The Architecture of ...**, s.28; K. S. Nossov, **Indian Castles...**, s.11; John Burton- Page, **Indian Islamic Architecture...**, s.117.

⁶⁷K. A. Nizami, **Some Aspects...**, s.84.

⁶⁸Bilal Şimşir, "Ankara'nın Başkent Oluşu", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi XX/7**, Ankara 1991, s.189.

⁶⁹Khaliq Ahmad Nizami, **State and Culture in Medieval India**, Delhi 1985, s.71.

önemli noktalarda hâkimiyet kurabilmek için akınlar düzenlenmiştir. Bunların yanında hâkimiyetlerinin sürdürebilmek adına Moğollar ile yapılan mücadelelerde ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde Balaban Hanedanlığı'nın Delhi ve çevresindeki siyasi faaliyetlerine, hâkimiyet mücadelelerinde değinilmiştir.

Dördüncü bölümde Kalaç Hanedanlığı'nın Delhi ve çevresindeki siyasi faaliyetlerine değinilmiştir.

Beşinci bölümde Tuğluk Hanedanlığı'nın Delhi ve çevresindeki siyasi faaliyetlerine değinilmiştir. Ayrıca Timur'un Delhi'ye yaptığı sefer Delhi Türk Sultanlığı açısından ele alınarak sebepleri ve sonuçlarına yer verilmiş, Delhi Türk Sultanlığı'nın yıkılışı ele alınmıştır.

Altıncı ve son bölümde ise Delhi Türk Sultanlığı döneminde Delhi ve çevresinde kültür, sosyo-ekonomik hayat ele alınarak mimari eserlere, ilmi çalışmalara, dini faaliyetlere yer verilerek çalışma sonlandırılmıştır.

I. BÖLÜM

MUIZZİ MELİKLERİ DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ

Türklerin bölgede teşkilatlı bir devlet kurarak Hindistan'a yerleşmeleri Gurlu⁷⁰ Sultanı Muizzeddin Muhammed'in Hindistan'a girişi ile temellendirilir. Gurlular, Gaznelileri tarih sahnesinden silip topraklarına hâkim olduktan sonra 1175 yılında Sultan Muizzeddin Muhammed önderliğinde Hindistan'a yönelmiştir.⁷¹ Karşılarına çıkabilecek tek güç, birlikten yoksun, esareti günah sayan ve savaşçı bir topluluk olan Racputlardır.⁷² Pencab ve Sind'de tam hâkimiyet sağladıktan sonra Hindistan'da daha da ilerlemeye karar veren Muizzeddin, Lahor'u alıp teşkilatlanmasını sağlamlaştırmak adına Mevlana Siraceddin'i kadılığa atamıştır.⁷³

Hindu Racalar ile Muizzeddin Muhammed arasındaki Delhi şehri için yapılan Tarain savaşları, hem Hindistan Tarihi hem de Hindistan'daki Türklerin varlığı açısından bir dönüm noktası olmuştur. Hindistan'a yayılmak için kilit nokta olan Delhi şehrini bir an önce hâkimiyeti altına almak isteyen Muizzeddin Muhammed, 1191 yılında kış mevsimi olmasına rağmen bölgedeki en güçlü siyasi birlik Çavhanların⁷⁴ Ecmir Racası olan Pritvi Ray'ın üzerine yürüyerek Racputana topraklarına girmiştir.⁷⁵ Hızla ilerleyen Muizzeddin Lahor'un güneyindeki Taberhinde şehrini almıştır. Gurlular Pencab'ı Delhi'ye bağlayan Tarain Ovası'na kadar ilerlemiş karşısına hiçbir güç çıkmamıştır. Bu süre içerisinde Pritvi Ray neredeyse bütün racalar ile ittifak yapıp teçhizatlı ve güçlü bir ordu kurmuştur.

⁷⁰Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.90-94 vd.; Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve Müessesleriyle Delhi Türk İmparatorluğu**, İstanbul 1949, s.94-108; V.V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, (nşr. H.D. Yıldız), Ankara 1990, s.360 vd.; W.W. Hunter, **A Brief History...**, s 116 vd; Gurlular hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Mohammad Habib - Khaliq Ahmad Nizami, **A Comprehensive History of India Volume V The Delhi Sultanat**, New Delhi 1970, s.143 vd; Mübarek Galip - Saadettin Gömeç, **Hindistan'da Türkler**, Ankara 2000, s.33-40.

⁷¹Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.95; Abdülkadir Bedâûnî, **Müntehabü't-tevârih**, s.64

⁷²Kate Poole, **Delhi Agra and Jaipur Eyewithes Travel Guides**, London 2003, s.48 vd.; Racputların Asya kökenli olduğu düşünülmektedir. Daha geniş bilgi için bkz., V. A Smith, **The Early History of India**, Oxford 1967, s.427.; Enver Konukçu, **XIII.-XVI. Yüzyıllarda...** s.1178-1182; K. A. Nizami, **Some Aspects...**, s.79 vd.

⁷³Mevlana Siraceddin Tabakat-ı Nasrı'nin yazarı Minhaceddin'in babasıdır. Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi I**, s.258

⁷⁴N. Durak, **Hindistan'a Kuzeyden...**, s.72.

⁷⁵Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.96; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India II**, London 1869, s.214 vd.

İki ordu 1191 yılında Tarain Ovası'nda karşı karşıya gelmiştir. Seçtiği güçlü on iki bin atlı askerlerini Taberhinde'de bırakan Muizzeddin, Racalar karşısında zor durumda kalmıştır. Hindu birlikleri Türklerden sayıca çok fazla idi. Muizzeddin ile Raca'nın kardeşi arasında vuku bulan savaşta, Raca'nın kardeşi dışından, Muizzeddin ise omuzundan yaralanmış⁷⁶, Sultanın yaralandığını gören bir Kalaç Meliki onu savaş meydanından uzaklaştırarak kurtarmıştır.⁷⁷ Söz konusu ilk muharebede Muizzeddin Muhammed'in ordusu geri çekilmek zorunda kalmış, Hindular takibe devam ederek Tabarhindi'yi geri almışlardır.⁷⁸ Savaşta ihanete uğramış olan sultan Delhi'ye döndükten sonra ihanet edenleri aşağılamak için boyunlarına at yemliği taktırıp şehirde gezdirmiştir.⁷⁹

Yaşadığı bu ağır yenilgiyi unutmamış olan Sultan, derhal ordusunu toparlamaya başlamıştır. Sultan, savaşa zemin hazırlamak amacı ile Ecmir racasına elçi gönderip Müslüman olmasını teklif ettiyse de raca bunu kabul etmemiştir.⁸⁰ Savaşın kaçınılmaz olduğunu fark eden Pritvi Ray yine diğer racalardan yardım istemiştir. Onların desteği ile güçlü bir ordu oluşturmuş güçlerinin sonuna kadar savaşacaklarına yenilseler de kendi geleneklerine uyararak öleceklerine dair yemin etmişlerdir.

Muizzeddin yaklaşık bir yıllık hazırlığın ardından ordusunu beş bölüme ayırmış, on bin kişilik dört kısım sabah saatlerinde ani bir baskın ile Tarain Ovası'nda saldırıya geçmiştir. Bu ilk saldırı ikindi vaktine kadar sürmüştür. Hindu Ordusu yorulup yıprandıktan sonra çekilmeye başlayınca geride bekleyen son ordu birliği saldırıya geçmiştir.⁸¹ Büyük bozguna uğrayan Hindu Ordusu dağılmıştır. Pritvi Ray'ın kardeşi savaş alanında öldürülürken Pritvi Ray ise esir edildikten sonra öldürülmüştür. Sultan'ın ordusu Ecmir'e girip birçok ganimet topladıktan sonra buradaki mabetleri yıkıp yerine camiler yapmışlardır.⁸² Sultan, Ecmir valiliğine kendisine bağlı olmak koşulu ile Pritvi

⁷⁶Firişte, **Tarih-i Firişte** s.97.

⁷⁷Minhâc ed-dîn Sirâc el- Cüzânî, **Tabaqat-ı Nasırı I**, (ing. nşr. H.G. Raverty), London 1970, s.460; Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.39 vd.

⁷⁸Ahmed Bin Abdullah Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, (ing. nşr. K.K. Basu), Bihar 1932, s.6 vd.

⁷⁹H. Beveridge, **A Comprehensive History...**, s.59.

⁸⁰Firişte, **Tarih-i Firişte** s.98.

⁸¹S.W. Haig, **The Cambridge History of India III**, Cambridge 1928, s.40.

⁸²H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India II**, s.215.

Ray'nın oğlu Rayns'yi geçirmiştir. Tarain bölgesine hâkimiyet sağlanınca Sivalik dağlık bölgesi Sursuti ve Hansi de ele geçmiştir.⁸³

Muizzeddin bu zafer ile yetinmeyip Çavhanların ikinci başkenti olan Delhi'ye doğru ilerlemiştir. Sultan Muizzeddin ve ordusu tarafından Delhi amaç olarak çetin mücadeleler verilse de kesin bir sonuca ulaşılamamıştır. Delhi komutanı haraç vererek Muizzeddin'e bağlı olmayı kabul edince Sultan tarafından haraca bağlanmıştır. Sultan tarafından daha sonra Hindistan içlerinde görevlendirilecek ve bizzat Delhi'yi ele geçirecek olan Kutbeddin Aybek ise bu dönemde Kuhram valiliğine tayin etmiştir.⁸⁴ Onun ilk siyasi tecrübesini edineceği Kuhram valiliğine tayin edilmesi, dönemin kaynaklarında "hayırlı, uğurlu bir vaka" olarak kaydedilmiştir.⁸⁵ Kuhram valiliğine tayin edilmesi esasında Muizzeddin Muhammed'in, Aybek'e duyduğu güvenin bir tezahürü niteliğindedir.

Hindu racalarla yapılan Tarain Savaşlarını 1192'de zaferle taçlandıran Gurlular, Hindistan'daki Türk varlığını kalıcı hale getirerek bir dönüm noktası tesis etmişlerdir. Muizzeddin Muhammed zaferden sonra komutanlarına bölgeye yerleşmeleri için emirler vermiştir. Onun atadığı bu komutanlar "Muizzi Melikleri"⁸⁶ olarak adlandırılmıştır. Muizzeddin Muhammed, Harezm ve Maverâünnehr bölgesinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun mirası yüzünden Harezmşah Devleti ile münasebet içinde olduğu için Kuzey Hindistan'ın fethiyle çok ilgilenememiş, askeri ve siyasi yönden muktedir ve

⁸³Firişte, **Tarih-i Firişte** s.100; Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.10 vd.

⁸⁴Cüzcânî, **Tabaqat-ı Nasiri I**, s.514 vd.; Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.11; Abdülkadir Bedâûnî, **Müntehabü't-tevârih**, s.70 vd.

⁸⁵Abdullah Dodangeh, "*Fahreddin Mübarekşah'ın Şecere-yi Ensab İsimli Eserinin Türkçe Tercümesi*", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Eylül-Ekim 2010 İstanbul, s.206.

⁸⁶ Muizzi Melikleri terimi, ilk defa Cüzcânî'nin kayıtlarında yer alan Bkz., Cüzcânî, **Tabaqat-ı Nasiri I**, s.508 vd. ve Gûr Sultanı Muizzeddin Muhammed'in adına nisbetle ortaya çıkmıştır daha sonraki kaynaklar tarafından da tekrarlanacaktır. Türklerde kölelik diğer devletlere göre çok farklı değerlendirilir. Köle olarak alınan kişi alt sınıftan biri veya hizmetkâr olarak görülmemiş aksine sahibinin ömür boyu yoldaşı ve evladı olarak görülmüştür. Hatta bir gün sultana yanındakilerden biri oğlu olmadığı için öldükten sonra ülkeyi yönetecek kimsesi olmadığını söylemesi üzerine ona cevaben diğer kralların birkaç tane çocuğu var benim ise oğullarımın sayısı birkaç bine ulaşır ölümünden sonra onlar benim adıma yönetecek demiştir. Meliklerden en önemlileri Taceddin Yıldız, Nasıreddin Kabaca, Bahaeddin Tuğrul, Kutbeddin Aybek ve Muhammed idi. Cüzcânî, ilk dört melikin Türkistandan geldiğini, Muhammed'in ise Germisir'deki Halacilerden olduğunu yazmıştır. S.A.H.Haqqı, **Hindistan'daki Türk ...**, s.25 ; K. A Nizami, **Some Aspects of...**, s.145; Salim Cöhee, "*Hindistan'da Türk Aristokrasisi I (1205-1290)*", **Prof. Dr. Zekeriya Kitapçı'ya Armağan**, Konya 2012, s.155-160.

güvenilir olan meliklerinden Aybek'i⁸⁷ görevlendirmiştir.⁸⁸ Böylece 1193 yılında Delhi Türk Sultanlığı'nın temelleri atılmıştır. Delhi ve çevresinde Türklerin bu şekilde görülmesi orayı taşra şehri, küçük bir eyalet merkezi veya Rajputların karargâhı olmaktan uzaklaştırıp başkent olmasına vesile olmuştur.⁸⁹ Muizzeddin Muhammed'in en güvendiği meliklerinden olan Kutbeddin Aybek⁹⁰ tarafından Delhi fethedilmiş ve böylece söz konusu şehir gerek Hindistan Tarihi gerek Hindistan'daki Türk Tarihi açısından kritik öneme sahip bir rol üstlenmiştir.

1. KUTBEDDİN AYBEK DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ

Muizzeddin'in meliklerinden olan Aybek⁹¹ askeri dehası ile her zaman ön planda olmuştur. Kuzey Hindistan'da fetihler için Muizzeddin'in yaptığı ve yönettiği planları

⁸⁷Aybek ismi konusunda iki fikir vardır. Bunlardan biri Ay tutulmasının olduğu bir günde doğduğu için bu ismi aldığı yönündedir diğeri ise Türklerde güzellik anlayışı olarak onu aya benzetilmiş olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir. Fakat o kaynaklarda belirtilene göre güzel bir görünüme sahip değildi hatta el parmaklarından biri ya kırık ya da normale göre daha kısa olduğu için engelli diye anılmıştır. Cüzcanî, **Tabaqat-ı Nasırı I**, s.513; S.W. Haig, **The Cambridge...**, s.41.

⁸⁸Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.40 vd.

⁸⁹Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.11; Percival Spear, **Delhi A Historical Sketch**, London 1945, s.12.

⁹⁰Sultan Muizzeddin Muhammed ile Aybek arasındaki bağ çok güçlüdür. Söz konusu ikili ilişkiyi hoş görmeyen diğer emir ve melikler Aybek'in isyan ettiğine ve sultanı tahttan indireceğine dair yalan haberler yaymaya başlamıştır. Bu söylentiye öğrenen Aybek, gece vakti Gazne'ye giderek Sultana bağlılığını bildirmiştir. Sultan ona inanmıştır. Ertesi sabah Aybek'i tahtının arkasına sakladıktan sonra bu söylentiye çıkaranları huzuruna çağırmıştır. Onlar sultanın huzurunda iftiralarına devam etmiştir. Sultan, Aybek'e ortaya çıkmasını söyleyince bunu gören iftiracılar çok pişman olmuş ve sultandan af dilemiştir. Sultan onları affetmiş bir daha Aybek'e iftira atmamaları konusunda uyarmıştır. Aybek, Delhi'ye dönmüş ve Delhi'nin fethi gerçekleştirmiştir. Daha geniş bilgi için bkz., İbn Battuta, **İbn Battuta Seyahatnamesi II**, (nşr. A. S. Aykut), İstanbul 2020, s.620 vd. ; s. H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India II**, s.219.

⁹¹Türkistan doğumlu olan Kutbeddin Aybek, küçük yaşta Nişabur'a getirilip İmam ebu Hanife'nin soyundan Kadı Fahreddin Abdulaziz Kufi tarafından satın alınmıştır. Abdulaziz Kufi, onun eğitimine önem vermiş, kendi oğullarından ayırmamıştır. Ona okçuluk ve at biniciliği öğretmiştir. Aybek bütün bu eğitimlerle pek çok alanda fiziksel ve zihinsel yeterlilik kazanmıştır. Kur'an'ı güzel okumasıyla da dikkatleri üzerine çekmiştir. Aldığı iyi eğitimin ardından Aybek, Sultan Muizzeddin Muhammed tarafından memluk olarak satın alınmıştır. Bu durum Aybek'in hayatında dönüm noktası olmuştur. Aybek kısa süre içerisinde Muizzeddin'in köleleri arasında cömertliği, iyi kalpliliği ve çevik olması ile çok dikkat çekmiştir. Muizzeddin'in düzenlediği şenlikli bir toplantıda kölelere hediyeler dağıtmıştır. Aybek kendine düşen payı saray görevlileri arasında paylaşmıştır. Padişah bu cömertliği öğrenince böyle bir köleye sahip olduğu için çok mutlu olmuş ve onu bir üst dereceye terfi etmesini sağlamıştır. Firişte, **Tarih-i Firişte** s.106 vd.; Cüzcanî, **Tabaqat-ı Nasırı I**, s.513 vd; Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve...**, s.143; M.Habib-K. A. Nizami, **A Comprehensive History of ...**, s.204; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India II** s.299; Abdullah Dodangeh, **Fahreddin Mübarekşah'ın Şecere-yi Ensab...**, s.206; Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.14; Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.42 vd.

Aybek hatasız uygulamıştır.⁹² Aybek, elde ettiği ganimetleri Muizzeddin Muhammed'e göndermiş, o da fırsat buldukça Hindistan'a gelmiş ve Aybek ile yakından ilgilenmiştir.⁹³

1.1. Hindu Racalar ile M¼cadele

Aybek'in Hindistan'daki valiliğinde ilk yılları çevresindeki Rajputlara karşı üst¼nl¼k m¼cadelesiyle ge¼miřtir. Kendisine yapılan ilk saldırı Hindular tarafından ger¼ekleřtirilmiř, Hansi kurganına yapılan bu akında Hindu ordusu bozulup, önderleri olan Çavhan öld¼r¼lm¼řtür. Böylece kuzey Hindistan hâkimiyeti sağlamlaştırılmıştır. Güney kısımda ise büyük racalardan olan Pritvirac'ın halefleriyle Ecmir bölgesinde yapılan savaşta Aybek başarılı olunca racalar geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu başarıları Muizzeddin'e takdim etmek isteyen Aybek, Gazne'de sultanın huzuruna çıkmıştır.⁹⁴

1194-95 yıllarında Aybek, Muizzeddin Muhammed ile birlikte Kol (bug¼nk¼ Aligarh) ve Cayçent üzerine yürüy¼p Hinduları büyük bozguna uğratmış, yenilen racalar cenaze ateşi yakıp intihar etmişlerdir. Ele ge¼irilen bölgelerin yönetimine Müsl¼man subaylar atanmıştır. 1195'te Aybek, Muizzeddin Muhammed'in daha önce ele ge¼irme konusunda başarılı olamadığı Gücerat'a taaruz ederek Gücerat racasını öld¼rm¼řtür.⁹⁵ Muhammed, Aybek'in başarısını öğrenince onu Gazne'ye çağırıp hediyeler vermiştir. 1197 yılının yaz mevsiminde Aybek, Ecmir'de iken orada bulunan oymaklardan Mersler çevredeki racalardan yardım isteyerek ayaklanma başlatmışlardır. Bu haber Aybek'e ulaştığında, iklim koşullarının elverişsizliğine rağmen Mersler'e yardım ulaşamadan onlara saldırmış, Anhivara'ya yür¼m¼řtür. Ancak raca Bhim, ordusunu güçlendirmiş bir şekilde Ab¼ tepeleri eteğinde onu beklemekteydi. Aybek saldırmakta bir müddet teredd¼t ettiyse de ilerleyerek raca Bhim'in büyük bir kayıpla yüzleşmesini sağlamıştır. Yaklaşık on beş bin kişi öld¼r¼l¼rken, yirmi bin kişi esir alınmış ve pek çok ganimet ele

⁹²M.Habib-K. A.Nizami, **A Comprehensive History of ...**, s.204.

⁹³N. Durak, **Hindistan'a Kuzeyden...**, s.64 vd.; C¼zcânî, **Tabaqat-ı Nasırı I**, s.512 vd.; Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve...**, s.141-160.

⁹⁴Firiřte, **Tarih-i Firişte** s.101; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India II**, s.220. Buradan dönerken diğer bir melik olan Taceddin Yıldız'ın kızı ile evlenecektir. Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi I**, s.270; Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve...**, s.122.

⁹⁵Firiřte, **Tarih-i Firişte** s.109; Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.15.

geçirilmiştir. Aybek, elde edilen ganimetlerin bir kısmını Muizzeddin Muhammed'e göndermiştir.⁹⁶

Kuzey Hindistan'da Kalincar Racası Çandel Parmal Gazneli Mahmud'a haraç ödemek şartıyla özerkliğini muhafaza ediyordu. Ancak buradaki barış havası 1202'de Çandel Parmal ile Aybek arasındaki çatışmayla bozulmuştur. Aybek, çatışma sonucunda Kalincar'ı ele geçirmiş, bölgede hâkimiyetini tesis etmiştir.⁹⁷

Muizzeddin Muhammed, 1205'te Andhud yakınlarında Alaeddin Muhammed Harzermşah tarafından büyük yenilgiye uğratıldığında Muizzeddin'in öldürüldüğü söylentisi yayılmış ve karışıklık çıkmış⁹⁸ ve hatta Lahor yağmalanıp Pencab'tan Gazne'ye vergilerin gitmesi engellenmiştir. Muizzeddin Muhammed, Aybek'e Hindistan'daki isyanı bastırması için emir vermiş ancak Aybek'in hareketlenmesi Muizzeddin'in öldürüldüğü fikrinin perçinlenmesine yol açarken diğer taraftan da Aybek'in bu zor durumundan faydalanmak isteyerek bağımsızlık ilan etmeye çalıştığı ortaya atılmıştır. Muhammed, bütün bu karışıklık içinde bizzat savaş meydanına çıkması gerektiğini anlamıştır. 20 Ekim 1205'te Gazne'den Hindistan'a gitmek üzere yola çıkmıştır.⁹⁹ 9 Kasım'da Peşaver'den ayrılmış ancak aniden Kokar fedailerinin baskınına maruz kalmıştır. Aybek'in yardımı gelmesiyle¹⁰⁰ Kokarlar'ın saldırısı püskürtülürken çok sayıda ganimet elde edilmiştir.¹⁰¹

1.2. İhtiyarüddin Muhammed Kalaç'ın Bengal Seferi

Bu coğrafyada kalıcılık sağlamayı kendine düstur edinmiş olan Aybek, komutanlarından Kalaç Türk'ü Bahtiyaroğlu İhtiyarüddin Muhammed'i Kuzeydoğu Hindistan'da güçlü bir devlet olan Bengal'i ele geçirmesi için görevlendirmiştir.¹⁰² Bu görevi başarıyla yerine getiren İhtiyarüddin Muhammed, Aybek tarafından ödüllendirilmiştir. 1202'de kentin içine girip diğer racaların sarayına baskın yaparak Bengal'i tam anlamıyla ele geçiren İhtiyarüddin Muhammed, Aybek ve dolayısıyla

⁹⁶Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi I**, s.272 vd.

⁹⁷Firişte, **Tarih-i Firişte** s.111.

⁹⁸Firişte, **Tarih-i Firişte** s.103; M. Habib - K. A.Nizami, **A Comprehensive History of ...**, s.178.

⁹⁹Firişte, **Tarih-i Firişte** s.104.

¹⁰⁰Abdülkadir Bedâûnî, **Müntehabü't-tevârih**, s.72 vd.

¹⁰¹Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.41 vd.

¹⁰²Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.50 vd.

Muizzeddin Muhammed'e bağlı olarak Bihar ve Bengal'in hâkimi olmuştur.¹⁰³ Daha da ilerleyip Tibet'e doğru bugünkü Assam yolu ile hâkimiyet bölgesinin kuzeyindeki dağlık bölgeye on-on iki bin atlı ile akın yaptıysa da burada putperest Türklerle karşılaşmış¹⁰⁴ nitekim başarılı olamayıp büyük meşakkatle çıktığı seferden yenilgiyle ayrılarak geri dönmek zorunda kalmıştır.¹⁰⁵ İhtiyarüddin Muhammed dönüş yolunda bütün ordusunu kaybetmiş, 1206 yılında Leknevti'ye ulaştığında kederinden hastalanmış ve vicdan azabı daha fazla hayatta kalmasına müsaade etmeyerek vefat etmiştir.¹⁰⁶

1.3. Muizzeddin Muhammed'in Vefatı ile Delhi ve Çevresinin Taksimi

Muizzeddin Muhammed 15 Mart 1206'da Hindu racalara karşı yaptığı seferden dönüşünde Sind nehri kenarında çadırda dinlenirken intikam almak isteyen Kokar fedaileri tarafından öldürülmüştür.¹⁰⁷ Otuz iki yıllık saltanatı böylece sonlanan Muizzeddin Muhammed'in ölüm haberiyle birlikte melikler ve Gurlu emirler arasında bundan sonra yönetimin nasıl devam ettirileceği konusunda anlaşmazlık yaşanmıştır.¹⁰⁸ Nitekim sultan, daha sağlığında kendisinden sonra ailesinin yönetime devam edebileceğine inanmadığı için çeşitli bölgelerin fethinde oğlu olarak gördüğü meliklerini sorumlu tutmuştur. Meliklerden Taceddin Yıldız¹⁰⁹ Gazne ve Bamyân bölgesinde; Nasireddin Kabaca¹¹⁰ Uçç, Multan ve Sind bölgesinde; Muhammed Kalaç Bengal bölgesinde; Aybek ise Ecmir, Bedaun, Delhi başta olmak üzere Kuzey Hindistan'ın orta kesimlerine kadar yönetimi ele almak için mücadele vermişlerdir¹¹¹. Muizzeddin'in onu

¹⁰³Firişte, **Tarih-i Firişte** s.112; Cüzcanî, **Tabaqat-ı Nasiri I**, s.552 vd.

¹⁰⁴Ebu'l Gazî Bahadır Han, **Şecere î Terakime**, (nşr. M.Ergin), İstanbul, s.37.

¹⁰⁵Z.V.Togan, "About The Campain of The Indian Kalach-Turks Against The Keraits of Mongolia in The Northern Tibet in The Years 1205-1206", **Journal of The Pakistan Historical Society XII/3, 1964**, s.187-194.

¹⁰⁶Cüzcanî, **Tabaqat-ı Nasiri I**, s.564-572; H.M. Elliot- J. Dawson, **History of India II**, s.305-314.

¹⁰⁷Firişte, **Tarih-i Firişte** s.105.

¹⁰⁸M. Habib – K. A.Nizami, **A Comprehensive History of ...**, s.200.

¹⁰⁹Çok küçük yaşta Muizzi melikleri arasına katılan Taceddin Yıldız, dürüstlüğü ve yakışıklılığıyla kısa sürede bütün dikkatleri üzerine çekmiştir. Sultanın verdiği görevleri eksiksiz yerine getirdiği için Sankaran ve Kirman bölgelerinin valiliği ona verilmiştir. Sultan ne zaman Hindistan'a sefere çıksa Kirman'da Taceddin Yıldız tarafından büyük bir ziyafet düzenlenerek ağırlandı. Sultan da onlara değerli kıyafetler ve altınlar hediye ederek ödüllendirmiştir. Taceddin Yıldız kendi adına gümüş para bastırmıştır. Daha geniş bilgi için bkz., R. Stuart Poole, **The Coins of The Sultans of Delhi In The British Museum**, London 1884, s.10; N. Durak, **Hindistan'a Kuzeyden...**, s.78; Cüzcanî, **Tabaqat-ı Nasiri I**, s.496 vd; Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve...**, s.121 vd.; Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.45 vd.

¹¹⁰Nasireddin Kabaca, Aybek'in ölümüne kadar ona bağlı bir vali olarak Uçç valiliği görevini yapmıştır. Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi I**, s.124.

¹¹¹Abdülkadir Bedâûnî, **Müntehabü't-tevârih**, s.79 vd.

çok sevmesinden ve savaşlarda daha istekli mücadele etmesini sağlamak istemesinden dolayı Aybek veliahd olarak görülmüştür. Diğer meliklerde kendilerinde başa geçme hakkını görmüşlerdir.

Muizzeddin'in vefat haberini alan Aybek Delhi'ye dönmüştür. Babasının yerine koyduğu sahibinin ölümü onu derinden etkilemiştir. Günlerce dışarı çıkmayıp yas tutmuştur. Sultan Muizzeddin'in ölümü üzerine "Kutbeddin" unvanıyla 25 Haziran 1206'da Lahor'da tahta çıkmıştır.¹¹²

1.4. Kutbeddin Aybek ile Taceddin Yıldız Arasındaki Mücadele

Taceddin Yıldız, Gazne'de Gıyaseddin Mahmud tarafından azad edilince Pencab ve Lahor'u almak için sefere çıkmıştır. Aybek, Gazne'deki gelişmelere kayıtsız kalamayıp ordusunu toplayarak Yıldız'ın karşısına çıkmıştır.¹¹³ Yapılan mücadelede Aybek, Taceddin Yıldız'a karşı üstün gelmiş¹¹⁴, bunu kutlamak için günlerce eğlence düzenlemiştir.¹¹⁵ Eğlenceye dalan Aybek, Yıldız'ın yaptığı ani baskın sonucu Hindistan'a apar topar geri dönmek zorunda kalmıştır.¹¹⁶

Kutbeddin Aybek, 4 Kasım 1210'da çok hoşlandığı çevgân oyununu oynadığı sırada attan düşerek hayatını kaybetmiş ve Lahor'da toprağa verilmiştir.¹¹⁷

¹¹²Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.15; Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.107; Enver Konukçu, "*Aybeg*", **DİA/IV**, İstanbul 2008, s.231 vd.; Fuat Köprülü, **Tarih...**, s.287 vd.

¹¹³Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.44.

¹¹⁴Cüzcânî, **Tabaqat-ı Nasırı I**, s.526.

¹¹⁵Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.15.

¹¹⁶Firişte, **Tarih-i Firişte** s.113.

¹¹⁷Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.16; Cüzcânî, **Tabaqat-ı Nasırı I**, s.528; Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi I**, s.275.

II. BÖLÜM

ŞEMSİ MELİKLERİ DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ

Aybek'in vefatı üzerine taht kavgası yaşanmasına rağmen emir ve meliklerin desteğini alan İltutmuş¹¹⁸ söz konusu mücadelenin kazananı olmuş¹¹⁹, böylelikle Delhi Türk Sultanlığında Kutbi Hanedanların dönemi sona ermiştir. 1211 yılında İltutmuş Lahor'dan Delhi'ye gelerek Şemseddin unvanıyla tahta çıkmıştır.¹²⁰ Güçlü bir İslam devleti kuran İltutmuş'un başa geçmesi seyitler, melikler, sadrlar ve diğer büyük devlet adamlarının bir araya gelmesiyle her yıl görkemli törenlerle kutlanmıştır. Bahse konu bu törenler “Şemsiyan-ı Hind”veya “Selâtin-i Şemsi” olarak da anılmıştır.

1. Şemseddin İltutmuş Döneminde Delhi ve Çevresinin Taksimi

Şemseddin İltutmuş'un başa geçmesi ile Hindistan dört bölüme ayrılmıştır.¹²¹ Muizzi meliklerinden Sind hâkimi Nasireddin Kabaca, Ucc, Multan, Sivistan ve Dipal gibi önemli şehirleri ele geçirirken bazı Hindu racalar da hemen devletten ayrılmışlardır.¹²² Delhi egemenliği Sultan Şemseddin'e geçmiştir. Ayrıca Bengal

¹¹⁸Y.H. Bayur ve F. Köprülü, Sultan İltutmuş'un adı hakkında araştırmalar yapmış, düşüncelerini belirtmişlerdir. Yusuf Hikmet Bayur, “*Sultan İletmiş'in Adı Hakkında*”, **Belleten XIV/56**, Ankara 1950, s. 567-588; Fuat Köprülü, “*Türk Onomastique'i Hakkında*”, **Tarih Dergisi I/2**, s.231-335; M.Habib-K. A.Nizami, **A Comprehensive History of ...**, s 209; Faruk Sümer, **Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları II**, İstanbul 1999, s.14 vd.

¹¹⁹A.L. Srivasta, **The Sultanate of Delhi**, Agra 1966, s.92 vd.; Gabrielle Festing, **When Kings Rode To Delhi**, London 1913, s.58.

¹²⁰Cüzcânî, Şemseddin İltutmuş'un genç yaşta Türkistan topraklarından Hindistan coğrafyasına gelmesini Allah'ın onu buraya çağırmasına bağlamaktadır. Söz konusu müellif, Şemseddin İltutmuş'un ailesinin Türkistan'da İlbari (Uluğ Borlu) kabilesinden olduğunu söylemektedir. Kardeşleri onu kıskanmış, dönemin en büyük şehirlerinden biri olan Buhara'ya getirilen Şemseddin İltutmuş burada Sadr-ı Cihan'ın akrabalarından birine satılmıştır. Orada da ailesinde olduğu gibi çok iyi eğitim almıştır. Muizzeddin Muhammed Gazne'de İltutmuş'u satın almak istemiş ancak tüccar ile anlaşamamıştır. Bunun üzerine onun satışını yasakladıysa da Aybek, Muizzeddin Muhammed ile görüşerek onu ikna etmiş ve Delhi'de satın almıştır. Aybek, Şemseddin İltutmuş ile her zaman irtibat halinde olmuştur. Cüzcânî'nin belirttiğine göre ona çok değer vermiş oğlum diye hitap etmiştir. İltutmuş askeri ve idari yönde kendisine verilen her görevi hatasız yerine getirmiştir. Erdemli iyiliksever ve daima adil olmuştur. Firişte, **Tarih-i Firişte** s.116; Cüzcânî, **Tabaqat-ı Nasırı I**, s.598-602; Salim Cöhlce, **Şemsi Melikleri**, Elazığ 1986, (Basılmamış Doktora Tezi) s.284 vd; Z. V. Togan, **Umumî Türk Tarihine Giriş**, s.152; A.L. Srivasta, **The Sultanate of ...**, s.94; İbn Battuta, **İbn Battuta Seyahatnamesi II**, s.621, H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India II**, s. 320 vd.; Alaeddin Ata Melik Cüveyni, **Tarih-i Cihan Güşa**, (nşr. Mürsel Öztürk), Ankara 2013, s.290 vd.; Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.62 vd; Abdülkadir Bedâûnî, **Müntehabü't-tevârih**, s.80 vd.

¹²¹Cüzcânî, **Tabaqat-ı Nasırı I**, s.530; Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve...**, s.163.

¹²²Cüzcânî, **Tabaqat-ı Nasırı I**, s.532; Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.16.

bölgesinde hâkimiyet süren Kalaçlardan¹²³ Ali Merdan Kalaç¹²⁴ Leknevti Sultanı olarak bağımsızlığını ilân etmiş ve Delhi Sultanlığı'ndan ayrılmıştır. Lahor eyaleti koşulların değişmesine göre bazen Taceddin Yıldız tarafından bazen sultan Melik Nasıreddin Kabaca ve bazen Sultan Şemseddin İltutmuş tarafından yönetilmiştir.¹²⁵

Şemseddin İltutmuş içeride düzeni sağlamaya çalışırken Sind hâkimi Nasıreddin Kabaca'nın Uçç ve Multan çevresinde hareketlenmeye başlaması, Taceddin Yıldız'ı rahatsız etmiştir. Bunun üzerine İltutmuş ile Taceddin Yıldız anlaşma yapmışlardır. Nasıreddin Kabaca ile İltutmuş arasında Lahor, Taberhinde ve Kuhram'ın mülkiyeti için sürekli bir çekişme ortaya çıktıysa da İltutmuş onu yenilgiye uğratmıştır. Başkent Delhi'ye bağlı olarak Bedaun, Oudh, Banaras ve Sivalik bölgelerini kendi yetkisi altına almış isyanları önlemiştir¹²⁶.

1.1. Taceddin Yıldız ile Şemseddin İltutmuş Arasındaki Mücadele

Taceddin Yıldız, Harezmi ordusu ile girdiği mücadelede başarısız olması neticesinden Harezmi ordusundan kaçmış ve Lahor'a çekilmiştir. Bunun üzerine Şemseddin İltutmuş ile aralarında sınır çatışması yaşanmıştır. 1215 yılında Tarain bölgesinde meydana gelen çarpışmanın neticesinde Taceddin Yıldız esir alınmıştır. Delhi'ye getirilen Yıldız, oradan Bedaun'a götürülmüş ve Bedaun'da ömrünü tamamlamıştır.¹²⁷ 1217'de ise Şemseddin İltutmuş ile Nasıreddin Kabaca arasında, Taceddin Yıldız'ın öldürülmesi sonucu onun hakim olduğu bölgede oluşan otorite boşluğu üzerine çatışma yaşanmış, Şemseddin İltutmuş bu mücadelede üstün gelmeyi başarmıştır.

1.2. Celaleddin Harzemşah ve Moğolların İndus Bölgesinde Görülmesi

Orta Asya'ya hâkimiyeti için yarış halinde bulunan Cengiz Han ve Celaleddin Hârezmşah kovalamacanın sonunda 1221 yılında Sind kıyılarında karşı karşıya

¹²³Enver Konukçu, "Halaç", *DİA/ XV*, İstanbul 2008, s.228-229. Emel Esin, "Butan-ı Halaç", *Türkiyat Mecmuası XVII*, 1972., s.52 vd.

¹²⁴Cüzcânî, *Tabaqat-ı Nasiri I*, s. 576-580; Nizameddin Ahmed, *Tabakat-ı Ekberi*, s.56 vd. ;Y. H. Bayur, *Hindistan Tarihi I*, s.136.

¹²⁵Cüzcânî, *Tabaqat-ı Nasiri I*, s.531.

¹²⁶Cüzcânî, *Tabaqat-ı Nasiri I*, s.607.

¹²⁷Firîşte, *Tarih-i Firîşte* s.117; Cüzcânî, *Tabaqat-ı Nasiri I*, s.608; Sirhindi, *Tarih-i Mübarekşahi*, s.17; A.L. Srivasta, *The Sultanate of...*, s.96; H.M. Elliot - J. Dawson, *History of India II*, s.324.

gelmişlerdir.¹²⁸ Yapılan savaşta yenileceğini anlayan Celalleddin Hârezmşah yanında kalan az miktarda askeri ile Sind sularına atlamış, yüzerek kaçmıştır.¹²⁹ Böylece Celaleddin Haremşah'ı takip etmeye koyulan Cengiz Han önderliğinde Moğol ordusu, Hindistan içlerinde özellikle Delhi Türk Sultanlığı'nın uzun bir süre kuzeybatı sınırlarında yoğun bir şekilde mücadele vermesine sebep olmuştur. Moğollar bir ordu ile Multan şehrindeki kaleyi kırk gün boyunca kuşatmıştır. Ancak kuşatmayı daha sonra kaldırarak bölgeden uzaklaşmıştır.¹³⁰ Zor durumdan kurtulmak için Nasireddin Kabaca cesur ve kararlı davranarak hazinelerini açıp halkın yararlanmasına imkân tanımıştır. Moğollar orayı almadan geri çekilince Kabaca'nın itibarı fazlasıyla artmış ve pek çok kişi ona sığınmıştır.¹³¹ Sonrasında Multan dönemin ilim ve kültür merkezi olmuştur.

Celaleddin Hârezmşah ise Delhi'de bulunan Şemseddin İltutmuş'a elçi göndererek sığınma talebinde bulunmuştur. Buna karşılık Şemseddin İltutmuş, değerli hediyeler ile birlikte "Sizin gibi asil bir şehzâdeye bu ülkenin iklimi yaramaz." cevabını vermiştir.¹³² Zaten bu sırada Şemseddin İltutmuş'un orduları da harekete geçmiştir. Bunun üzerine Celaleddin Hârizmşah, Mekran yoluyla Kirman üzerinden Hindistan'ı terk edecektir. Böylelikle Şemseddin İltutmuş'un strateji zekâsı sayesinde hem Moğol tehlikesinden kurtulmuş hem de Celaleddin Hârizmşah'ın Hindistan'a hâkim olmasının önüne geçilmiştir.¹³³

1.3. Leknevti'nin Fethi

Sultan Şemseddin İltutmuş 1223'de Leknevti şehrine sefer düzenlemiştir. Şehrin yöneticisi Gıyaseddin Ivaz Kalaç, Şemseddin İltutmuş'a bağlılığını bildirmiştir.

¹²⁸Celaleddin Harzemşah Otrar'da Moğol elçisini öldürmüş ve ticaret anlaşmasını bozmuştur. Bu durum Cengiz han ile Harzemşah'ı karşı karşıya getirmiştir. Söz konusu mücadelenin sebepleri ve sonuçlarına dair daha geniş bilgi için bkz., Firişte, **Tarih-i Firişte** s.117; Jean-Paul Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, İstanbul 2001, s.174 vd; İbnü'l Esir, **El Kâmil fi't-Târih Tercümesi XII**, (nşr. A.Özaydın), İstanbul 1987, s.351 vd; Cüveyni, **Tarih-i Cihan Güşa**, s.116 vd.; Fuat Köprülü, **Tarih ...**, s.199 vd.; Ergin Ayan, **Plano Carpini'nin Moğolistan Seyahatnamesi (1245-1247)**, İstanbul 2015, s.72 vd.

¹²⁹Cüzcânî, **Tabaqat-ı Nasırı I**, s.534; Cüveyni, **Tarih-i Cihan Güşa**, s.349

¹³⁰Jean-Paul Roux, **Moğol...**, s.201

¹³¹Cüzcânî, **Tabaqat-ı Nasırı I**, s.535 vd.; Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi I**, s.278; Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve...**, 125.

¹³²Cüveyni, **Tarih-i Cihan Güşa**, s.350 vd.

¹³³Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.18; İbrahim Kafesoğlu, **Harezmsahlr Devleti Tarihi**, Ankara 1984, s.223-285.

Şemseddin İltutmuş ona Nasireddin unvanını vererek Leknevti’de vali olarak görevine devam etmesine müsaade etmiştir. ¹³⁴

1.4. Rantambor Kalesinin Fethi

Cüzcânî’nin Takabât-ı Nâsirî adlı eserinde Hind kroniklerine dayanarak belirtildiğine göre Şemseddin İltutmuş, gücü ve zapt edilemezliği ile bilinen Rantambor Kalesi’ne¹³⁵ pek çok kere sefer yapmış ancak başarılı olamamıştır. 1226 yılına gelindiğinde Şemseddin İltutmuş, Rantambor Kalesi’ne tekrar bir sefer düzenlemiştir. ¹³⁶ Cüzcânî eserinde kalenin fethi için “*büyük mücadeleler sonucunda Allah’ın da yardımıyla kale ele geçirilmiştir.*” diye bahsetmiştir. ¹³⁷ Bu zafer üzerine 1227’de, Sivalik sınırları içinde Mandavar kalesine yürümüş ve aynı şekilde oradan da başarı ile ayrılmış, büyük ganimetler elde etmiştir. ¹³⁸

1.5. Nasireddin Kabaca ile Mücadele

Nasireddin Kabaca ve İltutmuş arasında yaşanan hakimiyet mücadelesinde 1228 yılında Bakar Kalesi’nde çatışma yaşanmıştır. Nasireddin yenilmiş ve vefat etmiştir. Sind, Uç ve Multan da yirmi iki yıllık hâkimiyeti son bulmuştur. ¹³⁹ Sınırlar okyanus kıyılarına kadar genişlemiş, Dival Valisi Sinaneddin Çatisar da teslim olunca Şemseddin İltutmuş başkent Delhi’ye dönmüştür. Cüzcânî de Uçç kalesi fethinde Şemseddin İltutmuş’un yanında bulunduğu gibi Delhi’ye dönerken de onlara eşlik etmiştir. Delhi’ye dönünce orada büyük şenlikler düzenlenmiş ve imar çalışmaları yapılmıştır.

1.6. Abbasi Halifesinin Şemseddin İltutmuş’u Tanıması

İltutmuş döneminin en önemli olayları arasında Abbasi halifesi el-Mustansır’ın 18 Şubat 1229’da elçileriyle birlikte pek çok hediye göndererek onu tebrik etmesi¹⁴⁰

¹³⁴Cüzcânî, **Tabaqat-ı Nasrî I**, s.610; Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.18.

¹³⁵Konstantin S. Nossor, **Indian Castles...**, s.46 vd.

¹³⁶Firişte, **Tarih-i Firişte** s.118; Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.18; Bilal Koç, “*Racastan’da Delhi Türk Sultanlığı- Hindu Çekişmesi Ve Ratanpur Kalesi*”, **Gazi Türkiyat Dergisi**, S. 27, 2020, s.141 vd.; Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.66 vd; Abdülkadir Bedâûnî, **Müntehabü’t-tevârîh**, s.92 vd.

¹³⁷Cüzcânî, **Tabaqat-ı Nasrî I**, s.610 vd.

¹³⁸ Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.67 vd.

¹³⁹Cüzcânî, **Tabaqat-ı Nasrî I**, s.531-544.

¹⁴⁰Firişte, **Tarih-i Firişte** s.118; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India II**, s.243.

gösterilebilir.¹⁴¹ Bu elçilerin gelişi zafer kutlamalarıyla birleştirilmiş günlerce eğlenceler düzenlenmiştir. Elçilerin gelişi Abbasi halifesinin Hindistan sultanı olarak İltutmuş'u tanıdığını göstermiştir.¹⁴² İltutmuş buna karşılık olarak halifeye bağlılık bildirmek amacıyla "Nâsirü Emîri'l-Mü'minîn" yazılı gümüş para bastırmıştır.¹⁴³ Ancak Şemseddin İltutmuş'un oğlu Nasireddin Mahmud'un aniden ölümü eğlenceye gölge düşürmüştür. Onun ölümüyle Leknevti yönetimi merkezden atanan valiler eliyle yönetilmiştir.¹⁴⁴

1.7. Gvalyor ve Bhilsan Kalelerinin Alınması

1232'de daha önce Aybek, daha önce hâkim olmasına rağmen kaybettiği Gvalyor kalesini tekrar ele geçirip hâkimiyetini sağlamlaştırmak için harekete geçmiştir.¹⁴⁵ 11 aylık kuşatmadan sırasında Ramazan ayının son on günü düzenlenen Ramazan Bayramı (Fitr) ve Kurban Bayramı (Uzha) şenlikleri ve ibadetler bu kalenin önünde yapılmıştır. Bu dönemde Cüzcanî de hutbe okumuş ona da değerli hediyeler verilmiştir. Kale 1232 yılının kasım ayına kadar kuşatma altında tutulmuştur. Kalenin muhafızı Mangal Div, kaleyi tahliye edip kaçmıştır. Bu sefer sonucunda çok fazla ganimet elde edilmiştir.¹⁴⁶

Şemseddin İltutmuş başkent Delhi'ye döndükten sonra 1234 yılında ordusunu Malva'ya götürmüş, Bhilsan kalesini ve kasabasını almış¹⁴⁷, burada yapımı rivayete göre inşası üç asırda süren, doksan dört buçuk metre yüksekliğe sahip bir tapınağı yıktırdığı kaydedilmiştir.¹⁴⁸

1.8. Şemseddin İltutmuş'un Vefatı

Sultan kuvvetlerini Bamyan'a götürürken hastalanmıştır. Nisan ayında Delhi'ye dönüş yapmıştır. Hastalığı 1235 yılında nisan ayının sonlarına doğru artmış ve vefatına sebep olmuştur.¹⁴⁹ Büyük bir törenle Delhi'deki Kutb Camii'nde toprağa verilmiştir. 26

¹⁴¹Nizameddin Ahmed, *Tabakat-ı Ekberi*, s.67 vd; Abdülkadir Bedâûnî, *Müntehabü't-tevârîh*, s.94 vd.

¹⁴²Cüzcanî, *Tabaqat-ı Nasırı I*, s.616; Khaliq Ahmad Nizami, *State and...*, s.83.

¹⁴³Sirhindi, *Tarih-i Mübarekşahi*, s.19; Şemseddin'in bastırdığı paralar için bakınız, Edward Thomas, *The Chronicles of The Pathan Kings of Delhi*, London 1871, s.42 vd.; H. Nelson Wright, *The Coinage and Metrology of The Sultans of Delhi*, Delhi 1936, s.16-37.

¹⁴⁴Sirhindi, *Tarih-i Mübarekşahi*, s.19 vd.; A.B.M.Habibullah, *The Foundations of Muslim Rule in India*, Allahabad 1961, s.99 vd.

¹⁴⁵Firişte, *Tarih-i Firişte*, s.119; Cüzcanî, *Tabaqat-ı Nasırı I*, s.620; Sirhindi, *Tarih-i Mübarekşahi*, s.20.

¹⁴⁶Cüzcanî, *Tabaqat-ı Nasırı I*, s.619 vd.; H.M. Elliot - J. Dawson, *History of India II*, s.237.

¹⁴⁷Sirhindi, *Tarih-i Mübarekşahi*, s.20; Abdülkadir Bedâûnî, *Müntehabü't-tevârîh*, s.95 vd.

¹⁴⁸Aziz Ahmet, *Siyasi Tarihi ve...*, s.176.

¹⁴⁹Sirhindi, *Tarih-i Mübarekşahi*, s.20; Abdülkadir Bedâûnî, *Müntehabü't-tevârîh*, s.96 vd.

yıllık saltanatında sığdırdığı başarıları Delhi'deki Cami Mescidi'nin giriş kapısında bulunan kitabeye yazmışlardır.¹⁵⁰

Şemseddin İltutmuş, devrinin istisnasız en büyük sultanları arasında yer almıştır. Dehli Türk Devleti'nin sınırlarını; batıda Sind, doğuda Bengal'e ulaştıran Şemseddin İltutmuş, Gurlular ile Hindistan'da tekrar başlayan Türk fetihlerini sağlamlaştırmıştır. Bu ülkede Aybek zamanında gerçekleştirilemeyen Türk hâkimiyetinin politik birliğini de tesis ederek sağlam temellere dayalı güçlü bir Türk devleti kurmuştur.¹⁵¹ Yerli halk tarafından benimsenen Şemseddin İltutmuş, Moğol tehlikesinden de askeri ve siyasi dehası ile kurtulabilmiş ve Moğollardan kaçan pek çok emir, melik ve sanatkârlara kapısını açmıştır. Böylelikle Hindistan mimari, kültür ve sanat açısından bölgenin ışıldayan incisi gibi olmuştur.

2. SULTAN RAZİYE DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ

Şemseddin İltutmuş hayatta iken en büyük oğlu Nasıreddin Mahmud'u veliahd olarak belirlemiştir. Ancak daha önce belirttiğimiz gibi o Bengal'de vali iken öldürülmüştür. Bunun üzerine İltutmuş 1232'de Gvalyor seferinden dönerken Müşrif-i Memalik (Devlet Sekreteri) Tacül-Mülk Mahmud'a bildirerek kızı Raziye'yi¹⁵² veliahd yapmıştır.¹⁵³ Oğulları varken kızını veliaht yapmasının sebebi kendisine sorulunca: *"Oğullarım gençlik eğlencelerine dalmışlardır, hiç birisinde ülkeyi idare edecek yetenek*

¹⁵⁰Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.120; Cüzcanî, **Tabaqat-ı Nasırı I**, s.628.

¹⁵¹M.Habib-K. A.Nizami, **A Comprehensive History of ...**, s.226.

¹⁵²Sultan Raziye, İltutmuş'un iki kızından birisi idi. Büyük kızı Kırkların başı Balaban ile evlenmiştir. Küçük kızı olan Raziye ise o döneme kadar evlenmemiştir. Babasının her anında yanında olmuştur. Babası ona "Kurat-ul Aynım (göz bebeğim)" diye seslenirdi. Raziye göz alıcı güzelliğiyle birlikte çok zeki, üstün ahlaklı, bilime düşkün biri idi. İlmi ve dini eğitimi çok iyi almıştır. Küçük yaşta Kur'an'ı ezberlemiştir. "Şirin-i Dihlevi" veya "Şirin-i Guri" mahlasları ile şiirler yazmıştır bir gün babası ona şiirlerinden okumasını isteyince şu dizeleri okumuştur: *"Ne olduysa bize, hep bizim boş kaygılarımız yüzünden oldu, zavallı gönlün bunda ne kusuru, ne de kabahati var."* Bunun gibi daha birçok dizeleri ile Türk-Fars edebiyatında önemli izler bırakmıştır. Raziye'ye savaşma ve askerlik tekniğini öğretmesi için ahır beyi Habeşli Celalleddin Yakut görevlendirilmiştir. Bahriye Üçok, **İslâm Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar**, Ankara 1981, s.37; Bahriye Üçok, *"Delhi Müslüman - Türk Sultanlığının Kuruluşu Ve Sultan Raziye'nin Saltanatı"*, **Ankara Üniversitesi İlahiyet Fakültesi Dergisi**, VIII/1, 1960, s.122-133; Erkan Türkmen, **Sultan Raziye**, İstanbul 2007, s. 30 vd.; A. Rashid, **Society and Culture In Medieval India 1206-1556**, Patna University, Calcutta 1966, s.137 vd.

¹⁵³Cüzcanî, **Tabaqat-ı Nasırı I**, s.638; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India II**, s.333.

yoktur; ben öldükten sonra görülecektir ki oğullarımdan hiçbiri veliahtlığa kızım kadar yaraşmamaktadır.” demiştir.¹⁵⁴

İltutmuş’un ölümü ile vasiyetine uyulmamış haremın gözde hanımlarından Türk asıllı Terken Hatundan¹⁵⁵ doğmuş olan oğlu Firuz Şah 30 Nisan 1236’da tahta geçirilmiştir.¹⁵⁶ Rükneddin Firuz tahta geçtiği ilk birkaç ay babasının izinden devam etse de çok geçmeden eğlenceye dalarak aşırı harcamalarda bulunmuştur.¹⁵⁷

Firuz’un umursamazlığını fırsat bilen annesi Terken Hatun, bütün iktidarı eline geçirmiş; şahsi çıkarlarını ön plana alarak istediği gibi yönetmeye başlamıştır.¹⁵⁸ Onun acımasızca kendisine karşı olanları katlettiğini öğrenen Delhi’deki eski veliahd Raziye, sıranın kendisine geldiğini anlayınca harekete geçmiştir. Bir cuma günü Cuma Camiine yakın olan eski saray Devlethane’nin (eski saray) balkonuna çıkarak halka hitap etmiştir. “Sultan küçük kardeşimi öldürdü şimdi de beni öldürmek istiyor.” demiştir.¹⁵⁹ Halk üzerinde derin etki yaratan bu konuşma üzerine imparatorluk sarayı basılmış ve Terken Hatun tutsak edilmiştir. Firuz Delhi’ye döndüyse de annesinin yakalanmasına engel olamamıştır.¹⁶⁰ Firuz’un emrindekilerin çoğu Raziye’ye biat etmiştir. 19 Kasım 1236’da Raziye’nin oluşturduğu özel muhafızlardan bir ekip Kilekheri’de Firuz’u yakalayarak

¹⁵⁴Cüzcânî, **Tabaqat-ı Nasiri I**, s.639; Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.75 vd; Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi I**, s.282; Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve...**, s.194.

¹⁵⁵Terken Hatun ibaresi gerçek bir isimden ziyade yüksek derecedeki kadınları temsil eden “melike” anlamında kullanılmakta ve hatta Karahanlılarda da söz konusu sıfat kullanılmaktaydı. Bkz., Osman Turan, “Terken Ünvanı”, **Türk Hukuk Tarihi Dergisi**, S. 1, 1944, s. 67-73.

¹⁵⁶Firîste, **Tarih-i Firîste**, s.121; Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.21 vd. ; Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.72 vd.

¹⁵⁷Rükneddin Firuz, file binmeyi çok severdi, fil yetiştiricilerine çok fazla gereksiz harcamalar yapmış öyle ki fil üzerinde sarhoşken halka para dahi saçmıştır. Şemsi Melikleri (Kırklar), Firuz’un yersiz hareketlerini görünce İltutmuş’un vasiyetini yerine getirmeyerek ne kadar büyük hataya düştüklerini fark etmişlerdir. Zaten İltutmuş’un Firuz’dan küçük olan diğer oğlu Melik Gıyaseddin Muhammed Şah harekete geçmiş Leknevti hazinelerine el koyup çevre şehirleri yağmalayarak ayaklanma başlatmıştır. Bedaun valisi Melik İzzeddin Salari, Multan valisi Kebir Han-ı Ayaz, Hansi valisi Melik Seyfeddin Koçu ve Lahor valisi Melik Alaeddin anlaşarak birlikte ayaklanmış ardından diğer emir ve melikler isyana katılmışlardır. İsyanı bastırmak üzere bir ordu ile harekete geçen Rükneddin Firuz’u veziri Nizamü-l Mülk Muhammed Cüneydi yalnız bırakmıştır. Koil’e çekilen vezir, diğer isyancılara katılmıştır. Melik ve emirler karışıklıklardan Firuz’un destek aldığı Tacik asıllı devlet görevlilerini sorumlu tutmuş ve onları katletmiştir. Karışıklık daha da perçinlenmiştir. Türk emir ve melikler kendilerini İltutmuş’un varisi saydıkları için başkalarının yüksek mevkilere gelmelerine tahammül edememişlerdir. Tacikler, gerek Firuz gerek Türk emir ve melikler arasında sürekli ikili oynayarak kendi hâkimiyetlerini kurmaya çalışmaları karışıklıklardaki temel etkenler arasındadır. Cüzcânî, **Tabaqat-ı Nasiri I**, s.632-637; Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve...**, s.190.

¹⁵⁸S.W. Haig, **The Cambridge...**, s.57; Foruzia Farooq Ahmed, **Muslim Rule In Medieval India**, London 2016, s. 78.

¹⁵⁹B. Üçok, **İslâm Devletlerinde...**, s.128; K. A. Nizami, **Some Aspects...**, s.136.

¹⁶⁰Abdülkadir Bedâûnî, **Müntehabü’t-tevârih**, s.98 vd.; S.W. Haig, **The Cambridge...**, s.58 vd.

Sultan Raziye'nin huzuruna çıkardılar. Raziye “*Katiller katledilmelidir.*”¹⁶¹ diyerek Rükneddin Firuz hakkında son emri verdi. Böylece yaklaşık altı aylık hükümdarlık devri sonlanmıştır.¹⁶²

1236'da tahta çıkan Raziye, babasının izinden hiç şaşmadan ilerlemiştir. Bastırdığı paralara “Umdet'ül-Nisvan Melike-i Zaman Raziye binti Şemseddin İltutmuş” yazdırmış, “Raziyet'üd-Dünya ve'd-Din” ve “Belkıs-i Cihan” unvanlarını kullanmıştır.¹⁶³ Raziye siyasette kendine kuvvet ararken Türk emir ve meliklerine dayanıp onların daha da güçlenmesinden çekindiği için merkezi idarenin bir gereği olarak kayıtsız şartsız kendine bağlı bir grup meydana getirmeye çalışmıştır. Fakat bu yaklaşımı Türk emir ve meliklerin tepkisine neden olmuş ve ayaklanma çıkarmışlardır.¹⁶⁴ Raziye iktidarı dönemi boyunca söz konusu emir ve meliklerle sürekli olarak mücadele içerisinde olmuştur. Böylece 16 Mart 1240'da Raziye'nin hâkimiyet alanı Leknevti'den Dival ve Damrillah'a kadar ulaşmıştır.¹⁶⁵

Siyasi gücünün farkına varan Raziye, babası İltutmuş'un ölümünden sonra Hindular tarafından tekrar alınmış olan Rantambor Kalesi'ne Meliklerinden Kutbeddin Hüseyin emrinde büyük bir ordu göndermiştir.¹⁶⁶ Böylece ahali kurtarılarak kale tekrar alınmıştır. Raziye art arda siyasi başarılar elde etmesi üzerine yönetimde de değişikliğe gitmiştir. İltutmuş'un önemli kölelerinden olan melik İhtiyarüddin Altuniye'ye Pren iktası ile Taberhinde kalesinin yönetimi, Türk emirlerinin yanında bulunan Melik Cemaleddin Yakut Habeşi'ye Emir-i Ahurluk görevini vermesi¹⁶⁷ Türk emir ve melikler tarafından tepkiye sebep olmuş ve zamanla önlenemez hale gelmiştir.¹⁶⁸ Bu durum Raziye için tehlike arz etmektedir.¹⁶⁹ Çünkü büyük makam, mevki ve vilayetler Şemseddin İltutmuş'un kölelerinin hâkimiyetindeydi. Kendi içlerinde çekişme yaşamalarına rağmen

¹⁶¹İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi II*, s.622.

¹⁶²Firişte, *Tarih-i Firişte* s.121; Sirhindi, *Tarih-i Mübarekşahi*, s.23; Cüzcanî, *Tabaqat-ı Nasrı I*, s.636; Salim Cönce, “*Hindistan'da Kurulan Türk Devletleri*”, *Türkler Ansiklopedisi VIII*, Ankara 2002, s.1219 vd.

¹⁶³B. Üçok, *İslâm Devletlerinde...*, s.128; H. Nelson Wright, *The Coinage...*, s.40 vd. ; R. Stuart Poole, *The Coins of...*, s.18 vd.

¹⁶⁴K. A. Nizami, *Some Aspects...*, s.137.

¹⁶⁵H.M. Elliot - J. Dawson, *History of India II*, s.334.

¹⁶⁶Nizameddin Ahmed, *Tabakat-ı Ekberi*, s.76 vd.

¹⁶⁷Abdülkadir Bedâûnî, *Müntehabü't-tevârih*, s.121 vd.

¹⁶⁸Firişte, *Tarih-i Firişte* s.122; Cüzcanî, *Tabaqat-ı Nasrı I*, s.645; S.W. Haig, *The Cambridge...*, s.59.

¹⁶⁹Peter Jackson, „ *Radiyya Bint Iltutmish*. In *The Oxford Encyclopedia of Islam and Women*. Oxford Islamic Studies Online, <http://www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t355/e0176> (accessed Nov 29, 2021)

dışardan gelebilecek tehditlere karşı birlik olmayı başaramamışlardır. Melikler artık Raziye'ye olan muhalefetlerini gizlememişlerdir.¹⁷⁰ Raziye geri planda durmamış, asker kıyafetleri giyerek saçlarını da erkek gibi yapmış peçesini çıkarmış ve başına külah takmış, erkek savaşçılar gibi ata ve file binmiştir.¹⁷¹ Raziye'nin bu tavırlarından destek alan ve Yakut Habeşi'nin yüksek seviyeye gelmiş olmasını hazmedemeyen melikler, Yakut Habeşi ile Raziye arasında gönül bağı olduğuna dair söylenti çıkararak Raziye'ye karşı ayaklanma başlatmışlardır. Raziye'nin bunları bastırmaya gücü yetmemiştir. 1240'ta Taberhinde civarında Raziye tutuklanmış ve Yakut öldürülmüştür.¹⁷²

2.1. Behram Şah'ın Tahta Çıkması ve Sultan Raziye ile Mücadeleleri

Raziye'nin tutuklandığı haberi Delhi'ye ulaşınca emirler İltutmuş'un oğlu Behram Şah'ı, İhtiyarüddin Aytekin saltanat naibi olması şartıyla "Muizzeddin" lakabı vererek 22 Nisan 1240'da tahta çıkarmışlardır.¹⁷³ Emir-i Hacıblik makamından Naibliğe yükselen Aytekin, kendini güvene alıp güçlenmek için Behram Şah'ın kız kardeşi ile evlenmiş ve hatta daha ileri giderek sultanlık alametleri olan nevbet çaldırıp kapısında sürekli fil bulundurmuştur. Behram Şah buna sessiz kalmayarak onu öldürtmüştür. Öte yandan Raziye esaretinin üstünden bir ay geçmeden İhtiyarüddin Altuniye ile evlenmiştir.¹⁷⁴ Bu evlilik Yakut ile Raziye arasındaki söylentilerin boş yere olduğunu göstermektedir. Raziye tekrar tahta çıkabilmek için çalışmalara başlamıştır. Altuniye'de ona sonuna kadar destek olmuştur. Kehukehran, Catvan daha birçok yerden emirler destek olarak kuvvet göndermişlerdir. Behram Şah'ın emrine girmiş olanlardan Melik İzzeddin Saları ve Melik Karakuş da Raziye'ye katılmıştır. İki safın da şekillenmesi üzerine Raziye'nin ordusuyla Behram Şah'ın Melik Tekin idaresindeki ordusu Delhi'de karşılaşmıştır.¹⁷⁵ Fakat emrindeki askerler Sultan Raziye'yi savaş meydanında terk edince Raziye ağır bir yenilgi almıştır. Esir olmamak için savaş meydanından kaçan Raziye, yolda ilerlerken o kadar yorulmuştu ki gördüğü çiftçiden bir parça ekmek istemiştir ve yer yemez orada uyuyakalmıştır. Çiftçi erkek kıyafetleri içinde uyuyanın aslında kadın

¹⁷⁰Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.77 vd.

¹⁷¹Cüzcânî, **Tabaqat-ı Nasırı I**, s.643; Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.25.

¹⁷²Cüzcânî, **Tabaqat-ı Nasırı I**, s.648.

¹⁷³Firişte, **Tarih-i Firişte** s.123; Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.26; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India II**, s.338; Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.78 vd; Abdülkadir Bedâûnî, **Müntehabü't-tevârîh**, s.121 vd.

¹⁷⁴Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.27.

¹⁷⁵Firişte, **Tarih-i Firişte** s.123.

olduğunu ve kıyafetlerinin içinde mücevherlerle işlenmiş kaftan bulunduğunu görünce Raziye'yi orada öldürüp tarlasına defnetmiş, atını da kovalamıştır. Kaftanı çarşıya satmaya götürünce halk bu eşyaların sıradan Hindu bir çiftçide olamayacağını fark etmiş ve onu kadiya götürmüşlerdir. Burada yapılan sorguda Raziye'yi öldürdüğünü itiraf etmiştir. Raziye'nin cesedi oradan çıkarılıp dini gerekler yerine getirilerek Yamunna Nehri kenarına tekrar defnedilmiştir. Mezar yeri türbe yapılmıştır.¹⁷⁶

Behram Şah'ın¹⁷⁷ tahtta olduğu iki yıllık süreçte Sultan Raziye'den kalan karmaşanın yanında Moğol tehlikesi baş göstermiştir. Naib Melik İhtiyareddin Aytekin'in¹⁷⁸ katledilmesinden sonra yerine geçen Melik Bedreddin Sankar da farklı davranmamış ve devlet işlerini sürdürürken sultana danışmamıştır. Bedreddin'in, Sultan ile arasını açmak isteyen melikler yalan haberlerle ortalığı karıştırmışlardır. Bu haberlere inanan sultan, Melik Bedreddin'i başkentten uzaklaştırmak amacı ile Bedaun valisi olarak atamış daha sonrada katlettirmiştir.¹⁷⁹ Diğer karışıklık çıkaranları ise fillere ezdirtmiştir. Bütün bunlara şahit olan vezir ve melikler bir daha ayaklanmaya kalkışmaktan çekinmişlerdir.

2.2. Moğolların Lahor'a Saldırıları ve Behram Şah'ın Öldürülmesi

Moğollar daha öncede bahsedildiği üzere Cengiz Han döneminde Hindistan'a gelmişlerdir. Fakat gerek iklim koşullarının elverişsizliği gerek askerlerinin yorgunluğu sebebiyle geri dönmüşlerdir. Cengiz Han'ın ardılı olup Türkistan bölgesine hâkim olan Çağataylar için topraklarını genişletebilecekleri ve ganimet elde edebilmeleri bakımından Hindistan önem arz etmekteydi. Bölgedeki güçler, birlik ve bütünlük içerisinde olmayıp siyasi kargaşalarda boğulduklarından dönemin ordu gücü bakımından en nüfuzlusu Moğol ordusuna daha cazip gelmiştir.¹⁸⁰ İlk olarak Gazne üzerinden Lahor'a gelen Moğol ordusu burada cesur ve savaşmaktan çekinmeyen Lahor valisi İhtiyareddin Karakaş ile karşılaştı. Karakaş savaş sırasında destek görmediği gibi tüccarlar da Türkistan ve Horasan ile ilişki içinde olduklarından dolayı Moğollara mukavemet

¹⁷⁶İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi II*, s.624

¹⁷⁷Behram Şah kendinden önceki sultanlar gibi gösterişe meraklı değildir. Doğruluğa ve açık sözlülüğe önem vermiştir. Muzaffer, korkusuz gerektiğinde kan dökmekten çekinmeyen sert mizaçlı bir karakter yapısına sahiptir. Cüzcanî, *Tabaqat-ı Nasiri I*, s.649.

¹⁷⁸Cüzcanî, *Tabaqat-ı Nasiri I*, s.650; Abdülkadir Bedâûnî, *Müntehabü't-tevârîh*, s.122 vd.

¹⁷⁹Cüzcanî, *Tabaqat-ı Nasiri I*, s.654.

¹⁸⁰Jean-Paul Roux, *Moğol...*, s.276; Y. H. Bayur, *Hindistan Tarihi I*, s. 286

göstermemişlerdir. Böylece Karakaş kaçarak Delhi'ye gelmiş burada sultanın hizmetinde olmaya devam etmiştir. Kutval Aksankar (Aksunkur) ise her şeye rağmen Emiri Ahır Mehmet ile savaşmaya devam etmiştir. Ancak Kutval, Moğollar tarafından öldürülmüştür. Moğolların önemli komutanı Tayir de bu savaşta can vermiştir. Şehrin yönetimi Aksankar'ın ölümüyle boş kalınca 22 Aralık 1241'de Moğollar şehre girerek geleneksel kanlı yağmalarını gerçekleştirmişlerdir.¹⁸¹

Behram Şah, bu büyük yenilgiyi haber alınca vakit kaybetmeden ileri gelenleri Kasr-ı Sufaid'de toplamıştır. Kadı Minhac Sirac da bu toplantıda bulunmuştur. Melik Kutbeddin Hüseyin Ali Guri ve Vezir Nizam-ül Mülk, ordunun başına getirilerek Lahor'a gönderilmiştir.¹⁸² Fakat emir ve melikler Behram Şah'ın bu mücadelede başarılı olacağına dair umutlarını kaybettikleri için yavaş davranmışlardır. Vezir'in entrikalarla ordu ve sultanı birbirine karşı kışkırtması üzerine büyük bir kargaşa ve karışıklık çıkmıştır.¹⁸³ Ordu hiçbir şey yapmadan 22 Şubat 1242'de Lahor'dan dönmüş ve sultana karşı ayaklanma çıkarmıştır.¹⁸⁴ Kargaşada Minhac Sirac'ı öldürenin ödüllendirileceği de bildirilince Minhac Sirac kaçmıştır. İsyancılar amacına ulaşmış Mayıs ayında şehre girerek Behram Şah'ın hayatına 10 Mayıs 1242'de son vermişlerdir.¹⁸⁵

3. ALAEDDİN MESUD ŞAH DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ

Alaeddin Mesud Şah'ın dört yıllık saltanatı emir ve meliklerin entrikaları ile uğraşmakla ve Moğol saldırılarına karşı mücadele etmeye çalışmakla geçmiştir. 11 Mayıs 1242'de Alaeddin lakabıyla tahta geçen¹⁸⁶ Mesud Şah hemen düzenlemelere başlamış halkı yatıştırmaya çalışmıştır. Ancak devlet teşkilatlanmasında görevlendirilen kişilerin bağımsızlık alametleri göstermesi karmaşayı daha da artırmıştır.¹⁸⁷

¹⁸¹Sirhindi, *Tarih-i Mübarekşahi*, s.29; Cüzcanî, *Tabaqat-ı Nasırı I*, s.655; M.Habib-K. A.Nizami, *A Comprehensive History of ...*, s.246 vd..

¹⁸²Firîşte, *Tarih-i Firîşte*, s.126; N. Durak, *Hindistan'a Kuzeyden...*, s.89 vd.

¹⁸³Cüzcanî, *Tabaqat-ı Nasırı I*, s.658 vd.

¹⁸⁴Sirhindi, *Tarih-i Mübarekşahi*, s.30.

¹⁸⁵Firîşte, *Tarih-i Firîşte* s.126; Y. H. Bayur, *Hindistan Tarihi I*, s.202; K. A. Nizami, *Some Aspects...*, s.139; M.Habib-K. A.Nizami, *A Comprehensive History of ...*, s.250.

¹⁸⁶ Nizameddin Ahmed, *Tabakat-ı Ekberi*, s.81 vd; Abdülkadir Bedâûnî, *Müntehabü't-tevârih*, s.124 vd.

¹⁸⁷Firîşte, *Tarih-i Firîşte*, s.127; Cüzcanî, *Tabaqat-ı Nasırı I*, s. 661; Y. H. Bayur, *Hindistan Tarihi I*, s.204.

3.1. Moğollar ile Mücadeleler

1246 yılında Mengütey emirindeki Moğol ordusu, Sind bölgesinden ilerleyerek Uçç kalesini kuşatmıştır¹⁸⁸. Emir-i Hacıp Balaban'ın cesaretlendirmesiyle Moğolların karşısına çıkan Sultan Mesud, başarılı olmuştur. Moğolların komutanı Mengütey öldüğü için orduda bölünmeler meydana gelmiştir. Sultan Mesud'un ordusu Sudra nehri kıyısında başarılarını kutlama ve gücünü düşmana gösterme amaçlı resmi geçit yaptıktan sonra 30 Mayıs 1246'da başkente dönmüştür.¹⁸⁹

Moğollar gibi büyük bir güce karşı elde edilmiş bu başarı, Mesud Şah'a özgüven vermiş ve diğer emirlere olan davranışlarını değiştirmesini sağlayarak daha önceden tahsis ettiği iktaları söz konusu emirlerden geri almıştır. Esasen çok iyiliksever ve şiddet taraftarı olmayan Sultanın aniden katı bir yönetim sergilemeye başlamasının temelinde etrafındaki art niyetli kişilere bağlanmaktadır.¹⁹⁰ Onun bu katı yönetimden sonra zevk ve safaya dalması, av ve eğlencelerle günlerini geçirmesi hükmettiği devletin daha da karmaşa içine girmesine sebep olmuştur. Emir ve melikler Sultan Mesud katı yönetimine karşı nispeten daha ılıman bir karaktere sahip olan ve Baheriç yönetiminde bulunan Nasireddin Mahmut'a mektup yazıp onu yönetime davet etmişlerdir. Alaeddin Mesud Şah ise tutuklanmış ve daha sonra katledilmiştir. Alaeddin Mesud Şah'ın hâkimiyeti yaklaşık dört yıl sürmüştür. 10 Haziran 1246'da gizlice Delhi'ye ulaşan Nasireddin Mahmud tahta geçmiştir.¹⁹¹

4. NASIREDDİN MAHMUD ŞAH DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ

Nasireddin Mahmud Şah,¹⁹² Delhi yakınlarındaki Levni sarayında annesinin gözetimi altında devlet idaresi ve politikası alanlarında çok iyi eğitim alarak yetişmiştir.¹⁹³ Sultan, gerek cömertliği gerek merhameti gerekse dindarlığı açısından

¹⁸⁸ Abdülkadir Bedâûnî, *Müntehabü't-tevârih*, s.126.

¹⁸⁹ Nizameddin Ahmed, *Tabakat-ı Ekberi*, s.84 vd.; Y. H. Bayur, *Hindistan Tarihi I*, s.289.

¹⁹⁰ Cüzcanî, *Tabaqat-ı Nasiri I*, s.668.

¹⁹¹ Firişte, *Tarih-i Firişte*, s.128; Sirhindi, *Tarih-i Mübarekşahi*, s.32.

¹⁹² İltutmuş'un Nasireddin Mahmud adındaki oğlu daha öncede bahsedildiği üzere vefat etmiş, İltutmuş bundan derin üzüntü duymuştur. Bu sebeple yeni doğan oğluna Nasireddin Mahmud ismini vermiştir. On yedi yaşında tahta çıkmıştır. Ancak oğlu mu yoksa Nasireddin'den olma torunu mu olduğu konusunda çeşitli ihtilaflar vardır. Bu husus üzerine kaynaklarda aktarılan daha geniş bilgi için bkz., Firişte, *Tarih-i Firişte* s.129; Cüzcanî, *Tabaqat-ı Nasiri I*, s.670; M.Habib-K. A.Nizami, *A Comprehensive History of ...*, s.257.

¹⁹³ Cüzcanî, *Tabaqat-ı Nasiri I*, s.670.

insaniyet bağlamında önemli unsurları kişiliğinde barındırmaktaydı. Hatta geçimini devlet hazinesinden değil kendi elleriyle yılda iki kere olmak üzere yazıp sattığı Kur'an nüshalarından sağlamıştır.¹⁹⁴ Delhi'ye çeşitli entrikalarla gizlice ulaşarak 10 Haziran 1246'da tahta çıkmıştır.¹⁹⁵ Sultan'a ait bütün bu özellikler devleti tam anlamıyla idare etmeye yetmemiştir. Bundan dolayı ve 20 yıllık saltanat sürecinde, yönetime geçtikten kısa bir süre sonra "Uluğ Han-ı Azam" unvanıyla Naip olarak atanan Balaban'ın gölgesi altında kalmıştır.¹⁹⁶ Balaban, Kırkların en güçlüsü olduğu için diğer Melikler ilk dönemlerde fazla ses çıkaramamıştır.

Nasireddin Mahmud döneminde Moğol saldırıları, Hinduların ayaklanmaları ve melikler arasındaki gruplaşmalar ile çekişmeler dikkat çekmektedir. Bu olaylar birbirini tetiklemiş Mahmud Şah'ın yetersiz olup geri planda kalmasına sebep olmuştur.¹⁹⁷ Moğolların topraklarına yaklaştığını duyunca derhal harekete geçen Nasireddin Mahmud, 10 Mart 1245'te Ravi Nehrine vardığında Moğolların geri çekildiği haberini almıştır. Daha önceden Moğollarla iş birliği yapmış olan Cud tepeleri hâkimi Rana'dan intikam almak amacıyla bölgesi tahrip edilmiştir. Seferden dönünce Melik Balaban'ın yönlendirmesiyle savaş meydanında isteksiz davranan, hatta bazen Moğollarla iş birliği yapmış olan emirler cezalandırılarak tımarları ellerinden alınmıştır. Bu düzenlemeler ile Moğollar tekrar geldiklerinde onların karşısında daha güçlü durabilmek ve Pencab bölgesinde merkezi hâkimiyeti güçlendirmek amaçlanmıştır.

28 Ekim 1247'de Sultan, Hinduların sığınağı olan Talsandah kalesini almak için sefer düzenlemiştir. İki gün boyunca yapılan yoğun çatışmada Nasireddin Mahmud'un ordusu başarılı olmuştur. Hinduların ayaklanması 21 Şubat 1248'de tam olarak bastırılmıştır. Ardından Karrah'a giden Mahmud Şah'ın ordusu bin yüz elli at ve taşınabilecek kadar ganimetle Delhi ye dönmüştür.¹⁹⁸

1249'da Şemseddin İltutmuş'un meliklerinden olan kırklardan Melik Balaban'a "Uluğ Han-ı Azam" unvanı vererek çadır ve asa takdim etmiş naip olarak atamıştır. Bu

¹⁹⁴Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.128; Abdülkadir Bedâûnî, **Müntehabü't-tevârîh**, s.127 vd.

¹⁹⁵ Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.84 vd.; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India II**, s. 345 vd.

¹⁹⁶Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.32 vd.

¹⁹⁷Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.86 vd.

¹⁹⁸Cüzcanî, **Tabakat-ı Nasiri I**, s.683.

aşamada Sultanın bütün iktidar gücünü resmen ona devrettiği anlaşılmaktadır.¹⁹⁹ Artık kimse ona karşı çıkamazdı. Balaban, Pencab ve Multan valiliğine Moğolların hareketlerini takip etmesi amacı ile amcasının oğlunu atamıştır. Kardeşi olan Seyfeddin Aybek Kişili Han'ı emiri Hacıplığe getirirken diğer önemli devlet kademelerine de kendi akrabalarını yerleştirmiş hâkimiyetinin temelini sağlamlaştırmıştır. Minhac Sirac bu dönemde devletin kadısı olarak atanmıştır.

Melik Balaban'ın bu denli yükselmesini diğer melikler kabullenememiş, bu durum siyasi entrikaları ve çekişmeleri daha da arttırmıştır. Moğollar sürekli saldırılarda bulunarak, Hindular ise isyan ederek karmaşık ortamdan yararlanmaya çalışmışlardır. 16 Şubat 1254'te Sultan, Moğollara sığınmış olan Şir Han'ın askerlerinden Uçç, Multan ve Taberhinde kalelerini alarak Melik Taceddin Sencer Aslan Han'a Taberhinde kalesini, Uçç ve Multan kalesini ise tekrar Melik İzzeddin Balaban Kişili Han'a vermiş ve kendisi başkente geri dönmüştür.²⁰⁰

Delhi Türk Sultanlığındaki iç karmaşaları yakından takip eden Moğollar istila için siyasi açıdan elverişli bir ortamın oluşmasından sonra Pencab'a yönelmelerine rağmen başarı elde edemediği için geri dönmüşlerdir.²⁰¹ 24 Mart 1260'da Sultan Nasıreddin Mahmud, Köşkü Firuzi'ye taşınırken görkemli bir tören düzenlemiştir. Törende Moğol elçileri Mahmud'un askeri gücüne tanık olmuştur. Nasıreddin Mahmud, Moğollardan çekinmeyerek onları her zaman geri püskürtmenin yolunu bulmuştur. Emir Yuğruş'un oğlu Moğollara elçi olarak gönderilmiştir. Burada Salın Noyan'a “*Şayet atlarınızdan birinin tek nalı, Sultan Nasıreddin'in topraklarına basarsa, dört ayağı da kesilecektir.*” demiştir.²⁰² 1260 yılının temmuz ayında Uluğ Han Mevat bölgesindeki Moğolların oradaki halka zulüm etmesi üzerine sefere çıkmıştır. On iki bin kişi kılıçtan geçirilerek sükûnet sağlanmıştır.

Sultan Nasıreddin Mahmud 1264 yılında rahatsızlanmış ve 18 Şubat 1266'da vefat etmiştir.²⁰³ İlerleyen dönemlerde kaynaklarda sükûnet hâkimdir. Gerek sultanın

¹⁹⁹Cüzcânî, **Tabaqat-ı Nasırı I**, s.686; Peter Jackson, **The Delhi Sultanate**, London 2003, s.76.

²⁰⁰Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.132 vd.; Cüzcânî, **Tabaqat-ı Nasırı II**, s.775-787; Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.34 vd.; Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.92 vd.; Abdülkadir Bedâûnî, **Müntehabü't-tevârîh**, s.130 vd.

²⁰¹Jean-Paul Roux, **Moğol...**, s.320 vd.

²⁰²N. Durak, **Hindistan'a Kuzeyden...**, s.99.

²⁰³Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.135 vd.; Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.37.

Uluğ Han tarafından zehirlendiğı söylentisi gerek Moğol akınları gerekse Hindu ayaklanmalarının buna sebep olduğı düşünölebilir

III. BÖLÜM

BALABAN HANEDANLIĞI DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ

1.BALABAN HANEDANLIĞI VE GİYASEDDİN BALABAN DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ

Delhi’de hüküm sürmüş olan üçüncü Türk hanedanı Balabanlardır. Balaban Hanedanlığı 1266 - 1290 yılları arasında hüküm sürmüştür. Gıyaseddin Balaban²⁰⁴ tahta çıkmadan önce devletin en temelden en yüksek seviyesine kadar her kademede görev aldığı için çok tecrübeli idi. Sultan Mahmud’un vefatı üzerine İltutmuş’un ailesinden kimse kalmayınca melikler ve emirler oy birliği ile Balaban’a “Gıyaseddin” unvanını vererek 20 Şubat 1266’da tahta çıkarmışlardır.²⁰⁵ Tecrübesini, aklı ve basireti ile birleştiren başarılı bir hükümdar olmuştur.²⁰⁶ Han iken zevk ve eğlenceye etkinliklerine

²⁰⁴Kıpçakların Karahitaylar ile komşu olan Uluğ Borlu kabilesinden on bin çadırı olan il başkanının oğludur. Kendisini Afrasyab’ın soyuna dayandırır. Moğollar 1218’de geniş coğrafyalara yayılmış Uluğ Borlu kabilesinin topraklarını da ele geçirmiştir. Bu dönemde Balaban, Moğolların eline düşmüş ve Bağdat’a getirilmiştir. Orada adil ve dürüst olmasıyla tanınan Basralı Cemal adında biri satın almış oğluymuşçasına ilgilenmiş, eğitmiştir. 1232 yılında Delhi’ye getirerek Şemseddin İltutmuş’a satmıştır. Hayatının bu aşamasında çeşitli devlet kademelerinde bulunmuştur. Hasse-Darlığa kadar yükselmiştir. Raziye dönemindeki karışıklıklardan oda payını alıp tutuklandıysa da sonradan Emir-i Şikâr olmuştur. Behram Şah döneminde Emir-i Ahırlık görevi verilmiştir. Askeri yönü ön plana çıkmaya başlamış ve Rivari tımarı yönetimindeyken çevresindeki isyanları bastırarak ün kazanmıştır. Sultan Alaeddin Mesud Şah döneminde Emir-i Hacıplığa yükselmiştir. Bu dönemde sultanla birlikte halkın isyanlarını bastırması Moğollara karşı başarılı mücadeleler yapmıştır. Nasıreddin Mahmud Şah döneminde daha önce de bahsettiğimiz gibi kariyerinin en zirve dönemini yaşamış sultan gibi davranmıştır. Cüzcanî, **Tabaqat-ı Nasiri II**, s.799 vd.; Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.137 vd.; Uluğ-Borlular kabilesi hakkında geniş bilgi için bkz., İbrahim Kafesoğlu, **Türk Millî Kültürü**, İstanbul 1998, s.211 vd. ; Z.V.Togan, **Umumî Türk Tarihine Giriş**, İstanbul 1981, s.153-180; Bu kabilenin adının farklı imlâları ve yer aldığı kaynaklar hakkında bilgi için bkz. Z.V.Togan, “*On Mubarakshah Ghuri*”, **Bulletin of The School of Oriental Studies**, VI, 1930-32, s.847-858; Sadettin Gömeç, “*Gıyaseddin Balaban ve Hükümdarın Görevleri*”, **Tarih Araştırmaları Dergisi XXXV/59**, s.240; İbn Battuta, “*Balaban’ın Şemseddin İltutmuş tarafından diğer kölelere göre daha tıknaz ve çirkin bulunduğu için satın almayı uygun görmediğinde ona diğer köleleri neden aldığını sormuş, Sultan kendi için aldığını söylemiştir. Bunun üzerine Balaban kendisini de Allah rızası için almasını istemiştir. Balaban satın alınmış ancak sürekli hor görülmüş ve ayak işleri yaptırılmıştır*” şeklinde bahsetmektedir. İbn Battuta, **İbn Battuta Seyahatnamesi II**, s.625; Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve...**, s.241.

²⁰⁵Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.37 vd.; Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.93; Abdülkadir Bedâûnî, **Müntehabü’t-tevârih**, s.184 vd.

²⁰⁶Balaban gösteriş ve şatafata çok önem vermiştir. Sarayını çok ihtişamlı donatmıştır. Dış görünüşüne her zaman dikkat etmiştir. Asla güldüğü görülmediği gibi yanındakilerin de gülmesine müsaade etmemiştir.

katılmış ancak tahta geçtikten sonra bütün bunlardan uzaklaşarak kendini dine yöneltmiştir.²⁰⁷ Oruç tutmuş ve namazlarını hiç aksatmamıştır. Din adamları ve aydınlara çok değer vermiş onların görüşlerinden yararlanmıştır.²⁰⁸

Kendisine sorun çıkarmayıp hâkimiyetlerini kabul eden kişilere iyi davranırken sorun çıkaran ve itaatsiz kişileri en küçük suçlarında bile ağır şekilde cezalandırmıştır.²⁰⁹ Akrabalarına dostlarına adalet konusunda ayrıcalık göstermemiş gereken ne ise o yerine getirilmiştir. Çevresindeki insanlara zarar verenleri affetmemiş, acımasızca öldürtmüş ve ibret olsun diye bunları sergilemiştir. Sükûneti korumak için hiçbir şeyden çekinmemiştir. Hükmettiği süreç boyunca izlediği siyaset sayesinde kendisine karşı koyabilecek kimse kalmamış uzun zamandır karmaşa içinde olan yönetim artık düzen ve nizamı kavuşmuştur. Emrindekileri asilzade soylarından ve Türklerden seçmiştir. Aşağı tabakadaki insanları çevresinde bulundurmamıştır.²¹⁰ Komutanların ve memurların dış görünüşüne dikkat etmesi konusunda emirler vermiş, uygulanması konusunda titiz davranmıştır. Onlarda da hatayı kabul etmemiş, en ufak hatalarında yolları ayırmıştır.²¹¹ Balaban ava çok meraklı ve av mevsimlerini büyük heyecanla bekleyen bir kişiliğe sahipti.²¹² Hülagü Han Balaban'ın av merasimlerine değinerek *“Balaban akıllı hükümdar ve tecrübeli bir idareci. Dışarıdan av yapmayı çok seviyor gibi görünüyor esas amacı askerlerini savaşa hazır tutmaktır.”* demiştir.²¹³ Balaban sefere çıkacağı zaman gerekli bütün hazırlıkları en ince ayrıntısına kadar yaptırmış ancak nereye ve kimin üzerine olduğunu kimse bildirmemiştir.

İlerleyen günlerde tahıl ticareti açısından büyük öneme sahip Düab bölgesinde karışıklık çıkarak toprağı tahrip edilmiş ise de isyan kısa sürede bastırılmıştır. Bihar, Bengal ve Jaunpur şehirlerine giden yollarda güvenliği tehdit edecek unsurlar ortadan kaldırılarak emniyet sağlanmıştır²¹⁴. Kampıl, Patialı, Bojput'ta Celali kalesini tamir ettirmiş, surlar ve camiler yaptırmıştır. Buralara Afganları yerleştirmiştir. Böylece ilk

Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.94 vd.; S.Gömeç, **Gıyaseddin Balaban...**, s.51; M.Habib-K. A.Nizami, **A Comprehensive History of ...**, s.285.

²⁰⁷H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.99 vd.

²⁰⁸Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.97 vd.

²⁰⁹Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.140.

²¹⁰Cüzcânî, **Tabaqat-ı Nasrî II**, s.803.

²¹¹Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.141.

²¹²Cüzcânî, **Tabaqat-ı Nasrî II**, s.806.

²¹³H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.103.

²¹⁴Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.141 vd.; Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.100 vd.

defa Delhi Türk Sultanlığı zamanında Kuzey Hindistan'a Afgan yerleşmeleri başlamıştır.²¹⁵ 1268 ve 1269 yıllarını Cud Tepeleri ve çevresindeki şehirlerde yapılan eşkıyalık hareketlerini hiç acımadan şiddetle bastırmakla geçmiş, bölgede tam anlamıyla hâkimiyet ve sükûnet sağlanmıştır.²¹⁶

1.1. Moğollar ile Mücadele

Gıyaseddin Balaban, 1271 yılında Pencab'da imar faaliyetlerine girişerek Moğollar tarafından yıkılmış olan Lahor kalesinin yeniden yapılması için emir vermiştir.²¹⁷ Moğollara karşı ordu toplamış ve başına da onları durdurabilecek nitelikte olan komutan Şir Han'ı getirmiştir.²¹⁸ Böylece büyük Moğol tehlikesi zuhur ettiği zaman başkenti terk etmemiş olacaktı. Ancak Şir Han öldürülünce Balaban zor durumda kalarak Kırklardan yardım istemiştir.²¹⁹

1280 yılına gelindiğinde Moğollar Beas Nehri'ni geçince Delhi'den Mübarek Şah, Multan'dan Han Şehid'i ve Samana'dan Buğra Han'ı Moğol birliklerini bastırmak üzere görevlendirmiştir.²²⁰ Böylece birleşmiş kuvvetler Moğollara karşı müthiş bir savunma yapmış onları topraklarından çıkarmışlardır.²²¹ Bundan sonra Moğollar uzun bir müddet nehri geçip Hindistan içlerine girme cesaretini kendilerinde bulamamışlardır.

1.2. Leknevti Valisi Tuğrul'un İsyanı

1276 yılında Sultan Balaban bütün dikkatini Moğol saldırılarına çevirdiği dönemde onun meşguliyetini fırsat bilen Leknevti Valisi Tuğrul ayaklanmıştır.²²² Balaban'ın Tuğrul'un üzerine gönderdiği askerlerinin başarısız olması üzerine kendisi ordunun başına geçmiştir. Tuğrul'un yerini bulamayıp çok hiddetlenen Balaban, öncü kuvvetler göndererek Tuğrul'u aratmıştır. Öncü kuvvetlerden Melik Mehmed Şir Endaz'ın birlikleri Tuğrul'u ani bir baskın ile yakalayıp öldürmüşlerdir. Sultan Balaban Leknevti'ye dönünce isyancıların hiçbirini affetmemiş hepsini astırmıştır. Sultan,

²¹⁵H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.104.

²¹⁶Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve...**, s.254.; I.H.Qureshi, **Muslim India Before The Mughals**, London 1977, s.7 vd.

²¹⁷Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.38; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.107.

²¹⁸Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.103 vd.

²¹⁹Firîşte, **Tarih-i Firîşte**, s.143 vd.

²²⁰F. F. Ahmed, **Muslim Rule...**, s.101 vd.; Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.107 vd.

²²¹Abdülkadir Bedâûnî, **Müntehabü't-tevârih**, s.186 vd.

²²²Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.108 vd.

Leknevti valiliğine oğlu Buğra Han'ı getirmiştir.²²³ Balaban, isyancıları cezalandırırken oğlu Buğra Han'ın yanında bulunmasını istemiş, böylelikle hem ona gözdağı vermekte hem de “*Şayet günün birinde akılsız bir fitneci sana Delhi'den kopup bağımsız olmanı telkin ederse benim tarafımdan Tuğrul ve yoldaşlarına verilen cezayı hatırlından çıkarma.*” diyerek Delhi Sultanlığı'na karşı itaatkâr olma öğüdünde bulunmuştur. Ayrıca bunlara ek olarak içki içmesini yasaklamış, oruç ve namazlarını aksatmamasını söylemiş, vergileri toplarken anlayışlı davranması gerektiğini ve ilişkilerinde bilgin tecrübeli kişilere danışmadan karar vermemesi belirtmiştir.²²⁴

Multan bölgesini Moğollardan korumak için görevlendirilmiş olan Şehzade Muhammed, 1285'te Moğollar ile karşı karşıya gelmiştir. Kuzeybatı Hindistan'dan Dipalpur bölgesine gelen Moğolların Herat valisi Timur Han ani bir taarruz başlatmış, muharebenin sonunda Moğollar mağlup edilmiştir.²²⁵ Ancak öğlen namazını kılmak amacıyla nehrin kenarında namaza duran Şehzade Muhammed ve askerleri, Moğolların saldırısına uğramışlardır. Şehzade Muhammed burada şehid edilmiştir.²²⁶ Balaban oğlunun ölümünden derinden etkilenmiştir. Gündüzleri devlet işleriyle hiçbir şey olmamışçasına uğraşırken geceleri hıçkırıklar içinde ağlamaktadır. Küçük oğlu Buğra Han'ın her seferinde Delhi'den Leknevti'ye gitmesi, Delhi'den uzakta bulunma meyilini göstermesi Sultan Balaban için üzücü ve yıpratıcı olan bir başka durumdur.²²⁷ Nitekim bu acılara daha fazla dayanamayan Balaban, yetim olan torunu Keyhüsrev'i veliaht olarak atadıktan kısa bir süre sonra 1287 yılında vefat etmiştir.²²⁸

2. MUİZEDDİN KEYKUBAT DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ

Balabanlı Hanedanlığı'nın ikinci sultanı olan Keykubat, Buğra Han'ın oğludur. Babasının Bengal valiliği yaptığı dönemde on yedi yaşında Muizzeddin unvanı ile 1286 yılında Delhi Türk sultanlığı tahtına çıkmıştır.²²⁹

²²³Firîşte, **Tarih-i Firîşte**, s.145 vd.

²²⁴Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve...**, s.262; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.112-121.

²²⁵Firîşte, **Tarih-i Firîşte**, s.150 vd.; H. Beveridge, **A Comprehensive History...**, s.71; J.Allan- S. W.Haig-H.H.Dodwell, **The Cambridge Shorter History of India**, London 1934, s.217.

²²⁶Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.41; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.122.

²²⁷Abdülkadir Bedâûnî, **Müntehabü't-tevârih**, s.210 vd.

²²⁸Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi I**, s.299 vd.; Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve...**, s.265.

²²⁹H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.125; Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.119 vd.; H. Nelson Wright, **The Coinage...**, s.63.

Küçük yaşlarından itibaren dedesi Gıyaseddin Balaban'ın gözetiminde çok sıkı eğitim almıştır. Ancak hiç beklenmedik bir anda ve hiç çaba sarf etmeden tahta çıkması ile aldığı bütün eğitimleri bir kenara bırakarak eğlence, zevk ve sefaya dalmıştır.²³⁰

Geleneksel olarak Delhi'deki Köşk-i Lal'de yaşama kuralını değiştirerek Yamunna Nehri kenarında kendisine yeni bir saray ve bahçe yaptırmıştır.²³¹ Sultanın yönetimdeki gevşekliğinin farkına varan devlet görevlileri, komutanlar da kendilerine saraylar, konaklar yaptırarak güç gösterisinde bulunmuşlardır. Değişiklik o kadar dikkat çekici o kadar çabuk olmuştur ki dönemin yazarı Barani eserinde “*camiler boşaldı, meyhaneler doldu*” diyerek burumu izah etmeye çalışmıştır.²³²

Sultanın bu umursamaz tavırlar, zevk ve eğlenceden kendini alıkoyamaması iç karışıklığı da beraberinde getirmiş, emir ve melikler ayaklanmıştır. Düzen ve nizamı tekrar sağlamak adına yeni atamalar yaptıysa da başarılı olamamıştır. Göreve gelen emir ve melikler aralarında yarışa düşmüşlerdir. Sultan, Kalaçların Yuğruş ailesine mensup olan Firuz Han'ı arz-ı memalik olarak görevlendirmiştir.²³³ Otorite boşluğunu fırsat bilen Kalaçlar güçlenmeye başlamıştır. Sultan, Kilughari sarayında hasta yatarken bir grup melik sultanın oğlu Keyümers'i Şemseddin unvanı ile küçük yaşta olmasına rağmen tahta çıkarmıştır.²³⁴ Kalaçları uzaklaştırmak isteyen Firuz Han bir müddet Keyümers'in yanında bulunduyorsa da onu ve babasını öldürerek Balaban hâkimiyetine son noktayı koymuştur.²³⁵

²³⁰Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.152; Abdülkadir Bedâûnî, **Müntehabü't-tevârîh**, s.222 vd.; Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve...**, s.272.

²³¹Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.120 vd.

²³²Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve...**, s.273 H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.126.

²³³Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.157; Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.52; K.S.Lal, **History of The Khaljis**, London 1967, s.6.

²³⁴Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve...**, s.289.

²³⁵Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.158.

IV. BÖLÜM

KALAÇ HANEDANLIĞI DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ

1290-1321 yılları arasında Delhi Türk Sultanlığı'nın yöneticiliğini yapmış olan Kalaçların²³⁶ Türklüğü tartışma konusu ihtilaflı olmasına rağmen Divan- Lugati't Türk'ten başlayarak Türk tarihi ve hatta Türk topluluklarının nesebi göz önünde alındığında açık bir şekilde Kalaçların Türk olduğu mevzu netice bulmaktadır.²³⁷

1. CELALEDİN FİRUZ KALAÇ DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ

Tahta çıktığında yetmiş yaşında olan Firuz Kalaç'ın gerek soyunun Afganlara dayandığı düşüncesi gerekse yumuşak başlı ve cömert olması sebebiyle tepki görmüştür. Söz konusu soy tartışmalarından dolayı Firuz, Delhi Sarayı yerine 1290 yılında daha yapımı tamamlanmamış olan Kilokhari'deki Keykubad Sarayı'nda Celaleddin unvanıyla yönetime geçmiştir.²³⁸ Celaleddin Firuz köklü bir değişiklik taraftarı olmamış, Balaban hanedanından olup da hayatta olan valilerin görevlerine devam etmesine izin vermiştir. Kendi oğulları ve yeğenlerine de devlet kademesinde önemli görevler vererek uzlaşmacı politika izlemiştir²³⁹. Ancak Delhi'de yaşayan Türkler ile arasında çatışma çıkmasından endişelendiği için bir yıl kadar Delhi'ye gitmemiştir. Keykubad sarayını yaptırmış ve

²³⁶Kalaç adının kökeni “kalmak” ve “açmak”tan türediği ve zaman içerisinde “Halaç” olarak ifade edildiği kaynaklarda geçmektedir. V. V. Barthold, **Orta Asya Türk Tarihi Dersleri**, Ankara 2004, s.90 vd.

²³⁷Dönemin kaynaklarında belirtildiğine göre Türkistan veya Ceyhun Nehrinin ötesinden gelen Türkleri asil Türk sayılmış diğer Türkler küçümsenmiştir. Oğuz ve Kalaç Türkleri de oymak adları ile anarak ötekileştirmişlerdir. Bu durum Türklerde asillik halislik tartışmasından öteye gitmemektedir. Kalaç hanedanı üyelerinin isim ve lakaplarına bakınca bunların Türk olduğu gayet açık anlaşılmaktadır. Örneğin sultanın babası Kutuzlu Tülek Han ve kardeşi Yuğruş Han'dır. Günümüzdeki Gılzay Afganlarının kökeni Kalaçlara dayandığı düşünülmektedir. Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.159 vd.; Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.132 vd.; Fuat Köprülü, **Tarih...**, s.292; Erdoğan Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Ankara 1993, s.326; Abdullah Mohammedi, “*Afganistan'dan Hindistan'a Göç Eden Gılzaylar/Halaçlar (XIII-XVII)*”, **Geçmişten Günümüze Türkiye-Hindistan İlişkileri Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, Ankara 2022, s.87-91.

²³⁸Firuz Kalaç'ın ailesi Türkistan'dan göç edip yaklaşık 200 yıl Helmand vadisinde, Lamghan'da ve Afganistan'ın Gamsir şehri çevresinde yaşamışlardır. Bu süreç içerisinde Afgan kültüründen etkilendikleri için onları Afgan olarak yanlış tanımlanmasına neden olmuştur. Oysaki Kalaçlar yönetimi ele almadan önce de Delhi Türk Sultanlığında önemli görevler üstlenmişlerdir. A.L. Srivasta, **The Sultanate of ...**, s.140 vd.; K.S.Lal, **History...**, s.18 vd.; Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.58; Fuat Köprülü, **Tarih...**, s.292 vd.

²³⁹Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.58; Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.137 vd. K.S.Lal, **History of ...**, s.19; Surinder Singh, “*Political Culture In The Delhi Sultanate: Compulsions of A Transitional Phase*”, **Proceedings of The Indian History Congress**, Vol. 63, 2002, s.252.

çevresine evler inşa edilmesi için emir vermiştir. Böylece şehir kısa süre içerisinde gelişerek ve “Şehr-i Nev” adını almıştır.²⁴⁰ Delhi’nin kale komutanı Melik Fahreddin, Cemaleddin Firuz’u Delhi’ye davet edince oraya gidebilmiştir. Balaban’ın Kızıl sarayının önüne vardığında atından inmiş ve ağlamıştır.²⁴¹

Cemaleddin Firuz’un saltanatının ikinci yılında Manikpur ve Oudh valileri isyan etmiş ancak bu isyan bastırılmış ve isyancılar affedilmiştir. Onun bu hoşgörüsü tepkiyle karşılanmışsa da Cemaleddin Firuz, krallık uğruna Müslümanların kendi içlerinde savaşmasını doğru bulmadığını söylemiştir.²⁴² Ancak Sıddık Molla adındaki şeyhin müritlerinin sultanı öldürüp şeyhi de halife yapmayı tasarladıklarını öğrenmesi üzerine bu şeyhe karşı çok çetin davranmış ve onu öldürtmüştür.²⁴³ Öte yandan dönemde büyük bir kıtlık yaşanmış mevsimsel yağışlar çok azaldığı için tahıl fiyatları çok yükselmiş ve sık sık toz fırtınaları yaşanmıştır. Batıl inançlara sıkı sıkı bağlı olan halk, kıtlık ve fırtınayı şeyhin öldürülmesine bağlamıştır.²⁴⁴

Daha öncede belirtildiği gibi şiddetten uzak duran Cemaleddin Firuz 1290’da Rantambor’a²⁴⁵ 1292’de Mandavar²⁴⁶’a olmak üzere sadece iki sefer gerçekleştirmiştir.²⁴⁷ Sultan’ın yeğeni Oudh valisi Alaeddin, Malva ve Bhilsa kasabalarını ele geçirmiş büyük ganimetler elde etmiştir.²⁴⁸ Bu seferleri sırasında güney krallığı Devagir’in²⁴⁹ zenginliğini öğrenince 1294 yılında oraya sefer düzenleyerek Devagir kralı Rama Chandra Deva’yı mağlup edip altın, gümüş, inci, değerli taşlar ve ipek kumaşlardan oluşan pek çok ganimet elde etmiştir.²⁵⁰ Dekken’e düzenlediği seferlerin neticesinde Türklerin karşında durabilecek muktedirde bir gücün olmadığı anlaşılmıştır.²⁵¹

²⁴⁰R.C. Majumdar, **The Delhi Sultanate**, Bombay 1967, s.12; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.136; Fuat Köprülü, **Tarih...**, s.294.

²⁴¹Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.161; K.S.Lal, **History of The...**, s.20.

²⁴²Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.165; Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.136 vd.; H.M.Elliot-J. Dawson, **History of India III**, s.139 vd.; K.S.Lal, **History of ...**, s.22 vd.

²⁴³Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.166-169 vd.; Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.140 vd.; K.S.Lal, **History of ...**, s.27-33; Surinder Singh, *“Political Culture”*, s.255.

²⁴⁴J.C. Powell-Price, **A History of ...** s.132.

²⁴⁵Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.142 vd.

²⁴⁶Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.143 vd.

²⁴⁷K.S.Lal, **History of ...**, s.33 vd.

²⁴⁸Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.170; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.146 vd.; Surinder Singh, *“Political Culture...”*, s.257.

²⁴⁹Daha sonra ‘Devletabad’ adını alacaktır.

²⁵⁰K.S.Lal, **History of ...**, s.38 vd.

²⁵¹Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.59-65.

1.1. Cemaleddin Firuz Döneminde Moğol İstilas ve Yeni Müslümanlar

Cengiz Han'ın ardılı olan Hülagü'nün emrindeki Moğol Ordusu 1292'de Pencab'ı işgal ederek Sunam'a kadar ilerlemiştir.²⁵² Cemaleddin Firuz hızla karşılık vermiş ve Moğol ordusunu ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Bunun üzerine Moğollar barış teklif etmiş geri çekilmişlerdir. Cengiz Han'ın soyundan geldiği düşünülen Uluğ Han ve yanındakiler İslamiyet'i kabul ederek Firuz'un hizmetine girmiş, Delhi yakınlarındaki Gıyaspur şehrine yerleşmişler ve yaşadıkları bölge "Moğolpura" olarak adlandırılmıştır.²⁵³ Firuz ona kızını vererek aile bağı kurmak istemiştir.²⁵⁴ Bu kişiler "Yeni Müslümanlar" olarak adlandırılmıştır.²⁵⁵

2. ALAEDDİN MUHAMMED KALAÇ DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ

Amcasını bir suikast sonucu öldürten Alaeddin Muhammed Kalaç, 22 Ekim 1296'da tahtı resmen ele geçirmiştir.²⁵⁶ Tahta geçtikten sonra devlet teşkilatında düzenlemeler yapmış, kendine yakın olmayan görevlileri tasfiye ederek kendine daha ılımlı olan kişileri devlet kademelerinde görevlendirilmiştir. Bu dönemde Türkistan'da yaşayan Türkler, Moğollara karşı ayaklanmış ve Hindistan'a sığınmıştır. Alaeddin Muhammed, kendisine sığınan söz konusu Türkleri devleti için bir güç kaynağı olarak görmüş, söz konusu dönem kayıtlara "Devr-i Ala" olarak da geçmiştir.²⁵⁷ Sultan olduktan sonra saltanatının ilk yıllarında elindeki parayı taraftar toplamak amacıyla cömertçe dağıtmıştır. Bu doğrultuda amcasının beylerini de kendi tarafına çekmek için çaba sarf etmiştir.²⁵⁸ Hâkimiyeti tam anlamıyla eline aldıktan sonra amcasının tarafındayken saf değiştiren ve kendi yanına geçenleri, ileride kendisine de aynı ihanetin yapılma ihtimalini

²⁵²Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.170.

²⁵³Neslihan Durak, "Kalaçlar Döneminde Hindistan'a Yapılan Moğol Akınları", **Geçmişten Günümüze Türkiye Hindistan İlişkileri Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, Ankara 2022, s.50.

²⁵⁴Surinder Singh, "Political Culture...", s.259.

²⁵⁵Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.171; Abdülkadir Bedâûnî, **Müntehabü't-tevârîh**, s.236 vd.; J.C. Powell-Price, **A History of ...** s.133; Fuat Köprülü, **Tarih ...**, s.295; N. Krishna Sinha- A. Chandra Banerjee, **History of India**, Calcuta 1956, s.270.

²⁵⁶Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.68; Abdülkadir Bedâûnî, **Müntehabü't-tevârîh**, s.246 vd.; Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.153 vd ; R.C. Majumdar, **The Delhi...**, s.18; İbn Battuta, **Battuta Seyahatnamesi II**, s.630; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.154 vd.; Fuat Köprülü, **Tarih...**, s.298; F. F. Ahmed, **Muslim Rule...**, s.119.

²⁵⁷Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi I**, s.305 vd.

²⁵⁸Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.181 vd.

göz önünde bulundurarak cezalandırmıştır. Amcasının yumuşak yüzünü fırsat bilerek vergilerini ödememiş olanlardan vergileri almış ve daha pek çok bahane ile halktan para toplayarak hazinesini tekrar güçlendirmiştir.²⁵⁹

2.1. Gücerat Seferi

Alaeddin Muhammed Kalaç, 1298 yılında maddi açıdan zengin ve stratejik bir konuma sahip olan Gücerat'a komutanlarından Uluğ Han ve Nusret Han'ı göndermiş²⁶⁰, bu sefer neticesinde Delhi sarayı çok büyük ganimetler elde etmiştir.²⁶¹ Hatta Somnat Tapınağı'nda Gazneli Mahmut'un seferlerinden sonra yapılmış olan büyük bir putu Delhi'ye göndermiş orada Müslümanların ayakları altında ezdirmiştir.²⁶² Fakat komutanlar ve yeni Müslümanlar arasında ganimet paylaşımı konusunda eşitsizlik olunca isyan çıkmış, Nusret Han ve Uluğ Han duruma müdahale ederek Hindulara sığınan isyancıların ailelerini feci şekilde öldürtmüşlerdir. Öyle ki dönemin tarihçisi Barani söz konusu olaydan kaynaklardaki ifadelerle göre öfkeyle bahsedip kınandığı yazılmaktadır.²⁶³

2.2. Moğollar ile Mücadele

1299 yılında iki yüz bin Moğol askerinden oluşan kalabalık bir ordu, kısa süre içerisinde başkent Delhi'ye doğru ilerlemiştir. Çevre ilçelerde yaşayanlar panikle Delhi'ye sığınmışlardır. Alaeddin'in komutanı Zafer Han, ordusunun sayıca çok az olmasına rağmen Moğollar karşısında büyük başarı elde ederek canı pahasına onları geri püskürtmüştür.²⁶⁴ Moğolların geri çekilmesi Alaeddin'in kendine güveninin artmasına sebep olmuştur.²⁶⁵

²⁵⁹H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.161 vd.

²⁶⁰Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.157 vd.

²⁶¹Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.184 vd.; K.S.Lal, **History of ...**, s.83 vd.; N. Durak, "*Kalaçlar Döneminde...*," s.52.

²⁶²Aniruddha Ray, **The Sultanate of Delhi**, London 2019, s.105 vd.

²⁶³H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.163 vd.; N. Krishna Sinha- A. Chandra Banerjee, **History of ...**, s.260.

²⁶⁴Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.158 vd.

²⁶⁵Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.186; Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.70; J.C. Powell-Price, **A History of ...**, s.136; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.163 vd.; N. Durak, "*Kalaçlar Döneminde...*," s.54-56; Haluk Kortel, "*Delhi Türk Sultanı Alaeddin Halaci'nin Moğol Siyaseti*", **Tarih Dergisi**, S.36, 2011, s.264 vd.

2.3. Rantambor Seferi

Rantambor kalesine Alaeddin Muhammed Kalaç dönemine gelene değin birçok kez sefer düzenlenmiştir. Bu dönemde kaleye sefer düzenlenmesinin sebebi ise kalenin güçlü olmasının yanında Moğollara bir sığınak haline gelmiş olmasıdır. Alaeddin sefere komutanı olan Nusret Han'ı göndermiştir. Fakat hem Nusret Han'ın öldürülmesi²⁶⁶ hem de Rajputların saldırısı karşısında güçsüz kalan Delhi ordusunun cesareti kırılmış ve geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu durum üzerine Alaeddin Muhammed Kalaç, bizzat ordunun başına geçerek Rantambor Kalesine yürümüştür.²⁶⁷

Alaeddin Rantambor seferindeyken Delhi merkezindeki otorite zayıflığından faydalanmak isteyenler olmuş, yeğeni Alaeddin Muhammed Kalaç'a isyan ederken kaostan faydalanmak isteyen Hacı Mevla adlı eski bir subay da Delhi'de büyük bir ayaklanma çıkarmıştır.²⁶⁸ Alaeddin, haberi alır almaz Delhi'ye askerlerini göndermiştir. Her iki ayaklanma da başarıyla bastırılmıştır. Alaeddin artık bütün dikkatini bizzat yönettiği Rantambor kuşatmasına vermiştir. Kale önünde askerlerin direnci ve kalenin alınabileceğine dair olan inancı azalırken erzak kıtlığı da baş göstermiştir. Rajputların lideri Hamir Deva, barış görüşmeleri için Ranmal'ı görevlendirip Alaeddin'in huzuruna göndermiş ancak Ranmal, Alaeddin'in tarafına geçmeyi tercih etmiştir. Hamir Deva'nın tüm çabaları sonuç vermemiş nitekim kendisinin vefatı üzerine Rantambor Kalesi 11 Temmuz 1301'de teslim olmuştur.²⁶⁹ Alaeddin, daha önce de bir örneğini uyguladığı gibi kendisine katılarak efendilerine sadakatsiz olduğunu kanıtlamış olan Ranmal ve yanındaki Rajputları öldürmüştür.²⁷⁰

2.4. Çitor Seferi, Malva Seferi ve Moğolların Yeniden Saldırması

1302-1303 yılları arasında Racistan bölgesinde bulunan önemli bir kurgan olan Çitor kurganı, Alaeddin Muhammed Kalaç tarafından kuşatılmıştır.²⁷¹ Kuşatma

²⁶⁶Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.163 vd.

²⁶⁷Abdülkadir Bedâûnî, **Müntehabü't-tevârîh**, s.257 vd.; J.C. Powell-Price, **A History of ...**, s.137; K.S.Lal, **History of ...**, s.100-115; Bilal Koç, "Racastan'da Delhi...", s.150-156 vd.

²⁶⁸F. F. Ahmed, **Muslim Rule...**, s.125.

²⁶⁹Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.76; A. Ray, **The Sultanate...**, s.10 vd.

²⁷⁰H. Beveridge, **A Comprehensive History...**, s.80 vd.; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.171 vd.

²⁷¹Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.201; A. Ray, **The Sultanate...**, s.124 vd.

esnasında bölgenin racası Ratan Sing esir edilmiştir.²⁷² Buna rağmen Delhi ordusu, söz konusu süreçte pek çok kayıp vermekle birlikte Dekken'in doğusunda bulunan Telingana Devletine karşı da ordu göndermiş, ancak bu sefer başarısızlıkla sonuçlanınca ordunun nüfuzu azalmış bir şekilde başkente dönmek zorunda kalmıştır.²⁷³ Bu sırada, Moğol ordusu, Alaeddin'in Çitor seferinde olduğunu düşündükleri için komutanları Targı'nın yönetiminde yüz yirmi bin atlı ve büyük bir ordu ile Delhi önlerine kadar gelmiştir. Sultan Delhi'ye dönmüş ancak ordusu az ve hazırlıksız olduğu için çok zor durumda kalmıştır. Sultan ve yanındakiler Siri kalesine sığınmış ve korunma amaçlı hendekler kazmıştır. Moğollar Delhi sokaklarına girip şehri yağmalamaya başlamışlardır.²⁷⁴ Bütün bu etkenler birleşince Delhi'de kıtlık baş göstermeye başlamıştır. Alaeddin halkın zor durumda kalmasının önüne geçebilmek için devlet ambarındaki yiyeceklerin ucuza satılması emrini vermiştir. Doğası gereği bozkırda at koşturmayı, sert iklimlerde kılıç savurmaya daha yatkın bir kimliğe sahip olan Moğol Ordusu, kendi bünyesinde bulunan özelliklere hiçte uygun olmayan nemli, bataklıklarla dolu, dolayısıyla iklimi kendisi için elverişli olmayan Hindistan'dan iki aylık kuşatmadan sonra geri çekilmişlerdir.²⁷⁵

Alaeddin, Moğol saldırısından önemli dersler çıkarmış ve zaman kaybetmeden düzenlemeler yapmaya koyulmuştur.²⁷⁶ Sınırlarının savunulmasını kuvvetlendirmek amacı ile işgalcilerin yol güzergâhında olan kale ve karakollar tamir edilerek yeniden güçlendirilmiş, hepsine donanımlı askerler yerleştirilmiştir. Başkent için de özel ordu oluşturmuştur. Ordunun her türlü ihtiyacının en ince ayrıntısına kadar belirlemiş ancak bunun karşılanması için büyük finansmana ihtiyaç olduğunu fark etmiştir. Halkın vergilendirilmesinin maddi açıdan yeterli olmayacağı görüldüğünden, temel ürünlerin fiyatları düşürülmüş böylelikle alım gücünün artması sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca ülkeye giren tüccarların da listesi tutulmaya başlanarak kaçakçılık gibi durumların önüne geçilmesi sağlanmıştır. Özellikle kumaş ve tahıl kıtlık dönemlerinde kullanmak için stoklamıştır. Ekonomik açıdan yapılan bu düzenlemelerin istikrarlı bir şekilde

²⁷²Haluk Kortel “*Delhi Türk Sultanı Alâeddîn Muhammed-Şâh Halacî'nin Hindistan'daki Seferleri*” **Belleken LXII**, 1998, s.761 vd.

²⁷³K.S.Lal, **History of ...**, s.117-124.

²⁷⁴A. Ray, **The Sultanate...**, s.126 vd.

²⁷⁵H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.189 vd.; H. Kortel, “*Delhi Türk Sultanı Alaeddin...*,” s.268 vd.

²⁷⁶A. Ray, **The Sultanate...**, s.128 vd.

yürütülmesi amaçlanmış ve bunda başarı sağlanarak kurallara uymayanlar kesin ve katı kurallar çerçevesinde cezalandırılmıştır.²⁷⁷

Alaeddin, ülkenin işleyişi açısından önemli bir sorun olan ekonomi bağlamında tedbirlerini aldıktan sonra savunma ve taarruz açısından hazırlıklarını tamamlayarak 1305'te Multan valisi Ain-ül Mülk'ü on bin kişilik bir ordu eşliğinde Malva'ya göndermiştir.²⁷⁸ Ain-ül Mülk, Raja Mahlak Deva ve Koka Pradhana liderliğindeki Malva ordusuna ağır kayıp verdirerek bölgeyi ele geçirmiş, Malva valisi olarak atanmıştır.²⁷⁹

Moğollar Ali Beg komutasında elli bin kişilik atlı askeriyle Doab ve Oudh'a kadar ilerlemiş, yolda katliam ve yağma yapmışlardır. Alaeddin, Malik Nayak'ı kırk bin kişilik güçlü bir ordu ile Moğolların üzerine göndermiştir. İki ordu, 30 Aralık 1305'te karşı karşıya gelmiştir. Malik Nayak, Moğollara karşı ezici bir üstünlük elde etmiş ve çoğunu kılıçtan geçirmiştir.²⁸⁰ Ertesi yıl Moğollar intikam amacıyla saldırı düzenlemiştir. Alaeddin, Delhi Türk Sultanlığı'nda kendisini haleflerinden Gıyaseddin Tuğluk'u bu saldırıyı önlemesi için görevlendirmiştir.²⁸¹ Tuğluk bu savaşta büyük bir galibiyet elde ederek "Melik Gazi" unvanını almıştır.²⁸² Söz konusu sefer Alaeddin Muhammed Kalaç döneminde Moğollar tarafından Delhi Türk Sultanlığı'na karşı düzenlenen son sefer olma özelliği taşımaktadır. Bundan sora Gazi Melik Gıyaseddin Tuğluk, Moğol sınırlarını sürekli taciz ederek onları baskı altında tutmuştur.²⁸³

2.5. Alaeddin Muhammed Kalaç'ın Hindistan'da Birlik Sağlama Çabası

Alaeddin, Kuzey Hindistan'da tam olarak hâkimiyet sağladıktan sonra yönünü güneye çevirmiştir. Kuzey Hindistan'da düzeni tertib eden Alaeddin Muhammed Kalaç, devletin güney sınırları içerisinde ise racalara gücünü kabul ettirip onları haraca bağlamak doğrultusunda olmuştur. 1307'de vergisini ödemeyen Devogir racasına karşı sefer düzenlemiş, amaçladığı gibi raca üzerinde nüfuzunu hissettirerek onu haraca

²⁷⁷Tahılların fiyatları ve uygulamanın ayrıntıları için bkz: Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.202 vd.; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.192 ; R.C. Majumdar, **The Delhi...**, s.28 vd.

²⁷⁸Abdülkadir Bedâûnî, **Müntehabü't-tevârih**, s.264 vd.

²⁷⁹Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.77; K.S.Lal, **History of ...**, s.132 vd.; H. Kortel, "*Delhi Türk Sultanı Alaeddin...*", s.270-274.

²⁸⁰H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.198; N. Durak, "*Kalaçlar Döneminde...*", s.56.

²⁸¹Jean-Paul Roux, **Moğol...**, s.422.

²⁸²Agha Mahdi Husain, **The Rise and Fall of Muhammad Bin Tughluq**, London 1938, s.16.

²⁸³H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.199 vd; N. Durak, "*Kalaçlar Döneminde...*", s.58.

bağlamıştır. Görevlendirdiği komutanları buradan elde ettiği filleri ve daha pek çok değerli ganimeti ile başkente götürmüştür.²⁸⁴ Devogir, Güney Hindistan'ın fethi için askeri üs olmuştur.²⁸⁵

1308'de Teligana, 1310'da ise Güney Dekken'de bulunan Hoysala, Medula Devletlerine seferler yapılmış hâkimiyetlerinin kabul ettirmişlerdir. Buralar haraca bağlanarak pek çok ganimet ve değerli eşya başkente taşınmıştır.²⁸⁶

2.6. Alaeddin Muhammed'in Son Günleri ve Vefatı

Yeni Müslümanlar olarak adlandırılan ve Delhi çevresine yerleştirilen Moğollar, daha önce de bahsedildiği üzere güneye yapılan seferlerde çeşitli bahaneler ile isyanlar çıkarmıştır. İsyanlara vergi vermemeleri de eklenince Alaeddin Muhammed Kalaç, bunların görevlerine son vermiştir. Bu duruma çok içerlenmiş olan “Yeni Müslümanlar” Alaeddin Delhi'de avlanırken ona suikast düzenleme planı yapmışlardır. Alaeddin, bu plandan haberdar olunca çok hiddetlenmiş topluca katledilmesi için emir vermiştir. Yirmi-otuz bin kadar Moğol idam edilmiştir. Fakat öldürülen Moğolların birçoğunun suikast söylentisinden haberdar olmadıkları yüksek bir ihtimaldir.²⁸⁷

Alaeddin Gücerat'dan getirilmiş bir köleyi çok sevmiş onu ‘Melik Naib’ unvanı ile Dekken seferlerinde önemli bir komutan olarak atamıştır. Fakat bu kişi sultanın arkasından iş çevirmekle birlikte Gücerat'daki ordunun komutanı Alp Han'a iftira atarak onun öldürülmesine sebep olmuştur. Alp Han'ın öldürülmesiyle onun Gücerat'taki ordusu ayaklanmış, bütün bu karışıklıktan yararlanmak isteyen Çitor ve Deogir Racaları da ayaklanmışlardır. Alaeddin'in son yılları bu karışıklıklar ve hastalıklar ile uğraşmakla geçmiş, 5 Ocak 1316 yılında öldüğünde ise Melik Naib'in onu zehirlediği söylentisi ortaya atılmıştır.²⁸⁸

²⁸⁴Bu sefer sırasında Gücerat'a yönlendirilen ordunun komutanı Alp Han ile Davogir'e sığınmış olan racanın kızı Deval Devi ile arasındaki gönül ilişkisini şair Hüsrev “Deval Rani Hızır Han” diğer bir adı ile “Aşık” adlı eserinde yazmıştır. Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi I**, s.314; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.200 vd.

²⁸⁵K.S.Lal, **History...**, s.188 vd.

²⁸⁶Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.212 vd.

²⁸⁷H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.205 vd.

²⁸⁸Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.219 vd.; R.C. Majumdar, **The Delhi...**, s.39 vd. H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.207 vd.

Katı kuralları olan, sert bir hükümdar kimliği olmasına rağmen Delhi Türk Sultanlığında derin izler bırakan Alaeddin Muhammed Kalaç, Moğollar'a karşı büyük başarılar elde etmesinin yanında devletin sınırlarını Güney Hindistan'a kadar ulaştırmıştır. Sosyal ve ekonomik açıdan pek çok yeni düzenlemelerle Delhi Türk Sultanlığı'na yalnızca siyasi ve askeri değil farklı pencerelerden de fayda sağlamayı amaçlayan Alaeddin Muhammed Kalaç'ın bu yöndeki çabaları, farklı bir bölüm altında incelenecektir. Askeri başarısının aşikâr olan Alaeddin Muhammed Kalaç'ın bu yöndeki gücü, üst üste savaşlar kazanması sebebiyle "İkinci İskender" diye tanınmasını sağlamış ve kendisi de defalarca bu unvanı kullanmıştır.²⁸⁹

3. KALAÇ HANEDANLIĞININ YIKILMASI

Melik Naib, Alaeddin Muhammed Kalaç'ın vefatının ardından tahtı ele geçirmek için çalışmalara başlamış, Taht'a Hızır Han geçmesi gerekirken sahte bir mektupla, beş yaşındaki Şihabeddin Ömer'i tahta geçirmiştir.²⁹⁰ Taht'a Şehabeddin Ömer geçse de yaşının küçük olmasından dolayı söz sahibi Melik Naib olurken tahtın varislerinin gözlerini kör ettirerek oluşabilecek muhtemel taht kavgalarının önüne geçmeyi amaçlamıştır. Ancak Mübarek Şah'ı kör etmek için gidenler onun tarafına geçmiş ve ayaklanma çıkmış²⁹¹, Karışıklıktan yararlanan Mübarek Şah tahta geçmiştir. Taraftar kazanmak amacıyla mali düzenlemeler yapsa da Mübarek Şah'ın tutarsız hareketlerinden dolayı bu kez de onun Naibi Hüsrev ayaklanmış ve onu öldürmüştür. Mübarek Şah, tahtta dört yıl kalabilmiştir.²⁹²

²⁸⁹Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.188; K.S.Lal, **History of ...**, s.90; H. Beveridge, **A Comprehensive History...**, s.60; Abdülkadir Bedâûnî, **Müntehabü't-tevârîh**, s.254 vd.

²⁹⁰Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.81.

²⁹¹Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.220-229.

²⁹²H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.209-229.

V. BÖLÜM

TUĞLUK HANEDANLIĞI DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ

1320-1413 yılları arasında Delhi Türk Sultanlığının yönetimini üstlenmiş olan Tuğluk Hanedanı,²⁹³ üyeleri Sind ile Türkistan bölgesi arasında yaşayan Türklerden olup²⁹⁴ daha önceden devletin askeri kanadında önemli görevler üstlendiği için vergi, toprak ve ıktâ politikası konularında tecrübe kazanmışlardır.

1. GİYASEDDİN TUĞLUK DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ

Daha öncede belirtildiği üzere Gıyaseddin Tuğluk, Alaeddin Muhammed Kalaç döneminde Moğollar karşısında verdiği mücadelelerde başarılı olmuştur. Bu başarılarını ödüllendirmek için kendisine, 1305'te Lahor ve Dipalpur şehrinin valiliği verilmiştir. Kalaçların, Kuzey Hindistan'da genişleyip bu bölgeleri elinde tutabilmesinde Gıyaseddin Tuğluk'un çok büyük etkisi olmuştur. Bölgede sadece siyasi faaliyetlerde bulunmayıp İslamiyet'in yayılmasında da önemli roller üstlenmiş, Mübarek Şah döneminde de valilik görevine devam etmiştir. Fakat emir Hüsrev'in başa geçtiği kısa süreli dönemde Türk ve Müslümanların can güvenliği kalmamıştır. Camiler, mescitler yağmalanıp yıkıldığı gibi Hinduzim de yükselişe geçmiş pek çok yer putlar ile donatılmıştır. Türk yöneticiler merkezden uzaklaştırılırken yerlerine Hinduları ve Bervârân topluluğundan²⁹⁵ askerleri atamışlardır. Pek çok yerli yönetici, Hüsrev'e biat ettiyse de Gıyaseddin buna karşı çıkmıştır. Gıyaseddin bir dönem Hüsrev'in emrinde Ahır beyliği yapmış olan oğlu ile birlikte Hüsrev'e karşı ayaklanma çıkarmıştır. 1320 yılında yapılan savaşta Hüsrev'in çoğunlukla Hindulardan müteşekkil ordusu bozguna uğratılmış²⁹⁶ ve Hüsrev de burada öldürülmüştür.²⁹⁷ Gıyaseddin Tuğluk, Delhi'ye vardığında Kalaçlar'dan sağ olan erkeğin

²⁹³Tuğlukların soyu Horosan'dan gelerek Hindistan'a yerleşen Karaunas Türklerine dayanmaktadır. Türk ve Moğollardan oluşan melez bir topluluktur. Daha geniş bilgi için bkz., Bilal Koç, **Delhi Türk Sultanlığında Tuğluklar Dönemi Siyasi Tarihi (1320-1414)**, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 2017, s.41-45; A.M. Husain, **The Rise...**, s.49 vd.; Marco Polo, **Marco Polo Seyahatnamesi**, (nşr. Leyla Tonuç Basmacı), İstanbul 2018, s.34 vd.; Mirza Haydar Duğlat, **Tarih-i Reşidi**, (nşr. Osman Karatay), İstanbul 2006, s.105 vd.

²⁹⁴İbn Batuta, **İbn Battuta Seyahatnamesi II**, s.639; A. Ray, **The Sultanate...**, s.148 vd.

²⁹⁵Bervârân: Kutbeddin Mübarek Şah döneminde saray muhafızları arasında sayıları artan, Gücerat'tan gelen savaşçı bir kabile idi. Hüsrev Han'ın Dehli tahtına cülusu ile bu kabile en etkili kesim oldu. İktidar Alam Khan, **Historical Dictionary of Medieval India**, London 2008, s.114.

²⁹⁶A.M. Husain, **The Rise...**, s.41.

²⁹⁷İbn Battuta, **İbn Battuta Seyahatnamesi II**, s.641.

kalmadığını öğrenince, yeni sultanlık seçimi Devletin ileri gelenleri tarafından 24 Ekim 1321’de gerçekleştirilmiş ve Gıyaseddin Tuğluk Delhi Türk Sultanlığı’nın yeni hükümdarı seçilmiştir.²⁹⁸

Tahta çıktığında daha önceden aldığı “Melik Gazi” unvanı ile bilinmektedir. Beş yıllık saltanatı süresinde idari ve ekonomik düzenlemeler yapmıştır. Hinduların güçlenince kendilerine sorun olacağını Hüsrev döneminde anlayan Gıyaseddin, onların geçimlerini sağlayacak kadar maddi kazanç elde etmelerine imkân tanımış zenginleşmelerine müsaade etmemiştir.

1.1. Varangal Seferi

Varangal Racası kendinin Kalaçlara bağlı olduğunu Tuğluklara biat etmediğini belirterek bağımsızlığını ilan etmesi üzerine veliaht olan Muhammed Uluğ Han, 1321 yılında şehri kuşattıktan²⁹⁹ sonra racayı bozguna uğratmıştır.³⁰⁰ Fakat Hindular yolları kestiği için Delhi ile bir müddet ilişki kurulamamıştır. Bu durum Sultanın öldüğü söylentilerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Söylentiye duyan komutanların her biri bir tarafa dağılmıştır. Fırsattan yararlanmak isteyen Hindular, Türklerin ordugâhını yağma etmiştir.

Haberi alan Gıyaseddin Tuğluk fitne çıkaranları ve oğlundan ayrılan komutanları öldürterek Muhammed Uluğ Han’ı tekrar Varangal üzerine göndermiştir. Bu seferde başarılı olan Muhammed Han pek çok ganimet ile Başkente dönmüştür.³⁰¹ Varangal’ın adı “Sultanpur” olarak değiştirilmiş³⁰² ve şehre soylular, memurlar dâhil olmak üzere pek çok Türk aile iskân edilmiştir.³⁰³

1.2. Sultanın Bengal Seferi ve Ölümü

Balaban’ın ölümünden sonra Bengal’de kalan Buğra Han Delhi ile bağlantısını kesmemiş ancak bağımsızlığını ilan etmiştir. Buğra Han’dan sonra karışıklık çıkması

²⁹⁸Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.93; Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.208 vd.; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.229; Abdülkadir Bedâûnî, **Müntehabü’t-tevârîh**, s.296 vd.

²⁹⁹A.M. Husain, **The Rise...**, s.56 vd.

³⁰⁰Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.213 vd.; Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.231; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.231.

³⁰¹Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.93 vd.

³⁰²A.M. Husain, **The Rise...**, s.60 vd.

³⁰³H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.233 vd.

üzerine Leknevti’de tahta Nasireddin ile kardeşi Gıyaseddin Bahadır savaşmıştır. Zor durumda kalan Nasireddin, Gıyaseddin Tuğluk’tan yardım istemiştir. Gıyaseddin bölgede tekrar hâkimiyet sağlamak için bunu çağırıcı fırsat bilip başkente oğlu Muhammed Uluğ Han’ı çağırarak kendisi ordunun başına geçip Bengal’e sefer düzenlemiştir.³⁰⁴

Tuğluk Bengal seferinde iken Delhi’de bulunan oğlu Muhammed Uluğ Han, bağımsızlık amacı güden faaliyetlerde bulunarak kendisi için hususi ordu oluşturmaya başlamış ve Delhi sarayındaki ileri gelen devlet adamlarını kendi yanına çekmeye çalışmıştır. Uluğ Han’ın yaptıklarından haberdar olan Tuğluk, çok hiddetlenmiştir. Uluğ Han, Tuğluk’a Afganpur da suikast düzenlemiştir.³⁰⁵ Gıyaseddin Tuğluk’un vefatından sonra Muhammed Uluğ Han 1325 yılında tahta geçmiştir.³⁰⁶

2. MUHAMMED TUĞLUK DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ

1325-1351 yılları arasında tahtta bulunan Muhammed Tuğluk,³⁰⁷ Alaeddin Muhammed Kalaç döneminden beri racaların hazinelerinden ele geçirilmiş ganimetlerle ordusunu zenginleştirerek Alaeddin Muhammed Kalaç’ın da yaptığı gibi cihana hâkim olma amacıyla hareket etmiştir.³⁰⁸ Devlet erkânına yeni atamalar yaparak etrafındakilerin kendisine biat etmiş kişiler olmasına özen göstermiş³⁰⁹ fakat bu ihtirasları, Delhi Türk Sultanlığı’nın yıkılış dönemine girmesine sebep olmuştur.

2.1. Moğollar ile Mücadele

Moğolların ardılı olan Çağataylara bağlı Han Tarmaşirin, Muhammed Tuğluk’un tahta geçmesinden hemen sonra daha önceki Moğol akınlarında olduğu gibi geçiş yolları

³⁰⁴Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.233; Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.96.

³⁰⁵Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.97 vd.; Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.214 vd.; İbn Battuta, **İbn Battuta Seyahatnamesi II**, s. 641; Abdülkadir Bedâûnî, **Müntehabü’t-tevârih**, s.300 vd.; A.M. Husain, **The Rise...**, s.66 vd.

³⁰⁶Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.235; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.235.

³⁰⁷ Muhammed Tuğluk, eğitime ve bilime çok önem vermiştir. Bilim adamlarına değerli hediyeler vererek onları Delhi’ye çekmeye çalışmıştır. Hastaneler, imarethaneler kurarak sosyal hayatta da düzenlemeler ile ilgilenmiştir. Arapça ve Farsça yazdığı yazılar derin edebi incelikler içermektedir. Tarihe düşkün olmakla birlikte başına gelen her olayı en ince yarıntısına kadar hatırlamaktadır. Tarihin yanında felsefe, tıp, matematik, fizik, mantık ve astronomi ile de ilgilenmiştir. İbadetine düşkün olup namazlarını aksatmamıştır. Fakat tüm bu özelliklerine rağmen sert ve katı bir yönetim sergilediği görülmektedir. Bkz., Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.236 vd.; N. K. Sinha - A. C.Banerjee, **History...**, s.278-279.

³⁰⁸ Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.215 vd.

³⁰⁹Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.99 vd

üzerindeki her yeri yağmalayarak Multan üzerinden Delhi'ye ulaşmıştır.³¹⁰ Delhi'yi savunacak gücü kendinde bulamayan Muhammed Tuğluk, Tarmaşirin Han'a hediyeler sunmuş onu Delhi'den çıkmaya ikna etmiştir.³¹¹ Moğollar, Gücerat taraflarına doğru çekilirken yağma ve talan ederek değerli eşya ve köle başta olmak üzere pek çok ganimet elde etmişti.³¹² Moğolların bu akını, 1398 yılında Timur'un Hindistan'a düzenleyeceği seferler için askeri ve siyasi açıdan yol gösterici olacaktır.

2.2. Başkent'in Delhi'den Deogir'e Taşınması

Muhammed Tuğluk, Delhi'nin yüzyıllardır başkentlik yaptığı ve artık saldırılardan yıprandığı fikrine kapılarak 1327 yılında başkenti Deogir'e nakletme kararı almıştır.³¹³ Başkent olduktan sonra Deogir'n adını "Devletabad" olarak değiştirmiş³¹⁴, Onun başkent olarak Devletabad'ı seçmesindeki temel etken merkezi bir komumda olup diğer şehirlere eşit mesafede olmasının yanında Güney Hindistan'a düzenlenecek seferlerde bu şehri askeri üs olarak kullanabilme potansiyeli belirleyici etken olmuştur.³¹⁵ Devlet erkânı ile birlikte ilk göç kafilesıyla Muhammed Tuğluk, Devletabad'a girmiştir³¹⁶. Ancak halk; çarşı, Pazar, devlet daireleri ve sarayları ile birlikte her yönden tam anlamıyla düzeni oturmuş Delhi şehrinden ayrılmayı uygun görmemiştir. Fakat Muhammed Tuğluk'un kesin emriyle başkent, devletin tüm kademeleriyle Devletabad'a taşınmıştır.³¹⁷ Göç edenlere yol harcırahı verileceği ve orada ev inşa edebilmeleri için destekte bulunulacağı halka bildirilmiştir.³¹⁸ Her ne kadar imkân sağlanmaya çalışılsa da yetersiz kalınmış ve yolun uzunluğu Hindistan'ın iklim şartlarından dolayı halk pek çok kayıp vermiştir. Delhi şehri ise bu göç politikası sebebiyle terkedilmiş ıssız bir hal almıştır. Tarım ve ticaret sistemi çökmüştür.³¹⁹

Muhammed Tuğluk hızlı bir şekilde ileri gelenlerden fikir alıp devlet planlaması yapmaya çalışmıştır. Tarımı geliştirmek istemiş halkı verimli alanlarda bölgeye uygun

³¹⁰V. V. Barthold, *Orta Asya...*, s.176 vd.

³¹¹A.M. Husain, *The Rise...*, s.107 vd.

³¹²Firîşte, *Tarih-i Firîşte*, s.237.

³¹³Firîşte, *Tarih-i Firîşte*, s.241; Abdülkadir Bedâûnî, *Müntehabü't-tevârih*, s.302 vd.; George Michell-Mark Zebrowski, *The New Cambridge History of India*, London 2006, s.6 vd.

³¹⁴Firîşte, *Tarih-i Firîşte*, s.242; Nizameddin Ahmed, *Tabakat-ı Ekberi*, s.218 vd.

³¹⁵Stuart Piggott, *Some Ancient Cities of India*, London 1945, s.78-85.

³¹⁶A.M. Husain, *The Rise...*, s.115 vd.

³¹⁷İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi II*, s.697 vd.

³¹⁸Sirhindi, *Tarih-i Mübarekşahi*, s.101.

³¹⁹Sirhindi, *Tarih-i Mübarekşahi*, s.104; Percy Brown, *Indian Architecture*, Bombay 1942, s. 22.

ürünler yetiştirmeye teşvik etmişse de halk bu çabalara karşılık vermeyince Muhammed Tuğluk'un girişimlerinden sonuç elde edilememiştir.³²⁰ Bütün olumsuzluklara rağmen Sultan Muhammed Tuğluk'un bu düzenlemeden vazgeçmemesi çeşitli isyanların çıkmasına yol açmıştır. Yakınlarını göç yolunda kaybetmiş olan çoğu kişi, Sultan Tuğluk'a karşı muhalif kesimi oluşturmuştur. Göçün insanlar üzerindeki etkisi de çok derin olmuştur. Her an geride bıraktıklarının özlemini hissetmiş, Devletabad'a yerleşenler arasında ise karışıklık çıkmıştır.³²¹

Sultan Muhammed Tuğluk, karışıklıkları önleyemeyince bu yöndeki değişikliğin yanlış olduğunu kabullenmiş ve Delhi'ye geri dönmek isteyenlerin dönmesinde bir mahsur olmadığına dair bir ferman çıkarmıştır.³²²

2.3. Muhammed Tuğluk'un Bozulan Ekonomiye Düzeltme Çabaları

1329-30 yıllarında ekonomiyi toparlayarak ordusuna kaynak sağlayabilmek adına yeni çalışmalar içine giren sultan Muhammed Tuğluk, Düab bölgesinde vergileri arttırınca çiftçiler zor durumda kalmış topraklarını terk etmişlerdir. Aynı dönemde tunç ve bakır paraları gümüş para ile denk saymıştır.³²³ Hatta bakır ve tunç paralara kutsiyet kazandırmak için üstüne ayet ve hadisler işletmiştir.³²⁴ Kısa süre içerisinde özellikle Hindular, kendi evlerinde paralar basarak gümüş para ile değiştirmiş, böylece zengin olmuşlardır.³²⁵ Hazinesinin artık tam anlamıyla boşaldığını ve bu yönteminde işe yaramadığını anlayan Sultan Muhammed Tuğluk vazgeçmiştir.³²⁶ Ancak ekonomik yönden çok zor kalınmasının yanında Hinduların zenginleşmiş olması yeni sorunlara yol açmıştır. Muhammed Tuğluk çalışmalarına devam ederek bu kez de eyaletlerin vergilerinin miktarının belirlenmesini ve belirli bir kısmının merkez gönderilmesi görevini valilere vermiştir. Valiler, bu yetki karşısında halktan ağır vergiler toplamış ve halkı ezmiştir.

³²⁰Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.221 vd.

³²¹P. Brown, **Indian...**, s.12.

³²²Firîste, **Tarih-i Firîste**, s.243 vd.; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.238 vd.; P. Jackson, **The Delhi...**, s.236-255.

³²³Firîste, **Tarih-i Firîste**, s.238 vd.

³²⁴Bilal Koç, **Delhi Türk Sultanlığında...**, s.114.

³²⁵A.M. Husain, **The Rise...**, s.206.

³²⁶Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.105; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.240; Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.222 vd.

Ekonomi, askeri ve tarım alanında yapılmaya çalışılan ıslahatlar yeteri kadar başarılı olmayınca Delhi Türk Sultanlığı'nda isyanlar patlak vermeye başlamıştır.³²⁷ 1335 yılında Madura valisi Ahsen'in isyanını bastırmak üzere sefer düzenleyen Sultan, yolda hastalanınca, vali Hindistan'ın güney ucunda bağımsızlığını ilan etmiş kısa süre içerisinde Hinduların egemenliği altına girmiştir. Bu Delhi Türk Sultanlığındaki ilk büyük kayıptır.

2.4. Delhi Türk Sultanlığında Bölünmeler ve Muhammed Tuğluk'un Vefatı

Bengal ve Dekken'in yöneticileri sultandan aldıkları emirler doğrultusunda şiddete başvurarak vergi almaya çalışması üzerine bu bölgelerde isyanlar çıkmıştır. Devletin dört bir yanında karışıklık olduğundan dolayı isyanlar önlenemez hale gelmiş, 1338'de Bengal ve 1347'de Dekken elden çıkmıştır.³²⁸ Dekken'de Behmeni Devleti, Dekken'in doğusunda bağımsız Hindulardan oluşan Telingana devleti³²⁹ Keşmir'de ise bu dönem bağımsız bir devlet kurulmuştur.

Sultan Muhammed Tuğluk, isyanları bastırmak üzere sefere çıkınca hastalığı iyice artmış ve 20 Mart 1351'de vefat etmiştir.³³⁰

3. FİRUZ TUĞLUK DÖNEMİNDE DELHİ VE ÇEVRESİ

Amcası Muhammed Tuğluk'un himayesinde yetişmiş olan Firuz Tuğluk, kendinden önceki sultanlar gibi tahta çıkmadan önce çeşitli yerlerde komutanlık yapmış bunun yanında da sarayda önemli görevleri yerine getirmiştir. Böylece tecrübe kazanmıştır.³³¹

Muhammed Tuğluk vefat ettiği sırada Firuz Tuğluk Thatta seferinde idi.³³² Delhi Sarayında hâkimiyeti ele alacak veliahd konusunda söz sahibi olan devlet adamları, Firuz Tuğluk'un tahta çıkmasını uygun görmeleri üzerine müstakbel Sultan, Delhi'ye gelerek

³²⁷ A.M. Husain, **The Rise....**, s.207

³²⁸ Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.247-255.

³²⁹ Haluk Kortel, "*Delhi Türk Sultanlarının Telingana Seferleri*", **Avrasya İncelemeleri Dergisi IV/1**, 2015, s.18.

³³⁰ Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.256; Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.120; Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.239 vd.

³³¹ H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.273 vd.

³³² Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.240 vd.

22 Mart 1351 yılında törenle tahta oturmuştur.³³³ Abbasi Halifesi Mutezid Billâh tarafından Sultan Firuz’a “Nâibü Emirü’l-Mü’minîn” ve “Seyyidü’s-Selâtîn” unvanları verildi.³³⁴ Ayrıca Sultan Firuz Tuğluk, “es- Sultânü’l â’zam, el-Vâsık bi-te’yîdi’r-Rahmân, Ebûl-Muzaffer Firuz-Şah es-Sultân” ve “Seyfû Emiri’l-Mü’minîn” unvanlarını da kullandı.³³⁵ İlk icraatı kendisine muhalif olanları başkentten uzaklaştırarak liyakat sağlamış, kişileri devlet erkânına tayin etmek olmuştur. Şehir içerisinde güvenliği sağlayarak baskı ve şiddete son vermiş, genel af çıkararak suçluların hepsi serbest bırakılmıştır. Delhi’de kıtlık olduğundan ve halkın bu durum karşısında zor durumda kalmaması için tahıl ve kumaş dağıtılmıştır. Vergilerde düzenlemeler yaparak halkın ağır vergiler altında ezilmesinin önüne geçilmiş, halkın refaha kavuşması amaçlanmıştır. Daha önceki dönemlerde olduğu gibi yönetimdeki yanlış uygulamalar halka mal edilmemiştir. İleride bahsedileceği üzere imar ve inşaa işlerine önem vermiş yeni düzenli şehirler kurmuş pek çok eser yaptırmıştır.³³⁶

3.1. Leknevti Seferi

Delhi’de düzenin sağlanmasının akabinde Firuz Tuğluk’un tahta çıkmasıyla Leknevti yöneticisi İlyas Hacı, “Şemseddin” unvanı ile bağımsızlığını ilan etmiş; sert bir yönetim sergileyerek ordu oluşturmaya başlamıştır.³³⁷ 1353 yılında bölgedeki gelişmelerin haberini alan Firuz Tuğluk, ivedilikle ordusunu toplamış İlyas Hacı’ya karşı taaruz düzenlemiştir. Ancak bu taaruzdan malubiyetle ayrılmıştır. 1358 yılında ise tekrar İlyas Hacı üzerine taaruz düzenleyen Firuz Tuğluk zor şartlarla karşılaşmış olmasına rağmen İlyas Hacı’nın ordusunu yenerek pek çok ganimet elde etmiştir. Bu seferlerde kimsenin zarar görmemesi için ihtiyatlı davranıp anlaşma yollarını denediyse de her iki taraftan pek çok kişi hayatını kaybetmiştir. Firuz Tuğluk’un elde ettiği zafer haberi, Delhi’ye ulaşınca kutlamalar yapılmış ve on bir aylık seferden sağ olarak dönen padişahın ganimetlerle halkı ödüllendirmesi sevinçle karşılanmıştır.³³⁸

³³³ A. Ray, **The Sultanate...**, s.191 vd; R.C. Majumdar, **The Delhi...**, s.91 vd.

³³⁴ H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.387.

³³⁵ Haluk Kortel, **Delhi Türk Sultanlığı’nda Teşkilât**, Ankara 2006, s. 39 vd.

³³⁶ Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.256 vd.; Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.120; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.267; Fuat Köprülü, **Tarih ...**, s.301; A.M. Husain, **The Rise...**, s.211.

³³⁷ Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.244 vd.

³³⁸ Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.259 vd.

Fakat İlyas Hacı, birkaç yıllık sükûnetin ardından tekrar harekete geçmiştir. Sultan buna tepkisiz kalmayarak ikinci kere Leknevti'ye sefer yapmak üzere yola çıktığı sırada İlyas Hacı'nın vefat haberini almış, yerine oğlu İskender geçmiştir. Yine aynı anda Moğol birliklerinin Dibalpur bölgesine geldiği haberi ulaşmıştır. Melik Kabul komutasındaki ordusu Moğollar'a karşı göndermiş kendisi Leknevti'ye ilerlemiştir.³³⁹ Sultan ordusunun başında İskender'e karşı savaşmıştır. Şiddetli mücadeleler yaşanmış ve yenileceğini anlayan İskender sulh istemiştir. Firuz Tuğluk sulh talebini kabul etmiştir. Anlaşma sağlanması üzerine iki taraf birbirlerine her yıl hediye göndermiştir. Moğol ordusu ise başarıyla geri püskürtülmüş geçiş güzergâhları kontrol altına alınmıştır.³⁴⁰

3.2. Firuz Tuğluk'un Devlet Hâkimiyetini Kaybetmesi ve Vefatı

Sultan Firuz Tuğluk hâkimiyet alanlarında kendisine olan bağlılığı artırmak ve topraklarını genişletmek amacı ile Cacnagar, Nagarkut, Thatta bölgelerine seferler düzenlemiş,³⁴¹ asker sayısını artırmış emri altına aldığı gulamları, sıkı eğitimlerden geçirmiş, yaşlı emirleri emekli etmiştir. Halkın işsiz kalmasını önlemek için çeşitli faaliyetlerde bulunarak isyan çıkmasını önlemeye çalışmıştır Fakat bütün bu çabalarına rağmen yaşının ilerlemiş olması, sınırlarının genişlemiş olması, kıtlıkların yaşanması ve devlet adamlarının ihtirasları nedeniyle pek çok yerde isyanlar çıkmıştır. Firuz Tuğluk'un veziri Han Cihan bu karmaşık ortamı fırsat bilerek hükümdarlık alametleri göstermeye başlamış ve bütün idari işleri eline almıştır. Han Cihan'ın yükselişi şehzadelerin dikkatinden kaçmamıştır. Şehzade Muhammed Han, Sultan ile görüşmek istemişlerdir. Han Cihan engel olmak istediye de başarılı olamamıştır. Görüşme neticesinde Şehzade Muhammed askerleri ile birlikte Han Cihan'ın evini basmıştır. Öldürüleceğini anlayan Han Cihan kaçmıştır. Firuz Tuğluk, Muhammed Şah'ın, Han Cihan'a karşı olan mücadelesinde hırsına ve cesaretine şahit olması üzerine 1387-1388 yıllarında devlet işlerini ona devretmiştir. Muhammed Şah ise, hemen yeni atamalar yaparak yönetimini sağlamlaştırmış ve yarım kalan işi olan Han Cihan'ı öldürtmüştür.³⁴²

³³⁹Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.261; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India IV**, London 1872, s.7 vd.

³⁴⁰Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.128-133; Fuat Köprülü, **Tarih...**, s.303.

³⁴¹Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.263; Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.137; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India IV**, s.12; Fuat Köprülü, **Tarih...**, s.304 vd.; Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.248 vd.

³⁴²Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.264; Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.142 vd; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India IV**, s.12 vd.

Muhammed Şah, artan başarılarının ardından zevk ve sefaya dalınca oluşan otorite zayıflığından faydalanmak isteyen Firuz Tuğluk, ordusunu toplayarak Muhammed Şah'ın karşısına çıkmıştır. Muhammed Şah'ın ordusundaki askerlerin çoğu Firuz Tuğluk'un tarafına geçmiştir. Muhammed Şah, Sermur Dağı tarafına çekilerek canını kurtarmıştır. Firuz Tuğluk, torunu Tuğluk Şah'ı veliaht olarak seçmiştir.³⁴³ Bu belirgin bölünme ile Delhi Türk Sultanlığı bir daha eski ihtişamlı günlerine dönememiştir. 20 Eylül 1388 tarihinde vefat eden Firuz Tuğluk Havz-ı Hass'a defnedilmiştir.³⁴⁴

4. TİMUR'UN HİNDİSTAN SEFERİ

Firuz Tuğluk'un vefatı ile tahta geçen torunu Gıyaseddin Tuğluk,³⁴⁵ yönetimi yürütebilecek kabiliyette birisi değildir. Timur'un 1398 yılında Hindistan'a gelene kadar geçen süreç içerisinde Delhi Türk Sultanlığı tam anlamıyla kaos ve karmaşa içinde olmuştur. Şehzadeler kendi aralarında münakaşa içindeyken vilayetler bağımsız gibi davranmışlardır; Hindular, her fırsatta isyan etmiş, vergi vermemişlerdir.³⁴⁶ Artık Türkistan coğrafyasından Türklerin Hindistan'a gelmemeleri, beylerin kendi oğulları ile birlikle hanedanlık kurma çabaları, uzun süren iç savaşlar Timur'un Delhi içlerine kadar büyük bir güç ile karşılaşmadan girmesine sebep olmuştur.

Timur, gerek ordusu gerekse devleti için muazzam bir gelir kaynağı potansiyeline sahip olan Hindistan'a yönelmiş, Nizamüddin Şami'nin belirttiğine göre Delhi Sultanlarının gayri Müslimlerden sadece vergi alıyor olması ve onların putperestliğe devam edebilmesi Timur'u rahatsız etmiş ve bu durum onun Hindistan'a yönelişinin sebeplerinden biri olmuştur. Timur'a göre bu durum İslamiyet'in cihad anlayışına uymamaktadır. Bu yanlış uygulamayı düzeltmek adına Hindistan'a yönelmiştir.³⁴⁷ 1397 yılında Timur'un torunu Pir Muhammed öncü kuvvet olarak Multan üzerinden Hindistan'a girmiştir.³⁴⁸ Planlandığı üzere Pir Muhammed'e karşı güçlü mukavemet olmamıştır. Bunun üzerine Timur, Tuğlukları hâkimiyeti altına almak üzere 1397-1398

³⁴³H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India IV**, s. 18 vd.

³⁴⁴Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.267; Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.148; Kishori Saran Lal, **Twilight of The Sultanate**, Bombay 1951, s.1 vd.

³⁴⁵Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.270; Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.149.

³⁴⁶Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.271-280.

³⁴⁷Nizamüddin Şâmî, **Zafername...**, s.206 vd.

³⁴⁸Emir Timur Muhammed, **Tüzükât-ı Timur**, (Hazırlayanlar: Kutlukhan Şakirov- Adnan Aslan), İstanbul 2016, s.61; Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.169; İsmail Aka, **Timur ve Devleti**, Ankara 2013, s.30; S.W. Haig, **The Cambridge...**, s.195; P. Jackson, **The Delhi...**, s.313.

yılında sefere çıkmıştır.³⁴⁹ Daha öncede bahsedildiği gibi Celaleddin Harezmsah ile Cengiz Han arasındaki mücadeleden Hindistan coğrafyası Celaleddin Harizmsah'a sığınak olmuş, onu kurtarmış olması Timur'a umut olmuş, bölgenin kendisine ve ordusuna uğur getireceğine inanmıştır.³⁵⁰

Timurluların bölgeye gelmiş olması, Delhi Türk Sultanlığı içerisinde büyük korkuya neden olmuştur. Multan halkı Pir Muhammed tarafından esir edildiği için, Timur'un bölgeye gelişi ile birlikte hepsi katledilmiştir. Timur ilerlemesine devam ederek Samanne, Firuzabad, Cemed, Tulunbe, Şahvenaz ve Ecveden bölgelerini ele geçirmiş, Bu yerlerde mukavemet gösteren herkesi katletmiş ve bölgeyi yağmalamıştır.³⁵¹ İlerlemesine bölgenin güçlü kalelerinden olan Batnir ve Levni kaleleriyle devam etmiştir.³⁵² Timur, başkent Delhi'yi ele geçirmek için plan yapmak ve dinlenip güç toplamak amacıyla Yamunna Nehri kıyısındaki Cihannüma bölgesinde konuşlanmıştır.

Nasireddin Mahmud Şah ve İkbal Han, Timur tehlikesine karşı hazırlıklara başlayarak yirmi bin piyade ve on bin süvarinden oluşturduğu ordusunu yüz yirmi fil ile desteklemiştir.³⁵³ Delhi'deki bazı ileri gelenler Nasireddin Mahmud Şah'a destek vermek yerine Timur'a destekte bulunmuşlardır. Emir Timur, Delhi için muharebe etmeden önce savaş anında karşı tarafa geçmeleri ihtimaline karşı bütün esirleri katlettirmiştir.³⁵⁴ İki ordu Delhi önlerinde Panipat ovası yakınlarında karşı karşıya gelmiştir. Timur ilk olarak fillerin bakıcılarına saldırarak onları etkisiz hale getirmiştir. Bunun üzerine Delhi ordusunun en önemli kanadı yıkılmış, Nasireddin Mahmud Şah ve İkbal Han Delhi'nin iç kısımlarına sığınmak zorunda kalmıştır. Timur'un Delhi'ye girmesi üzerine Gücerat tarafına doğru kaçmışlardır.³⁵⁵ Timur kendisine karşı olan herkesi öldürüp 20 Aralık 1398 Cuma günü Delhi tahtına oturmuştur.³⁵⁶ Burada filleri getirterek merasim düzenlemiş ve kendi adına hutbe okutmuştur. Timur on beş gün Delhi'de kalırken onun

³⁴⁹ H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India IV**, s.34.

³⁵⁰ Nizamüddin Şâmî, **Zafername**, s.214; Kishori Saran Lal, **Twilight of The Sultanate**, London, 1963, s.16; N.Durak, **Hindistan'a Kuzeyden...**, s.133.

³⁵¹ Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.281 vd.

³⁵² Nizamüddin Şâmî, **Zafername**, s.220-225; İsmail Aka, **Timur ve Devleti**, s.31.

³⁵³ Timur, **Tüzükât-ı Timur**, s.62; Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.284; Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.171; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India IV**, s.36-41; Nizamüddin Şâmî, **Zafername**, s.226 vd.; A.L. Srivasta, **The Sultanate of...**, s.223.

³⁵⁴ N. Durak, **Hindistan'a Kuzeyden...**, s.143.

³⁵⁵ Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.284.

³⁵⁶ N. Durak, **Hindistan'a Kuzeyden...**, s.146.

askerleri ihtiyaçlarını karşılamak için şehirde yağma yapmışlardır.³⁵⁷ İlerlemeye devam eden Timur, Miret kalesini ele geçirmiş, daha sonra Ganj nehri kıyısındaki Hindulara karşı sefer düzenleyerek Miret kalesi ve Ganj Nehri arasındaki on dört kilometrelik bölgeyi hâkimiyeti altına almıştır. Suvalek Dağı'nı zapt ettikten sonra³⁵⁸ Lahor'a ilerleyip orayı da ele geçirmiştir. Bütün bu bölgelerde de yağmaya devam ederek pek çok ganimet toplamıştır. Delhi'den ayrılmadan Hintli Müslüman beyi olan Hızır Han'a Lahor, Multan ve Dibalpur bölgelerini vermiş ve Kabil üzerinden 1399'da Semerkant'a doğru ilerlemiştir.³⁵⁹ Hızır Han adı geçen bölgelerde on üç yıl görev yapmıştır. Delhi'deki Cuma Mescidini çok beğenen³⁶⁰ Timur, Delhi'den giderken taş ustalarını bilim adamlarını Semerkant'a götürmek üzere yanına almıştır.³⁶¹

Timur'un Semerkant'a döndüğünü haber alan Nasıreddin Mahmud Şah, 1401 yılında tekrar başkente döndüyse de büyük bir isyan ile karşılanmıştır.³⁶² Pek çok yerel bey de ayaklanmış ve bağımsızlığını ilan etmiştir. Doğuda Cavnpur devleti kurulmuş ve Gücerat valisi Zafer Han ile Malva valisi Gurlu Dilaver Han bağımsızlığını ilan etmiştir. Bütün bunlar Delhi Türk Sultanlığının dağılmasına sebep olmuştur. Delhi şehrinde bütün bu yıkımları üzerine kıtlık ve veba baş göstermiştir.³⁶³

5. TİMUR'UN DELHİ SEFERİNDEN SONRA YAŞANAN KARIŞIKLIKLAR VE DELHİ TÜRK SULTANLIĞININ YIKILIŞI

XIV. Yüzyılın ikinci yarısında Timur'un Türkistan'ın tek hâkimi olması üzerine daha öncede belirtildiği gibi bu coğrafyalar üzerinden Hindistan'a gelen Türk nüfusunda azalma yaşanmıştır. Devletin iç işleyişinde de sorunların bulunduğu Delhi Türk Sultanlığı'nda, bir de Timur tarafından gerçekleştirilen istila girişimi eklenince siyasi açıdan oluşan otorite boşluğunu Pencab'ın kuzeyinde yaşayan Afganlaşmış eski Kalaç Türklerinden olan Ludiler doldurmuştur. Devlet Han Lodi, son Tuğluk Sultanı Mahmud Han'ın en güçlü komutanları arasındadır. Mahmud Han'a her istediğini yaptıran Devlet

³⁵⁷Nizamüddin Şâmî, *Zafername*, s.232; Firişte, *Tarih-i Firişte*, s.285.

³⁵⁸Nizamüddin Şâmî, *Zafername*, s.241 vd.; N. Durak, *Hindistan'a Kuzeyden...*, s.148.

³⁵⁹Sirhindi, *Tarih-i Mübarekşahi*, s.173; Emir Timur Muhammed, *Tüzükât-ı Timur*, s.63; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.31; N. Durak, *Hindistan'a Kuzeyden...*, s.154.

³⁶⁰Gordon Risley Hearn, *The Seven Cities of Delhi*, London 1906, s.125.

³⁶¹Firişte, *Tarih-i Firişte*, s.286; K.A. Nizami, *Delhi In Historical Perspectives*, London 2020, s.6.

³⁶²Sirhindi, *Tarih-i Mübarekşahi*, s.174 vd.

³⁶³Firişte, *Tarih-i Firişte*, s.287 vd.

Han Lodi, Timur'un atamış olduğu Multan valisi Hızır Han³⁶⁴ ile 1414 yılında çetin mücadeleler yapmıştır.³⁶⁵ Bu mücadelede galip olan Hızır Han, Delhi tahtına geçmiştir.³⁶⁶ Böylece Afganların Delhi'nin yönetimini ele alması otuz yedi yıl gecikmiştir.

Hızır Han'ın vefatı ile oğlu Mübarek Şah, bağımsızlığını ilan ederek³⁶⁷ Timurlular ile bağlantısını koparmıştır. Böylece Delhi tahtına Seyyidiler olarak adlandırılan yeni bir hanedanlık geçmiştir.³⁶⁸ Zaten bu dönemde Timur vefat etmiş yerine torunu Şahruh geçmiştir. Şahruh Delhi ile pek ilgilenmemiştir. Fakat Mübarek Şah babası Hızır Han gibi güçlü ve dirayetli bir komutan değildir. 1434 yılında çıkan iç isyan sonucu öldürülmüştür.³⁶⁹

Karmaşa ortamında Pencab bölgesinde adından söz ettiren Behlül Han Lodi 1451 yılında Hızır Han'ın ardıllarına baskı uygulayarak Delhi'yi ele geçirmiştir. Böylece Delhi Türk Sultanlığı tarihe karışmış yerine Delhi Afgan Sultanlığı kurulmuştur.³⁷⁰

³⁶⁴Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.287.

³⁶⁵Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.292; K. S. Lal, **Twilight of...**, s.57-72.

³⁶⁶Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.293-315; Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.187; H.M. Elliot – J. Dawson, **History of India IV** s.41-45; İqtidâr Husain Siddîquî, “*Influence and Prestige of The Sultan of Delhi in India and The Neighbouring Countries, with Special Reference to Central Asia — Fifteenth Century*”, **Central Asiatic Journal**, Vol. 29, No. 1/2., 1985, s.105.

³⁶⁷Firişte, **Tarih-i Firişte**, s. 308; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India IV**, s.54; I. H. Siddîquî, **Influence and ...**, s.107.

³⁶⁸Seyyidlik bir yakıştırma olup Buharalı ünlü şeyh Celâl-ül-Hak veş Şer' ved-Din'in Hızır Han'ın babası Süleyman'a görmüş olduğu eğitimden dolayı söylenmiştir. Bkz., Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi I**, s.334.

³⁶⁹H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India IV**, s.83.

³⁷⁰Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.317-350.

VI. BÖLÜM

DELHİ TÜRK SULTANLIĞI DÖNEMİNDE DELHİ İLE ÇEVRESİNDEKİ ŞEHİRLERDE KÜLTÜR VE SOSYO-EKONOMİK HAYAT

1. DELHİ TÜRK SULTANLIĞI DÖNEMİNDE DELHİ İLE ÇEVRESİNDE KURULAN ŞEHİR VE KASABALAR

Hindistan sınırları içerisinde stratejik bir konuma sahip olan Delhi şehrinin başkent olarak kullanılmaya başlaması onun siyasi açıdan da önemli bir konuma yükselmesinin sebeplerinden biri olmuştur. Komutanların mensup olduğu sülalelere dayanarak hanedanlık şeklinde yönetilmiştir. Buna binaen padişah değişikliklerinde önemli görevleri icra eden memurlar da değiştirilmiş, her padişah genel olarak kendine yakın olan kişilerle çalışmak istemiştir. Delhi merkez olmak üzere otorite kurmak temel hedef olmuştur. Şehrin idari işlerinin nasıl ilerlediği konusunda, kaynaklardaki bilgiler çok az olmakla birlikte, “kotval” ve “kadı” adı altında iki yüksel rütbeli memur tarafından yapıldığı geçmektedir. Kotval, askeri kanadın en üst birimi olup kalenin ve merkeze bağlı şehirlerin korunması görevinin yanında halkın idaresinden ve ekonominin düzenlenmesinden sorumlu idi. Ayrıca hükümdar seferde iken sarayın korunması ve idaresi de kotvalın görevleri arasındadır. Merkezi otoritenin bozulduğu dönemlerde kotval sayısı artmış veya kotvallık kaldırılmıştır. Kadı ise sosyal kanadın adaletin sağlanmasından, dini işlerin yürütülmesinden hayır kurumlarının çalışmalarından sorumludur.³⁷¹ Eserlerinden yararlandığımız Minhac Sirac ve İbn Battuta da bir dönem kadılık görevi yapmıştır.³⁷² Ayrıca Delhi ve çevresinde yaşayan ekonomik durumu iyi olan yerlilerin, yakınlarıyla birlikte hükümdara bağlı olmak şartı göz önünde bulundurularak yaşamlarına devam etmelerine müsaade edilmiştir. Bunların başındakiler Zemindar³⁷³ olarak adlandırılmıştır.³⁷⁴

³⁷¹Delhi ve çevresinde görevli kadılar hususunda daha geniş bilgi için bkz., K. A. Nizami, **Some Aspects...**, s.164 vd.

³⁷²Fatıma Ahmad Imam, “*The Administration of The City of Delhi During The Sultanate*”, **Proceedings of The Indian History Congress**, Vol. 48, 1987, s.179-186.

³⁷³ Haluk Kortel, “*Zemindar*”, **DİA/ XLIV**, s.238-239.

³⁷⁴Syed Jabir Raza, “*Ghaznavid Origins of The Administrative Institutions of The Delhi Sultanate*”, **Proceedings of The Indian History Congress**, Vol. 52, 1991, s.237.

Delhi şehri, Delhi Türk Sultanlığı'nın hâkimiyet sürdüğü 1206-1414 yılları arasında beş bölgeyi kapsamaktadır.³⁷⁵ Bunlardan birincisi; Delhi bölgesidir. Daha önce de bahsedildiği üzere Racputlar tarafından şehrin kurulduğu bölgedir. Delhi Sultanı Aybek'in 1193 yılında hâkimiyeti altına alarak Sultanlığını ilan ettiği bölge burasıdır.³⁷⁶ İbn Battuta, Delhi şehrinin surlarından hayranlıkla bahsetmiştir. Sur duvarlarının alt tarafı taştan, üst tarafı ise tuğladan yapılmış ve duvarın üstünde şehrin bir ucundan diğer ucuna askerler kolaylıkla gidebilmiştir. Şehri saran surlar bekçiler tarafından korunmaktadır. İçerisinde yiyecek ve silah mahzenleri bulunmaktadır. Şehrin taşınan mallar veya açıldığı yerlere göre adlandırılmış yirmi sekiz tane kapısı bulunmaktadır.³⁷⁷ Evler genelde tek katlı olmakla birlikte iki katlı çok yüksek olmayan evler de bulunmaktadır. Çatılarda ahşap, mermer ve tuğla kullanılmış, duvarlarında beyaz taş kullanılmıştır.

Bir diğer bölge; Siri kasabasıdır. Delhi'nin iki km kuzeydoğusunda bulunur. Bu bölge Müslüman Türklerin Hindistan coğrafyasına hâkim oldukları ilk yüzyılda çoğalıp yayılmaları üzerine 1303 yılında Alaeddin Muhammed Kalaç tarafından halkın, Moğolların baskınlarından korunmaları amacıyla kurulmuştur.³⁷⁸ Moğollar çekilince Delhi'ye dâhil edilmiştir.

Üçüncü bölge ise; Tuğlukabad şehridir. 1321 yılında doğudan gelen saldırılara karşı korunma amacıyla Delhi'nin beş km doğusundaki sarp kayalık bölge, güçlü duvarlarla çevrilerek Gıyaseddin Tuğluk tarafından kurulmuştur.³⁷⁹ İbn Battuta'ya göre; Gıyaseddin Tuğluk, Sultan Kutbeddin'in huzuruna çıktığında burada bir şehir kurmanın iyi bir iş olacağını söylemesi üzerine Kutbeddin alaylı bir şekilde "*Sen sultan olursan yaparsın.*" demiştir.³⁸⁰ Bunun üzerine Gıyaseddin Tuğluk sultan olunca bu şehri inşa ettirmiş ve

³⁷⁵Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi I**, s.362 vd.; İnci Macun, "*Hindistan'da Türk-Müslüman Mimari*", **Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi XXXIII**, 1990, s.350 vd.. Bu bölgelerin sınırları kesin olarak çizilememekle birlikte zaman içinde izleri çok azalmış veya kaybolmuş küçük şehirlerde bulunmaktadır. H. Sharp, **Delhi Its Story and Buildings**, London 1921, s.11 ; H.C. Fanshawe, **Delhi Past and Present**, London 1902, s.253; K. S. Nossov, **Indian Castles...**, s.54.

³⁷⁶ H. Sharp, **Delhi Its...**, s.11 vd.

³⁷⁷İbn Battuta, **İbn Battuta Seyahatnamesi II**, s. 613; K.A. Nizami, **Delhi In...**, s.7.

³⁷⁸J. Burton- Page, **Indian Islamic...**, s.117; G. R. Hearn, **The Seven...**, s. 103.

³⁷⁹John Burton- Page, **Indian Islamic Architecture...**, s.118; G. R. Hearn, **The Seven...**, s.104 vd.; R.C. Majumdar, **The Delhi...**, s.677; P. Brown, **Indian...**, s.20; C. A. Harcourt, **The New Guide To Delhi**, Lahore 1873, s.25 vd.; Anthony Welch - Howard Crane, "*The Tughluqs: Master Builders of The Delhi Sultanate*", **Muqarnas**, Vol. 1, 1983, s.124.

³⁸⁰İbn Battuta, **İbn Battuta Seyahatnamesi II**, s.612.

şehre kendi adını vermiştir. Kiremitlerle altın yaldızlı köşk yaptırmıştır.³⁸¹ Kısa süre içerisinde bu kadar büyük şehrin inşa edilmesi hayranlık uyandırmaktadır. Şehir güçlü surlarla çevrilmiş, gizli cephanelikler ve tahıl ambarları yapılmıştır böylece saldırı veya kıtlık ile karşı karşıya kaldıkları zaman zor durumda kalınması engellenmiştir.³⁸² Şehirde büyük bir meydanda pazar yeri kurulmuş ve ticaretin canlılığı sağlanmıştır.³⁸³ Fakat Gıyaseddin Tuğluktan sonra gelen hükümdarlar bu şehirde yaşamamış, bundan dolayı zamanla şehir boşalmış ve ıssızlaşmıştır.

Dördüncü bölge; Cihanpenah bölgesidir. Muhammed Tuğluk döneminde Siri ve Delhi arasındaki boşluk güçlü duvarlarla çevrilerek yerleşime açılarak bu isim verilmiştir.³⁸⁴ “Dünya sığınağı” anlamındadır.³⁸⁵ Burada yapılan kazılarda bin sütunlu bir salon ortaya çıkarılmıştır.³⁸⁶

Beşinci ve son bölge ise; Firuzabad şehridir. Sultan Firuz Tuğluk tarafından Yamunna nehri kenarına 1340 yılında kurulmuştur. Büyük bir saray, sur, medreseler ve köşkler yapılarak³⁸⁷ başkent inşa edilmiştir.³⁸⁸ Yeni şehrin kurulması ile birlikte bölgeye akın akın insanlar getirilip iskan edilmiştir.³⁸⁹ Yapı ve sanata tutku derecesinde bağlı olup kendinin bu durumunu “Allah’ın bana verdiği armağanlar arasında onun alçakgönüllü hizmetkârı olarak inşa ve işleri yapıyorum.” diyerek açıklamıştır.³⁹⁰ Kısıtlı maddi imkânlar ve yetenekli işçi eksikliği olmasına rağmen özgün mimari eserler yapılmıştır. Tüm bunlara rağmen Delhi şehri terk edilmemiş, her iki şehir arasında her türlü tarım

³⁸¹İbn Battuta, **İbn Battuta Seyahatnamesi II**, s.613; Mehrdad Shokoohy - Natalie H. Shokoohy, “Tughluqabad, the Earliest Surviving Town of The Delhi Sultanate”, **Bulletin of The School of Oriental and African Studies, University of London**, Vol.57, No. 3, London 1994, s.518.

³⁸²M. Shokoohy - N. H. Shokoohy, “Tughluqabad, The Earliest s.523 vd.

³⁸³M. Shokoohy - N. H. Shokoohy, “Tughluqabad, The Earliest, s.544 vd.

³⁸⁴A. Welch - H. Crane, “The Tughluqs...”, s.129; John Burton- Page, **Indian Islamic Architecture...**, s.118; R.C. Majumdar, **The Delhi...**, s.679; P. Brown, **Indian...**, s.22.

³⁸⁵P. Brown, **Indian...**, s.22.

³⁸⁶S. Sen, **Delhi and...**, s.12; R.C. Majumdar, **The Delhi...**, s.675; C. Stephen, **The Archeology...**, s.86 vd.

³⁸⁷Sulamayı kolaylaştırmak için elli baraj, kırk cami, otuz medrese, yirmi saray, yüz kervansaray, iki yüz kasaba, otuz sulama rezervuarı veya göl, yüz hastane, beş türbe, yüz hamam, on anıtsal sütun, on umumi kuyu, yüz elli köprü yapılmıştır. Ancak bunlardan çoğu, zaman içerisinde yıkılmış ve günümüze ulaşamamıştır. Bkz., Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.269 vd.; William Jeffrey McKibben, “The Monumental Pillars of Fîrûz Shāh Tughluq”, **Ars Orientalis**, Vol. 24, 1994, s.105; N. K. Sinha- A. C.Banerjee, **History...**, s.296.

³⁸⁸Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.260; Sirhindi, **Tarih-i Mübarekşahi**, s.130 vd.; John Burton- Page, **Indian Islamic Architecture...**, s.69; R.C. Majumdar, **The Delhi...**, s.679; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.382 vd.; K.A. Nizami, **Delhi In...**, s.5.

³⁸⁹H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.302 vd.

³⁹⁰P. Brown, **Indian...**, s.22 vd.

ticaret ve sosyal ilişkiler devam etse de³⁹¹ bu eserlerin çoğu, Hindistan coğrafyasının yıkıcı iklimine karşı koyamamış ve istilaların da yaşanması ile yıkılmıştır.

Delhi ve çevresinde kurulmuş olan bu şehirler her anlamda bir bütünlük arz edip dönemin ticari, siyasi, askeri ve kültürel merkezi olmuştur.³⁹² İmar ve inşaa faaliyetleriyle şehirler zenginleştirilmiştir. Böylece her kesimden insanlar gelip buraya yerleşmiştir.

2. MİMARİ ESERLER

Bir bölgede mimari eserlerin yapımında çeşitli koşullar etkilidir. Bunların en önemlileri malzeme, iklim, ihtiyaç duyulan yapı, inanılan din, doğanın şartları ve çevre ile uyumlu olma isteğidir. Ancak mimari eserlerde sanat, her koşulda aynı kalmayıp etkileşime çok müsaittir. Müslüman Türkler'in de Hindistan'da varlığını gösterdiği dönem bu etkileşimin en yoğun yaşandığı dönemdir. Öyle ki daha önce bahsettiğimiz siyasi karmaşa ve çekişmelerden ötürü bu coğrafyaya her türlü millet gelmiş gerek maddi gerek manevi bir kalıntı bırakmıştır. Bunun neticesinde farklı farklı yapıtlar ortaya konmuştur.³⁹³ Hindistan'da Türkler tarafından inşa edilen mimari eserlerin ortak özelliklerinden biri, kendilerinden önce inşa edilen muhtelif dinlere bağlı eserlerin üzerine islam mimarisini inşa etme çerçevesinde olmuştur. Bundaki esas gayenin İslamiyet'i yaymakla bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. Aynı şekilde Delhi hükümdarları da birbirini ardına gelen sultanlar tarafından inşa edilen eserleri restore etmekte, dönemin şartlarına uygun şekli ve özellikleri almasına özen göstermekteydi. Hind ve Türk mimarisi çok zıt olmakla birlikte Hind tapınak mimarisinde pek çok heykel figürü süslerle bezeli yüksek yapılar ve yapının tam ortasında kümeler ile sütunlar bulunmaktadır. Türk cami mimarisinde ise gösterişsiz düz duvarlar açıklık ve uyum içerisinde olmakla birlikte cemaatin toplandığı geniş avlular mevcuttur. Ayrıca resim ve heykellere daha az yer verildiğini söylemek mümkündür. Hindistan coğrafyasında ilk cami örnekleri Türklerin bu bölgede teşkilatlanıp devlet kurması ile ortaya çıkmıştır.³⁹⁴ Hindistan'da Türk mimarisinin yerleşmeye başlamasıyla paralel olarak Kubbe inşasında

³⁹¹A. Welch - H. Crane, "The Tughluqs...", s.129.

³⁹²I. H. Siddiqui, "Influence and Prestige ...", s.99.

³⁹³H. Sharp, **Delhi Its...**, s.20.

³⁹⁴N. Akmal Ayyubi, "Hindistan Türklere Neler Borçludur?", **Tarih Araştırmaları Dergisi II/ 2**, s.282.

da artmaya başlamıştır.³⁹⁵ Karşılıklı bu etkileşimin Türk İslam mimarisi üzerindeki etkisi ise Budist mimaride bir motif olan Lotus (Nilüfer) çiçeği süslemesi olmuştur.³⁹⁶

Kuruluş döneminde Hindu mimarisi ile Türk İslam mimarisi birlikte görülmüştür. Balabanlar döneminde Mevat, Düab ve Delhi bölgelerinde isyancılarla uğraşmış ve Moğolların devamlı istilaları sebebiyle mimari faaliyetlerde bulunulmamıştır.³⁹⁷ Kalaç hanedanlığı döneminde özgün mimari eserler ortaya konulmaya başlanmıştır. Söz konusu dönemde Taş ocakları kurulmaya başlanmış artık Hindulara ait yapıların taşları kullanımı azaltılmıştır. Böylece yeni yapılara İslami mimari eserlerde bulunan kemer ve kubbe gibi bölümlerin yapılması daha kolay olmuştur.³⁹⁸ Tuğluk Hanedanlığının sınırlarını genişletmesi ile mimari anlayışları da pek çok bölgede kendini göstermiştir. Firuz Tuğluk döneminde imar ve inşaa faaliyetlerine önem verilmiş ekonomiyi de denetim altında tutabilmek için harcamaların denetimi vezirlik makamına tahsis edilmiştir. Söz konusu dönemde sadelik dikkat çekerken yapılar, oymalı taştan ziyade alçıdan inşa edilmiştir.³⁹⁹ Firuz Tuğluk kendinden önce yapılan bütün mimari eserleri en iyi şekilde restore ettirmiştir.⁴⁰⁰ Ancak Timur'un 1398-1399 yılları arasındaki istila faaliyetiyle pek çok yapı yıkılmıştır.⁴⁰¹

Böylelikle Hindistan coğrafyasında hali hazırda var olan zengin mimari süslemeler ve sanat eserlerine Türk İslam etkisi, XII. Yüzyıla birlikte siyasi tarihine gösterdiği etkinin paraleli olarak yansımıştır.⁴⁰²

2.1. Camiler

Delhi Türk Sultanlığı döneminde Delhi ve çevresinde inşa edilmiş camiler incelendiğinde iki çeşit cami yapısı ile karşılaşılacaktır. Bunlardan biri, çevrili

³⁹⁵A. Ray, **The Sultanate...**, s.385 vd.

³⁹⁶İnci Macun, "*Hindistan'da Türk...*", s.348.

³⁹⁷E.W Hopkins, **India...**, s.40.

³⁹⁸Engin Bektaş, "*Hindistan'a İslam Hüviyeti Kazandıran Mimari Eserler*", **Derin Tarih Dergisi**, Özel Sayı 19, 2021, s.82.

³⁹⁹H. Sharp, **Delhi Its...**, s.25 vd.; R.C. Majumdar, **The Delhi...**, s.676 .

⁴⁰⁰H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.282 vd.

⁴⁰¹John Burton- Page, **Indian Islamic Architecture...**, s. 5 vd.; G. R. Hearn, **The Seven...**, s.132.

⁴⁰²Mujib Alam, "*Turkish Influence on Indian Culture, Art and Architecture*", **Tarihte Türk-Hint ilişkileri Sempozyumu Bildirileri**, 25-28 Haziran 2007, Ankara, s. 45-48; Martin Hürlimann, **Delhi Agra Fetihpur Sikri**, London 1965, s.9-16.

namazgâh denilen kible yönü kemerler ile süslü mihrap ve minaresi bulunan yapılar iken diğeri ise medreselerin ve kalelerin merkezinde konumlanmış olan camilerdir. ⁴⁰³

2.1.1. Kuvvet'ül İslam Cami ve Kutub Minar

Günümüzde Delhi'nin güney batısında yer alan Kuvvet'ül İslam Cami, Kutub Minar, Sultan İletmiş'in mezarı, medrese ve Alaeddin Muhammed Kalaç'ın mezarının bulunduğu anıtlar topluluğu, Kutb bölgesi olarak adlandırılmıştır. ⁴⁰⁴ Burada belirtilen eserler yeri geldikçe ele alınacaktır. ⁴⁰⁵

Kuvvet'ül İslam Camii, 1193-97 yılları arasında Aybek tarafından yapılmıştır. ⁴⁰⁶ Delhi'deki ilk büyük camidir. Kuvvet'ül İslam adında olması Müslüman Türklerin hâkimiyetini temsil etmektedir. ⁴⁰⁷

Kutub Minar, esas olarak bu isimle kurulmamış olmasına rağmen 1235'te Çiştî şeyhi Kutbeddin Bahtiyar, söz konusu yapının yakınlarına gömülünce adlandırılmıştır. ⁴⁰⁸ Kutub Minar yetmiş iki metre uzunluğu ile dünyanın en yüksek minaresi olarak kabul edilmiştir. Bir Hindu tapınağı yıkılarak onun yerine yapılmış olan Kutub Minar, Kuvvet'ül İslam camiine ek olarak onun minaresi konumunda inşa edilmiştir. ⁴⁰⁹ Minarenin ucu beyaz mermerden, şerefeleri saf altından yapılmıştır. ⁴¹⁰ Bölgenin valileri

⁴⁰³İnci Macun, “*Hindistan'da Türk- Müslüman Mimari ve Resim Sanatı*”, **Türkler Ansiklopedisi VIII**, Ankara 2002, s. 1565.

⁴⁰⁴L.Chand, **Delhi...**, s.39, J.A. Page, **Guide To The Qutb Delhi**, Calcutta 1927, s.1 vd.

⁴⁰⁵Bu eserlerin arasında Demir sütun bulunmaktadır. Yapım tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte antik çağlara dayandırılır. Yerden yirmi iki metre yükseklikte ve bir veya iki (?) metresi yerin altında olacak şekilde toplam yirmi dört metre uzunluğundadır. Efsaneye göre dünyadaki büyük yılan Vahukiye inanmayan Racanın sütunu kazması ile sütunun ayağı yılanın kanı ile sulanmıştı. Raca onu tekrar yerine koymuş ve onu bir daha kimse yerinden oynatamamıştır. Bunun üzerine bölge gevşek veya “dhilla” olarak adlandırılmıştır. 1739 yılında Babür devleti hükümdarı Nadir Şah Hindistan'ı işgal ettiğinde demir sütunu sökmeye çalışmış ve üzerine top mermisi sıkılmışsa da başarılı olamamıştır. Son yapılan araştırmalar sütunun büyük bir taş kütesine sıkıca sabitlendiğini ortaya çıkarmıştır. Daha geniş bilgi için bkz., T. Wheeler **The History of The Amperial Assemblage At Delhi**, London 1877, s.14 vd.; H.C. Fanshawe, **Delhi...**, s.264 vd.; İbn Battuta, **İbn Battuta Seyahatnamesi II**, s.614; Finbarr B. Flood, “*Pillars, Palimpsests, and Princely Practices: Translating the past in Sultanate Delhi, Anthropology and Aesthetics*”, No. 43, **Islamic Arts**, 2003, s.95-116; C. A. Harcourt, **The New...**, s.1 vd. Demirin renginin yüzyıllardır solmamasına rağmen son yıllarda o bölgeyi ziyaret edenlerin demire temasta bulunmaları nedeniyle deformasyon başlamıştır. Bunun önüne geçebilmek için 1997 yılında etrafı demir parmaklıklarla çevrilmiştir.

⁴⁰⁶John Burton- Page, **Indian Islamic...**, s.50; İnci Macun, “*Hindistan'da Türk...*”, s.349; C. Stephen, **The Archeology...**, s.40.

⁴⁰⁷G. R. Hearn, **The Seven...**, s.94.

⁴⁰⁸Engin Bektaş, “*Kutub Minar*”, **DİA/ XXVI**, s.499.

⁴⁰⁹L. Chand, **Delhi...**, s.41; İbn Battuta, **İbn Battuta Seyahatnamesi II**, s.614.

⁴¹⁰İbn Battuta, **İbn Battuta Seyahatnamesi II**, s.614.

bu minareyi gözetleme kulesi olarak kullanmasının yanı sıra caminin ve minarenin çevresini ağaçlandırarak kendilerine dinlenme alanı oluşturmuşlardır.⁴¹¹ İlk katının kapısı Hindu mimarisine göre yapıldığı için kuzeye bakmaktadır. Kutbeddin Aybek döneminde sadece ilk kat yapılmıştır.⁴¹² Pritvi Raca'nın tapınaklarından alınan yirmi yedi farklı tapınağın malzemeleri kullanmıştır.⁴¹³ Çoğunlukla kırmızı kum taşı ve mermer kullanılmıştır.⁴¹⁴ Cami inşası sırasında yerel malzemeyi daha iyi tanıdıkları için Hindular çalıştırılmıştır.⁴¹⁵ Burada Hindu tapınağına ait olan sütunların süslemelerinden sadece insan yüzü olanlar bozulmuş, diğer süslemeler korunmuştur.⁴¹⁶ Buna ek olarak Müslümanlar tarafından doğuya doğru açılan kapılar inşa edilmiştir. Ana giriş kapısının üzerinde Kutbeddin Aybek'in ölüm tarihi yazmaktadır.⁴¹⁷ Kutbeddin Aybek, bölgede eşi benzeri olmayan bu yapıtı, gücünü temsilen inşa ederek zaferini ilan etmiş, İslam'ı yaymaya çalışmış ve Türk mimari izlerinin Hindistan'da görülmesine vesile olmuştur.⁴¹⁸ Aybek'in yapmış olduğu imar faaliyetleri sonucu Delhi şehri sınırları belirginleşmiştir. Ardılları onun eserlerini zenginleştirmiştir.⁴¹⁹

Şemseddin İltutmuş, Kutbeddin Aybek'in yaptığı ilk katın üzerine 1229 yılında eklemeler yaparak dört kat haline getirmiştir. Gittikçe daralan gövde de mukarnaslar⁴²⁰ ve yazılarla işlenmiş dört şerefe bulunmaktadır.⁴²¹ Dördüncü katın kapı eşiğine İltutmuş'tan bahseden kitabe yazılmıştır.⁴²²

1229'da camiye genişletmek isteyen Şemseddin İltutmuş, kuzey ve güney bölgelerine üç yeni kapı yaptırmıştır.⁴²³ Kırmızı kum taşını kullanmış ve duvarlara çiçek

⁴¹¹C. H. Hardy, *The Architecture of ...*, s. 26.

⁴¹²C. Stephen, *The Archeology...*, s.40.

⁴¹³C. H. Hardy, *The Architecture of ...*, s.16; L. Chand, *Delhi...*, s.52; Percival Spear, *Delhi A...*, s.14; Rustamji Nasarvanji Munshi, *The History of Kutb Minar*, New Delhi 2000, s.82; K. S. Nossov, *Indian Castles...*, s.41; H.C. Fanshawe, *Delhi...*, s.258; J. Burton- Page, *Indian Islamic...*, s.4; R. Nath, *History of ...*, s.9; P. Brown, *Indian...*, s.19.

⁴¹⁴Anthony Welch - Hussein Keshani - Alexandra Bain, "Epigraphs, Scripture, and Architecture In The Early Delhi Sultanate", *Muqarnas*, Vol. 19, 2002, s.18.

⁴¹⁵A. Ray, *The Sultanate...*, s.360.

⁴¹⁶Percival Spear, *Delhi A...*, s.14; Surendranath Sen, *Delhi and Its Monuments*, Calcutta 1954, s.6; , J.A. Page, *Guide To...*, s.4.

⁴¹⁷S. Sen, *Delhi and...*, s.5.

⁴¹⁸K. A. Nizami, *Some Aspects...*, s.88; R.C. Majumdar, *The Delhi...*, s.665 vd.

⁴¹⁹H.C. Fanshawe, *Delhi...*, s.257 vd.

⁴²⁰İslam mimarinde duvar ile tavan arasında uygulanan bir geçiş unsuru. Selçuk Mülâyim, "Mukarnas", *DİA/XXXI*, Ankara 2020, s.126.

⁴²¹C. H. Hardy, *The Architecture of ...*, s.87.

⁴²²R. N. Munshi, *The History...*, s.41.

⁴²³P. Brown, *Indian...*, s.13.

resimleri çizdirmiş, Kufi harflerde Kur'an ayetleri yazdırmıştır. Firuz Tuğluk döneminde yıldırım düşmesi sonucu zarar gören minarenin hasarı tamir edilerek bir kat daha eklenmiştir.⁴²⁴ Böylece beş katlı olmuştur. Bu kat daha çok beyaz mermer kullanılarak yapılmıştır ve süslemesizdir.⁴²⁵

Alaeddin Muhammed Kalaç, camiye ek olarak ve uzunluğu Kutub Minar'ı geçecek şekilde ikinci minareyi yapmayı planlamış ancak sadece alt kısmı tamamlanmıştır.⁴²⁶ Kalaç'ın yerine geçen sultanlar bu minarenin inşa işinde uğursuzluk olduğunu düşündüklerinden tamamlamamış, olduğu gibi bırakmışlardır.⁴²⁷ Yine bu dönemde mekân yeterli gelmeyince Kutb bölgesinde güneye açılan ve mükemmel derecede işçiliği bulunan Alai Dervaza⁴²⁸ isimli kapı yapılmış, ayrıca medrese, kemerler, havuzlar eklenmiştir.⁴²⁹

Diğer bir önemli minare ise Aligarh da 1254 yılında bölgenin valisi Balaban tarafından Sultan Nasireddin Mahmud'un zaferlerinin abidesi olarak dikilmiştir. Hakkındaki bilgiler çok azdır. 1862 yılında yıkılmıştır.

2.1.2. Cami (Cuma) Mescit

Kutbeddin Aybek'in Delhi'de hâkimiyetinin diğer bir önemli sembolü Cuma mescididir. Jujala Pahar adı verilen kayalık yüksek bir tepede bulunur.⁴³⁰ Kutbeddin Aybek'in evinin olduğu yere inşa edildiği kaynaklarda geçmektedir.⁴³¹ Fakat bu rivayetin doğruluğu kesin olarak kanıtlanamamıştır. 1197 yılında yapımına başlanmıştır.⁴³² Aybek'ten sonraki hükümdarlar tarafından eklemeler yapılmıştır.⁴³³ Hindistan'ın en

⁴²⁴G. R. Hearn, *The Seven...*, s.88-92.

⁴²⁵C. Stephen, *The Archeology...*, s.58-66.

⁴²⁶R.C. Majumdar, *The Delhi...*, s.668 C. Stephen, *The Archeology...*, s.67; A. Ray, *The Sultanate...*, s.363.

⁴²⁷İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi II*, s 615.

⁴²⁸A. Welch - H. Keshani - A. Bain, "*Epigraphs...*", s.32 vd.; J.D. Beglar - A.C.L Carlleyle, *Report For The Year 1871-72 Delhi*, Vol. IV, Calcutta 1874, s.63 vd; Engin Bektaş, "*Hint-İslam Sanatı*", *DİA/XVIII*, İstanbul 1998, s.102; C. Stephen, *The Archeology...*, s.54; H.C. Fanshawe, *Delhi...*, s.270; R. Nath, *History of ...*, s.77; R.C. Majumdar, *The Delhi...*, s.673 vd.; C. Stephen, *The Archeology...*, s.54; A. Ray, *The Sultanate...*, s.363.

⁴²⁹M. Ali Athar, "*Capital of The Sultans; Delhi During The Thirteenth and Fourteenth Centuries*", *Delhi Through The Ages*, Delhi 1993, s.25; John Burton- Page, *Indian Islamic Architecture...*, s.123.

⁴³⁰L. Chand, *Delhi...*, s.25.

⁴³¹G. R. Hearn, *The Seven...*, s.101; Frederick Cooper, *The Handbook For Delhi*, Lahor 1865, s.38 vd.

⁴³²R. Nath, *History of ...*, s.10.

⁴³³A. Ray, *The Sultanate...*, s.362.

büyük camileri arasında yer alan söz konusu caminin iki minaresi, üç mermer kubbesi bulunmaktadır.⁴³⁴

2.1.3. Acmer Cami

1200 yılında Cayna tapınak ve manastırlarının üzerine inşa edilmeye başlanan cami, Şemseddin İltutmuş zamanında tamamlanmıştır.⁴³⁵ Kemerlerinde İran tarzı üslup kullanılmış olan taş yapının duvarları ayetler ve çeşitli desenler ile süslenmiştir. Günümüzde sadece iki minaresi kalmıştır.⁴³⁶

2.1.4. Begumpur Cami

1370 yılında Firuz Tuğluk döneminde yapılmış olan söz konusu eser, üç kapılı geniş bir avluya sahiptir. İran mimarisinden de izler bulunan bu cami Hindistan'da daha sonradan yapılacak camiler için plan örneği teşkil etmiştir.⁴³⁷ İnşasında taş ve harç kullanılmıştır.⁴³⁸

2.1.5. Hırki Cami

Cihanpenah'ın güneydoğusunda Tuğluklar döneminde 1380 yılında inşa edilmiştir.⁴³⁹ Yapı olarak Kalan Mescitleri'ne benzemektedir. Hindu mimarisinden ve kuruluş dönemine ait mimari izler de görülmektedir.⁴⁴⁰ Daha sonra inşa edilmiş olan camilerde Hırki Cami örnek olmuştur.⁴⁴¹ Fakat ne yazık ki söz konusu eserden günümüze pek bir kalıntı ulaşamamıştır.⁴⁴²

⁴³⁴H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India II**, s.222; J.D. Beglar- A.C.L Carlleyle, **Report For...**, s.70.

⁴³⁵ H. Sharp, **Delhi Its...**, s.41; R.C. Majumdar, **The Delhi...**, s.670; A. Ray, **The Sultanate...**, s.361; A. Welch-H. Keshani - A. Bain, *"Epigraphs..."*, s.37.

⁴³⁶İnci Macun, *"Hindistan'da Türk..."*, s.350.

⁴³⁷Engin Beksaç, *"Hindistan'a İslam..."*, s.84.

⁴³⁸C. Stephen, **The Archeology...**, s.156 vd.

⁴³⁹A. Welch - H. Crane, *"The Tughluqs..."*, s.138; A.E. Beksaç, *"Hindistan"...*, s.102.

⁴⁴⁰G. R. Hearn, **The Seven...**, s.109 vd.; J.D. Beglar- A.C.L Carlleyle, **Report For...**, s.64 vd.; R.C. Majumdar, **The Delhi...**, s.681; P. Brown, **Indian...**, s.24.

⁴⁴¹A. E Beksaç, *"Hindistan"...*, s.102.

⁴⁴²M. Shokoohy - N. H. Shokoohy, *"Tughluqabad, the Earliest"*, s.543.

2.1.6. Cemaat Hane (Hilci) Cami

Kalaçlar döneminde Alaeddin Muhammed Kalaç'ın oğlu Hızır Han tarafından yapılmış olan bu cami, zengin mimari bezemeleriyle örnek teşkil etmektedir.⁴⁴³ Mimarisinde sadece Türk İslam mimari özellikleri bulunan Cemaat Hane Cami'nin Alai Dervaza'da kullanılmış olan mimari işçilikle aynı işçiliğe sahip olduğu söylenebilir.⁴⁴⁴ Hindistan mimarisinde daha önce kullanılmayan bir plan ile yapılmış olup aynı zamanda eski bir tapınağın üzerine yapılmayan ilk cami özelliği taşımaktadır. Zengin hat süslemeleriyle ve bitki motifleri işlemeleri ile dikkat çekmektedir.⁴⁴⁵

2.1.7. Kalan Mescitleri

XIV. Yüzyıla ait önemli bir mescit olan Kalan Mescitleri'nin en ihtişamlısı Delhi'nin merkezinde bulunurken Cihanpenah ve Delhi'nin diğer bölgelerinde de örneklerine rastlanmaktadır.⁴⁴⁶ Kubbeli burçları ve iki tarafında silindir şeklinde ince uçlu minareleri bulunmaktadır. Küçük bir camiye andırır.⁴⁴⁷ Kalan kelimesi ihtişamlı anlamda kullanılmıştır ancak zaman içinde anlamı bozularak kara cami olarak geçmiştir.⁴⁴⁸

2.2. Firuz Tuğluk Döneminde Yapılan Minareler

Firuz Tuğluk, Kutub Minar'ın bulunduğu yapının sınırları içerisinde kendisinin söz konusu mimari esere duyduğu ilgiden olsa pek çok minare inşa ettirmiştir. Bunlardan en dikkat çeken 1367 yılında yapılmış Firuzabad şehrindeki caminin en üst katına ortaya yerleştirilen minaredir. Maurya dönemi minare yapısı örnek olarak alınmıştır. Daha önce Türk İslam mimarisinde böyle bir minare örneği olmadığı gibi daha sonra da buna benzer minare yapılmamıştır.

Yine 1367 yılında Merut Minaresi adı ile Firuzabad'a getirilen minare, on metre uzunluğuna sahip olup, Maurya döneminde yapılmış ve minarenin üzerinde Asoka fermanını içeren yazılar bulunmaktadır.

⁴⁴³S. Sen, **Delhi and...**, s.20.

⁴⁴⁴R.C. Majumdar, **The Delhi...**, s.674 vd.

⁴⁴⁵E. Beksaç, "*Hindistan'a ...*", s.85; R. Nath, **History of ...**, s.49.

⁴⁴⁶H. Sharp, **Delhi Its...**, s.61 vd.; İnci Macun, "*Hindistan'da Türk*", s.1567.

⁴⁴⁷A. Welch - H. Crane, "*The Tughluqs...*" s.133; İnci Macun, "*Hindistan'da Türk...*", s.350; R.C. Majumdar, **The Delhi...**, s.681.

⁴⁴⁸G. R. Hearn, **The Seven...**, s.122 vd.

Diğer bir minare ise 1351 yılında yapılmış olduğu düşünülen Delhi, Hansi ve Multan bölgelerini birbirine bağlayan yol üzerinde bulunan Fatihabad Minaresi'dir. Bu minarenin en önemli özelliği Hindistan'da Delhi Türk Sultanlığı'na ait en uzun yazıt olmasıdır. Yapılış amacı tam olarak tespit edilememiş olsa da Delhi Türk Sultanlığından sonra kurulmuş olan Türk Devletlerinin de bölgeye cami inşa etmesini göz önünde bulundurunca bölgenin önem arz ettiği anlaşılmaktadır. Lat-ki Mescidi'nin minaresi de 1356 yılında yapılmıştır. Fatihabad kasabasına kırk beş kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. Mescit Firuzabad kalesinin surlarının içine inşa edilmiştir.

1360 yılında Firuz Şah'ın kardeşi İbrahim Naib Barbak tarafından Jainpur bölgesinde valilik yaptığı dönemde inşa edilen kalede bulunan cami ve minaresi de günümüze ulaşmış minareler arasındadır.⁴⁴⁹

2.3. Mezarlar

Delhi Türk Sultanlığı döneminde özellikle sultanlar için çok ihtişamlı mezarlar inşa etmişlerdir. Farklı farklı ayetlerle bezenen bu yapıtlar Orta Asya'da yaşayan Müslüman Türkler ile Hindistan'da yaşayan Müslüman Türklerin aslında ne kadar çok ortak yönü olduğunu ortaya koymaktadır.

2.3.1. Şemseddin İltutmuş'un Mezarı

Delhi Türk Sultanlığını Sultanlara ait bilinen en eski mezar, 1236 yılında vefat etmiş olan Şemseddin İltutmuş'un mezarıdır.⁴⁵⁰ Kutub bölgesindeki Kuvvet'ül İslam Camii'nin kuzey batısında bulunur. Büyük ve geniş duvarlarla çevrelenmiş mezar derin işçilik içermektedir.⁴⁵¹ Duvarlarda Arap harflerinin çeşitli yazım tekniği kullanılarak pek çok ayet işlenmiştir.⁴⁵² Hindistan coğrafyasına ait kırmızı ve gri taşlar ile beyaz mermer adeta bir nakış gibi oyularak süslemeler yapılmıştır.⁴⁵³ Günümüzde bu kümbetin çatısı bulunmamaktadır. Yapıldığı dönemde çatısının olup olmadığı bilinmemektedir.⁴⁵⁴ Orta

⁴⁴⁹Firuz Tuğluk döneminde inşa edilmiş olan mescit ve minareler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. W. J. McKibben, "The Monumental...", s.106-110.

⁴⁵⁰G. R. Hearn, *The Seven...*, s.56 vd.; R. Nath, *History of ...*, s.38; H. Sharp, *Delhi Its...*, s.47.

⁴⁵¹H.C. Fanshawe, *Delhi...*, s.269.

⁴⁵²C. H. Hardy, *The Architecture of ...*, s.99; P. Brown, *Indian...*, s.15; C. Stephen, *The Archeology...*, s.74.

⁴⁵³R. Nath, *History of ...*, s.40; A. Welch - H. Keshani - A. Bain, "Epigraphs, ...", s.29 vd.

⁴⁵⁴G. R. Hearn, *The Seven...*, s.97 vd.; A. Ray, *The Sultanate...*, s.362.

Asya ve Anadolu’da bulunan Türk İslam mimarisine ait kümbet yapısı da söz konusu üsluba benzer özellikler taşımaktadır.

2.3.2. Nasıreddin Muhammed’in Mezarı

Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere Şemseddin İltutmuş oğlu Nasıreddin Mahmud’un ölümüne çok üzülmüş ve 1231-32 yılında ona kümbet yaptırmıştır. Kutub bölgesinin batısında bulunan kümbet, Sultan Guri ya da yerel olarak “Mağara Sultanı” olarak adlandırmıştır.⁴⁵⁵ Hindistan’daki en eski Türk İslam anıt mezarı olarak bilinmektedir.⁴⁵⁶ Türk İslam mimarisinde kullanılan klasik olarak kare yapının ortasında mezarın bulunması şeklinde inşa edilmiştir. Duvarlara nesih ve kufi yazı stilleri kullanılarak ayetler nakşedilmiştir.⁴⁵⁷

2.3.3. Kutub Sahib’in Mezarı

Kutub bölgesinin güneybatısında bulunan Kutub Sahib’in Mezarı, Şemseddin İltutmuş tarafından yaptırılmıştır. Tanınmış bir şeyh olan Kutbeddin Bahtiyar⁴⁵⁸ Gücerat’ta doğmuş, 1235 yılında Delhi’de vefat etmiştir. Babürlüler döneminde gelindiğinde söz konusu mezarın çevresine çeşitli mezarlar eklenmiştir.⁴⁵⁹

2.3.4. Sultan Raziye’nin Mezarı

Sultan Raziye’nin Hindu bir çiftçi tarafından öldürülüp gömülmesi üzerine resmi ve dini tören yapılmış tekrar aynı yere gömülmüştür. Bu mezar yeri Raziye’nin kardeşi Behram Şah tarafından 1240 yılında inşa edilmiştir.⁴⁶⁰ Yeni Delhi şehrindeki Türkmen Kapısının yakınlarında bulunan bu kümbetin Sultan Raziye’ye ait olduğu düşünülmektedir. Söz konusu bölgede iki mezar bulunmakla birlikte diğer mezarın Raziye’nin kız kardeşine ait olduğuna inanılmaktadır.⁴⁶¹

⁴⁵⁵P. Brown, **Indian...**, s.14.

⁴⁵⁶John Burton- Page, **Indian Islamic Architecture...**, s.123; R.C. Majumdar, **The Delhi...**, s.670.

⁴⁵⁷C. Stephen, **The Archeology...**, s.70 vd.; A. Welch - H. Keshani - A. Bain, “*Epigraphs...*”, s.35 vd.

⁴⁵⁸İbn Battuta, **İbn Battuta Seyahatnamesi II**, s.616.

⁴⁵⁹L. Chand, **Delhi...**, s.56.

⁴⁶⁰C. Stephen, **The Archeology...**, s.77.

⁴⁶¹S. Sen, **Delhi and...**, s.10.

2.3.5. Balaban'ın Mezarı

Balaban'ın inşa ettiği önemli mimari eserlerden biri, kelime anlamı olarak “Huzur ve güvenlik evi” şeklinde tanımlanan⁴⁶² 1266 tarihli Dar'ül Aman'dır. Kendisinin mezarı da burada bulunmaktadır. Mevki olarak Kutub bölgesi ve Kızıl Saray'a yakındır.⁴⁶³ 1287'de Balaban vefat edince buraya gömülmüştür.⁴⁶⁴ Fakat neredeyse tamamen tahrip olmuştur.⁴⁶⁵

2.3.6. İmam Zaim'in Mezarı

İmam Zaim Kabaca Hüseyin'in bilinen iki ismi veya unvanı olduğu düşünülmekte, bunlardan birincisi 'Pai Minar' ikincisi ise minarenin yanında yaşayan Hüseyin olarak anılan Muhammed Ali Meshadi olarak geçmektedir. İran'da doğmuş daha sonra Delhi'ye yerleşerek ömrünü 1357 yılında burada tamamlamıştır. Onun için yapılan türbe sekizgen planda inşa edilmiş ve kubbesi de dairesel değil sekizgen olup, duvarları damla taşı şeklinde oyularak işlenmiştir.⁴⁶⁶

2.3.7. Firuz Şah Tuğluk'un Mezarı

Firuz Şah Tuğluk'un mezarının çevresindeki yapılar zaman içinde yıkılmış olsa da kümbet yapısı iyi korunmuştur. Bu kümbette klasik Türk İslam mimarisine göre inşa edilmiş, duvarları işlemeler ile süslenmiştir. Kardeşi Behram Şah'ın mezarı da burada bulunmaktadır.⁴⁶⁷ Hauz-u Khas Külliyesi içinde bulunmaktadır.⁴⁶⁸ İskender Lodi bu kümbeti onarmış ve dış kısmına mermer işlemeden süsler ekletmiştir.⁴⁶⁹

⁴⁶²H.C. Fanshawe, **Delhi...**, s.275; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.384.

⁴⁶³C. Stephen, **The Archeology...**, s.79 vd.

⁴⁶⁴P. Brown, **Indian...**, s.15.

⁴⁶⁵R. Nath, **History of ...**, s.41; R.C. Majumdar, **The Delhi...**, s.672.

⁴⁶⁶G. R. Hearn, **The Seven...**, s.93 vd.

⁴⁶⁷C. Stephen, **The Archeology...**, s.75.

⁴⁶⁸Anthony Welch, “A Medieval Center of Learning in India: The Hauz Khas Madrasa in Delhi”, **Muqarnas**, , Vol. 13, 1996, s.177-181; A. Welch - H. Crane, “The Tughluqs...”, s.146.

⁴⁶⁹R.C. Majumdar, **The Delhi...**, s.680 vd.; P. Brown, **Indian...**, s.24.

2.3.8. Cihan Tilangani' nin Mezarı

Firuz Tuğluk döneminde 1369 yılında vefat etmiş olan vezir Tilangani için inşa edilen kümbet sekizgen bir yapıya sahiptir.⁴⁷⁰ Duvarlarındaki işlemleriyle dikkat çeken kümbet kendinden sonra inşa edilen eserlere örnek teşkil etmektedir.⁴⁷¹

2.3.9. Gıyaseddin Tuğluk'un Mezarı

Kubbesi mermer ve beşgen prizma şeklinde planlanan duvarları kırmızı kum taşından 1325 yılında yapılmış kümbet, Tuğlukabad kalesinin içinde bulunmakta⁴⁷² yapabir göl üzerindeki geçit ile kaleye bağlanmaktadır. Yapı olarak Alai Dervaza'yı andıran yapıt, onun gibi kemerlerin uçları sivri ve işlemlerine sahiptir.⁴⁷³ Yapısı ile Hindistan'daki Türk İslam Mimarisine örnek teşkil eden yapının içerisinde kendisi, eşi ve oğlunun mezarlarının bulunduğu tahmin edilmektedir.⁴⁷⁴

2.3.10. Muhammed Tuğluk'un Mezarı

Muhammed bin Tuğluk'un mezar yeri bu gün tam olarak tespit edilemese de Balaban tarafından yapılmış olan Darül Aman'da olduğu düşünülmektedir.⁴⁷⁵ Dönem itibariyle hanedan mensubu olan kişiler hariç, manevi değeri yüksek yerlere gömülmenin yasak olması mezarın Muhammed Tuğluk'a ait olma ihtimalini arttırmakta ve genel kabul görüş olmasını sağlamaktadır

2.3.11. Alaeddin Kalaç'ın Mezarı

Cuma mescidinin yakınlarında bulunan Alaeddin Muhammed Kalaç'ın mezarını Firuz Tuğluk restore ettirmiştir.⁴⁷⁶ Günümüzde duvarlarının neredeyse tamamı yıkılmış harabe halindedir.

⁴⁷⁰A. Ray, **The Sultanate...**, s.369; R.C. Majumdar, **The Delhi...**, s.681; A. Welch - H. Crane, "*The Tughluqs...*", s.148.

⁴⁷¹P. Brown, **Indian...**, s.24; R. Nath, **History of ...**, s.85.

⁴⁷²A. Welch - H. Crane, "*The Tughluqs...*", s.143; A. E. Beksac, "*Hindistan*", s.102; C. Stephen, **The Archeology...**, s.95; G. R. Hearn, **The Seven...**, s.193 vd.; F. Cooper, **The Handbook...**, s.93 vd.

⁴⁷³R.C. Majumdar, **The Delhi...**, s.677 vd.; P. Brown, **Indian...**, s. 21 vd.

⁴⁷⁴C. Stephen, **The Archeology...**, s.96; R. Nath, **History of ...**, s.58; H. Sharp, **Delhi Its...**, s.59 vd.

⁴⁷⁵R. Nath, **History of ...**, s.57.

⁴⁷⁶R. Nath, **History of ...**, s.14; C. Stephen, **The Archeology...**, s.88; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.384.

3. HAVUZLAR

Hindistan coğrafyasında mevsimsel koşullardan dolayı yağmur yağdığı aylarda su taşkınları yaşanırken kurak dönemlerde su kıtlıkları yaşanmaktadır. Bu durumun önüne geçilebilmesi için şehirleşmenin ilk başladığı zamanlardan itibaren suların düzenli ve temiz bir şekilde birikmesi amacıyla belirli havuzlar veya Hindular tarafından tanklar olarak adlandırılan genelde dikdörtgen ortalama su seviyesinin altında basamaklarla inilen yapılar inşa edilmiştir. Halkın günlük kullanımı için veya ordunun su ihtiyacını karşılamak için havuzlar oluşturulmuştur.⁴⁷⁷ Havuzların yaydığı serinlikten yararlanmak amacıyla çevresine pek çok yapı inşa edilmiş ve geniş bahçeler yapılarak pek çok meyve buralarda yetiştirilmiştir.⁴⁷⁸ Suların hem havuzlara hem de tarım alanlarına en kolay yoldan ulaşabilmesi için kanallar ve tüneller yapılmıştır.⁴⁷⁹ Ayrıca suların bu derin ve geniş havuzdan çıkarılabilmesi için Cihanpenah şehrinin Khirki köyünün doğusunda 1326 yılında iki katlı düzenleyiciler inşa edilmiştir.⁴⁸⁰ Havuzlar ve çevresi Delhi bölgesine girmek isteyen orduların dinlenme noktası olmuştur.⁴⁸¹

3.1. Havuz-i Şemsi

Kutub bölgesinde bulunmaktadır. Şemseddin İltutmuş ile aynı dönemde yaşayan Kutub Sahib (Kutbeddin Bahtiyar) din âlimidir ve Şemseddin İltutmuş onun fikirlerine çok değer vermektedir. Rivayete göre bir gün Kutub Sahip, İltutmuş'un huzuruna çıkarak rüyasında Hz. Muhammed'i gördüğünü bölgeye su havuzu yaptırılmasını istediğini söylemiştir.⁴⁸² Bunun üzerine 1229 yılında kırmızı kum taşından su havuzu yapılmıştır.⁴⁸³ Havuzun civarındaki sular çekildiği dönemde bölgedeki dervişler şeker kamışı, salatalık, balkabağı, karpuz, kavun ekmişlerdir.⁴⁸⁴ Sadece askeri hizmetler için kullanılmıştır. Alaeddin Muhammed Kalaç ve Firuz Tuğluk tarafından restore edilmiştir.⁴⁸⁵

⁴⁷⁷R.E. Frykenberg, **Delhi Through...**, s.25 vd.; K.A. Nizami, **Delhi In...**, s.28.

⁴⁷⁸K.A. Nizami, **Delhi In...**, s.35.

⁴⁷⁹John Burton- Page, **Indian Islamic Architecture...**, s.61-67; A. Welch, "*A Medieval Center...*", s.167.

⁴⁸⁰R.C. Majumdar, **The Delhi...**, s.677 vd.

⁴⁸¹H.C. Fanshawe, **Delhi...**, s.252 vd.; Timur Delhi şehrine girmeden önce ordusunu burada dinlendirmiştir. Nizamüddin Şâmî, **Zafername**, s.231; H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India IV**, s.35; A. Welch, "*A Medieval Center...*", s.167.

⁴⁸²Nizameddin Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, s.69 vd.; K. A. Nizami, **Some Aspects...**, s.117.

⁴⁸³C. Stephen, **The Archeology...**, s.68.

⁴⁸⁴İbn Battuta, **İbn Battuta Seyahatnamesi II**, s.616.

⁴⁸⁵H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.283; R. Nath, **History of ...**, s.46.

3.2. Havuz Khas (Havuz-i Allai)

Havuz Khas 1295'te Alaeddin Muhammed Kalaç tarafından yetmiş dönümlük bir alana inşa edilmiştir.⁴⁸⁶ Bu nedenle "Havuz-i Allai" adını almış, ancak ilerleyen dönemlerde daha çok "Havuz Khas" olarak kullanılmıştır.⁴⁸⁷ 1354 yılında Firuz Tuğluk tarafından onarılan Havuz Khas⁴⁸⁸ halk için inşa edilmiş, Firuz Tuğluk'un mezarı da bu külliyein içerisinde.⁴⁸⁹ Günümüzde bu bölge Havuz Khas bölgesi olarak adlandırılmaktadır.

4. KALELER

Ortaçağ'da savaşların en kilit noktasını teşkil eden, doğal bir savunma mekanizması görevi gören kaleler, Delhi Türk Sultanlığı için de büyük önem arz etmekteydi. Rajputlar büyük ve sağlam kalelere sahip olmalarına rağmen askeri strateji bakımından nispeten daha zayıf yetilerle donanmışlardır. Türk İslam orduları bölgeye geldiğinde askeri teknik ve strateji açısından savaşçı bir kanı damarlarında bulundurmaları kaleleri ele geçirmek ve kale savunmalarına karşı verilen kuşatma merkezli muharebelerde büyük avantaj elde etmişlerdir.⁴⁹⁰

Kaleler, savunma amacının yanında askerlerin, kaleye sığınanların barınması ve ihtiyaçlarını karşılaması için inşa edilmiş yerlerdir. Bundan dolayı çok geniş yer kaplamaktadır. Ayrıca kalelerin gösterişli ve ihtişamlı olması bölgedeki hâkimiyetin gücünü simgelemektedir. Genellikle en yüksek ve ulaşılması en zor olan yerlere inşa edilmişlerdir. Kaleleri ele geçirmek amaçlı yapılan saldırılarda ilk defa 1300'lü yıllarda Müslüman Türklerin bölgeye geldiği dönemde mancınık kullanılmıştır. Ayrıca Hindistan coğrafyasında inşa edilmiş olan kalelerin çoğunda filler için geçitler yapılmıştır. Türklerin savaş taktiğine göre bir bölgedeki kale ele geçirildikten sonra diğer kaleye harekât düzenlenmiştir. Bu harekâtlar en ince ayrıntısına kadar planmıştır. Kaleler arasında yollar inşa ederek sürekli haberleşmeler sağlanmış böylece emir komuta zinciri oluşturulmuş kalede çıkabilecek olası isyanların önüne geçilmesi hesaplanmıştır. Erzak

⁴⁸⁶C. Stephen, *The Archeology...*, s.83.

⁴⁸⁷R. Nath, *History of ...*, s.46.

⁴⁸⁸S. Sen, *Delhi and...*, s.13.

⁴⁸⁹L. Chand, *Delhi...*, s.58; C. A. Harcourt, *The New...*, s.83.

⁴⁹⁰Ali Athar, "Strategic Functions of Forts During The Delhi Sultanate", *Proceedings of The Indian History Congress*, Vol. 54, 1993, s.163-170.

sıkıntısı yaşanmaması için gerekli önlemler alınarak depolama alanları oluşturulmuştur. Ayrıca kuşatma sırasında zaman zaman arkadan daha güçlü bir ordu geleceğine dair haberler yayarak düşmana gözdağı vermek amaçlanmış bu hedef kimi zaman başarıya ulaşmıştır. Öyle ki gece ordunun bir kısmı uzaklaşıp sabah davullar eşliğinde tekrar gelerek büyük ordunun gelmiş olduğu izlenimini yaratmak da söz konusu gözdağının bir gereği olarak uygulandığı söylenebilir.⁴⁹¹

4.1. Kilekheri Kalesi (Kasr Muizzi Veya Naia Shahr)

Balabanın torunu olan sultan Keykubad tarafından 1286 yılında Kilekheri köyünde inşa edilmiştir. Önem verilen bir kale olup zaman zaman gelen elçiler burada karşılanmıştır. Kaleye diğer yerlerden ulaşım kolay olsun diye yollar yapılmıştır. Celaleddin Kalaç, Kilekheri kalesindeki sarayda tahta çıkmıştır.⁴⁹²

4.2. Tuğlukabad Kalesi

Gıyaseddin Tuğluk tarafından 1321-1325 yılları arasında yapılan kale, şehrin büyük bir bölümünü saran sarayı da sınırları içerisinde barındırmaktadır. Yağmur mevsiminde kalenin etrafındaki hendekler su ile dolarak savunmayı artırmaktadır. Duvarlar dışarıdan içeriye doğru daha yüksek görünecek şekilde planlanmıştır. Duvarların yüksekliği on-on beş metreyi bulmaktadır. Her elli veya yüz metrede bir aralıklarla güçlendirilmiş kuleler yapılmıştır. Kulelerin çoğu yarım daire şeklinde olup bazı noktalarda dairesel veya dikdörtgen kuleler de bulunmaktadır. Kulelerin duvarları ise koni şeklinde inşa edilirken duvarları yukarı doğru incelmektedir. Kalenin on üç dış, üç iç kapısı ve elli altı tane de burcu bulunmaktadır.⁴⁹³

1325 yılında Muhammed Tuğluk, Tuğlukabad'ın güneyine Adilabad adında Tuğlukabad'dan daha küçük bir kale eklemiştir.⁴⁹⁴ Mimari açıdan Tuğlukabad kalesini andırmaktadır. İki kale arasında geçit bulunmaktadır. Bu geçit ile su ihtiyacı da karşılanmaktadır. Kaleye ulaşan pek çok su yolu inşa edilmiştir. Böylece herhangi bir

⁴⁹¹Ali Athar, "Siege Craft Techniques of The Delhi Sultans During 13th & 14th Century", **Proceedings of The Indian History Congress**, Vol. 51, 1990, s.217-226.

⁴⁹²C. Stephen, **The Archeology...**, s.82; R.E. Frykenberg, **Delhi Through...**, s.23.

⁴⁹³C. Stephen, **The Archeology...**, s.91 vd.; A. Welch - H. Crane, "The Tughluqs...", s.127 vd.

⁴⁹⁴M. Shokoohy - N. H. Shokoohy, "Tughluqabad, The Earliest" s.519; R.C. Majumdar, **The Delhi...**, s.678; A. Welch - H. Crane, "The Tughluqs...", s.128; S. Sen, **Delhi and...**, s.14.

saldırı ve kuşatma durumunda kale içerisinde yaşayan halkın su kıtlığına maruz kalmaması amaçlanmıştır.⁴⁹⁵ Ayrıca kalenin belirli yerlerinde tahıl ve ambarlar bulunmaktadır. Bu ambarlar da aynı şekilde kıtlıklara karşı önlem amacı taşımaktadır. Sur duvarları ise moloz taştan, kireç ve kum taşından yapılmıştır.⁴⁹⁶ Günümüzde bu kaleler harabe halindedir.

5. SOSYAL HAYAT

Delhi Türk Sultanlığı döneminde Delhi’de feodal yönetimin yerini merkezi yönetim almıştır. Bu yönetim şekli Hindistan’ın o güne kadar gelişmiş olan sosyo-politik yapısıyla bağdaşmasa da kısa zaman içerisinde halk tarafından benimsenmiştir.⁴⁹⁷ Âlimlerin, dervişlerin ve sultanların sistemli bir şekilde İslam’a davet politikaları doğrultusunda halkın çoğu zamanla İslamiyet’i kabul etmiş, Türklerin yaşam anlayışını benimsemiştir. Göçmen Müslüman gruplar ise kendi içlerinde Farisiler, Türkler, Moğollar ve Afganlar olarak ayrılmışlardır. Yerliler İslam dinini seçmelerine rağmen Delhi Türk Sultanlığı’nın politikası gereği devlet kademelerinde görev alma konusunda pek etkin olamamışlardır. Sultanlar, emirler, melikler ve askerler sınıfsal olarak en yüksek kesimi oluştururken daha sonra âlimler ve din adamları gelmektedir. Bunları köleler ve Müslüman halk takip etmektedir. Sınıfsal ayrım Hindistan coğrafyasının kadim geleneği olarak bölgede mevcut olsa da Delhi Türk Sultanlığı’nın hüküm sürdüğü 1206 - 1414 yılları arasında kast sistemi gibi keskin çizgilerle ayrılmamıştır. Bu bağlamda daha önceki bölümlerde de belirtildiği üzere köle olan bir asker sultan olabilmiş veya dönem dönem yerli Hindular zenginleşebilmiştir.⁴⁹⁸ Ancak yerli Hindular kendi içlerinde kast sistemini uygulamaya devam etmişlerdir.

Sınıfsal ayrımın en belirgin olduğu yer meslekler olmuştur. Müslüman Türkler, genellikle asker, memur veya bürokrat olup iktâ toprakları⁴⁹⁹ ile geçimlerini sağlarken yerli Hinduların bir kısmı atalarından gelen mesleği devam ettirmiş bir kısmı ise eğitimi dâhilinde çeşitli hizmet mesleklerini tercih etmişlerdir. Öyle ki Tuğluklar döneminde

⁴⁹⁵K. S. Nossov, **Indian Castles...**, s.29 vd.

⁴⁹⁶M. Shokoohy - N. H. Shokoohy, “*Tughluqabad, The Earliest ...*”. s.523 vd.

⁴⁹⁷K. A. Nizami, **State and...**, s.73; K. A. Nizami, **Some Aspects...**, s.84 vd.

⁴⁹⁸A. Ray, **The Sultanate...**, s.389 vd.

⁴⁹⁹Delhi Türk Sultanlığı döneminde iktâ sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., K. A. Nizami, **Some Aspects...**, s.129 vd.; P. Jackson, **The Delhi...**, s.95 vd.

Hindular orduda bulunmalarının yanında zanaat eğitimi alanlar da toplumda saygın bir statü kazanmışlardır.

Hükümdarlar, Türk geleneklerini devam ettirerek hâkimiyetlerini kut anlayışına dayandırmışlardır. Ayrıca İslam halifesi, Delhi Türk Sultanlarını tanımış ve hâkimiyetlerini benimsemiştir. Böylece yönetimlerini siyasi güçlerinin yanında dini temellere de dayandırmışlardır. Hükümdarın danışma meclisleri bulunmakta olup herhangi bir karar alırken meclis üyelerinin görüşlerine başvurulmuştur. Kuruluş döneminde sultanların halkın içinde rahatça halktan biriymiş gibi gezdiğini kaynaklar belirtmektedir. Öyle ki Şemseddin İltutmuş'a suikast düzenlemek isteyen Kırmıtilerin Cuma namazı sırasında korumasız olan Sultana saldırdıkları veya Sultan Raziye'nin halkın içinde asker kıyafetleri ile gezdiği bilinmektedir. Ancak Balaban döneminden itibaren bu durum değişmiş sultanlar komutanlara ve halka karşı gösterişli bir şekilde üstünlüğünü belirtmeye çalışmıştır.⁵⁰⁰ Hatta öyle gösterişli saraylar yapmışlar ki yerli Hindu yöneticiler uzaklardan Balaban'ın sarayını görmeye gelmişlerdir.⁵⁰¹ Ayrıca merkezden atanan valiler, merkeze ulaşımın zorluğu ve mevsimsel etkenler sebebiyle bölgeye tam yetkiyle hükmetmekteydiler. Fakat bu durum valilerin askeri gücüne dayanarak zaman zaman ayaklanmalarına yol açmıştır.⁵⁰² Başkent ile çevre iller arasındaki haberleşmenin devamlılığını sağlamak ve her türlü gelişmeden ivedilikle haberdar olmak için "berid" adı verilen atlı posta teşkilatı Alaeddin Muhammed Kalaç döneminde daha da geliştirilmiştir.⁵⁰³

Bu bağlamda Delhi sultanlığı idare sistemi; İslami gelenekler, Türk devlet teşkilatlanmasındaki gelenekler, Hindistan halkında yüzyıllar boyunca yerleşmiş gelenekler ve Delhi sultanlarının yönetimde tecrübe edindikleri ile Moğollardan gördüklerinin birikimleriyle inşa edilmiştir.⁵⁰⁴

Delhi Türk Sultanlığı'nda kuruluşundan yıkılışına kadar her dönemde hükümdar değişikliği karmaşaya sebep olmuştur. Bu durum sosyal hayatı olumsuz yönde

⁵⁰⁰Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi I**, s.338, İbn Battuta, **İbn Battuta Seychatnamesi II**, s.631 vd.

⁵⁰¹A. Ray, **The Sultanate...**, s.394.

⁵⁰²Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi I**, s.343.

⁵⁰³K.S.Lal, **History of ...**, s.238 vd.; Syed Jabir Raza, "*Ghaznavid Origins...*", s.236 vd.; K. A.Nizami, **State and...**, s.89; Istiaq Husain Qureshi, **The Administration of The Sultanate of Dehli**, Lahore 1944, s.89 vd.

⁵⁰⁴K. A.Nizami, **State and...**, s.87.

etkilemiştir. Genel olarak askeri yönden güçlü olan komutan başa geçmiş ve bu durumu halka kabul ettirmiştir. Her ne kadar baskı yolu ile hâkimiyet sağlanmış gibi görünse de esasında bütün hükümdarlar şehrin her anlamda gelişmesi için yeri geldikçe bahsedildiği üzere gereken çalışmaları yapmışlardır.⁵⁰⁵

Hindistan coğrafyasında yerli halkın arasında konuşulan pek çok dil ve lehçe bulunmaktadır. Temel şekliyle Sanskritçe altında birleşen bu diller bölgelere göre örneğin Assamca, Bengalce gibi ayrımlara da sahiptir. Zaman içerisinde bölgede Müslüman Türkler ile yerli Hindular arasındaki kaynaşmadan dolayı Urdu dili ortaya çıkmış, başlangıçta sadece ordu tarafından kullanılan bu dil zamanla halka yayılmıştır.⁵⁰⁶

Delhi ve çevresinde Türklerin teşkilatlı bir devlet kurması ile buradaki halk onlardan savunmada silah ve at kullanmasını öğrenmişlerdir.⁵⁰⁷ Efsanelere dayanarak demirci bir nesilden geldiği kabul gören Eski Türkler'in bu yetilerini Hindistan'a da taşıdıkları onları savaş alanı başta olmak üzere üstünlük vasfını kazandırmıştır.

Ayrıca yerli Hindular Türklerden pide ekmeği, et yemeklerini, pilavı, köfte çeşitlerini ve tatlı çeşitlerini de öğrenmişlerdir. Her ne kadar inanışlarına göre et yemeği doğru bulmuyor olsalar da mutlak bir etkileşim gerçekleşmiştir.⁵⁰⁸ Türkler sadece yemek kültürleri ile değil, giyim kuşamları ile de Hinduları etkilemişlerdir. Fes, şalvar, takke gibi kıyafetleri Hindular, Türklerden görerek kendileri de giymişlerdir.⁵⁰⁹

6. EKONOMİ

Devletin ekonomik kaynağı hükümdarı belirlediği her kesimden alınan vergiler ve savaş ganimetleridir. Vergiler, kuruluş döneminde yerli ileri gelenler tarafından iltizam yolu ile toplatılmıştı. Fakat bu uygulamanın ileri gelenlerin zenginleşip halktan fazla vergi almasına yol açması üzerine Alaeddin Muhammed Kalaç döneminde⁵¹⁰ kaldırılmış

⁵⁰⁵Rekha Pande, "Succession to The Throne in The Delhi Sultante-Some Observations", **Proceedings of The Indian History Congress**, Vol. 47, Volume I, 1986, s. 248-254; Bilal Koç, "Delhi Türk Sultanlığı'nda Devlet Yönetimi Anlayışı", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, S.29, 2020, s.194.

⁵⁰⁶N.R. Farooqi, "Delhi Sultanlığı", **DİA/IX**, İstanbul 1994, s.131; M. Alam, "Turkish Influence...", s.48 vd; N. Akmal Ayyubi, "Hindistan Türklere...", s.281 vd.; A.L. Srivasta, **The Sultanate of ...**, s.331.

⁵⁰⁷Ali Athar, "Military Technology of The Delhi Sultanate (13-14th C.)", **Proceedings of The Indian History Congress**, Vol. 50, 1989, s.166 vd.

⁵⁰⁸M. Alam, "Turkish Influence..." , s.49 vd.; A. Rashid, **Society and Culture ...**, s.46 vd.

⁵⁰⁹M. Alam, "Turkish Influence..." , s.56; A. Rashid, **Society and Culture...**, s.52 vd.

⁵¹⁰K.S.Lal, **History of ...**, s.241-255; A. Rashid, **Society and Culture...**, s.63 vd.; Syed Ubaidur Rahman, "Alaeddin Halaci'nin İdari ve Mali Reformları", **Derin Tarih Dergisi**, Özel Sayı 19, 2021, s.56 vd.

ve sıkı denetlenen memurlar tarafından vergilerin toplanması yoluna gidilmiştir. Denetimler sadece vergilerin toplanmasında değil fiyatların kontrolünde de yapılmış⁵¹¹, gereksiz fiyat artışı ve stokçuluğun önüne geçilmiş, yeni pazar yerleri kurulmuştur.⁵¹² Muhammed Tuğluk döneminde yiyecek kıtlık yaşanması üzerine Sultan, altı ay boyunca erzaklardan Delhi halkına yiyecek temin edilmesi konusunda emir vermiştir.⁵¹³ Firuz Tuğluk döneminde de bu uygulama devam etmiş ve vergilerin miktarındaki dalgalanmaların önüne geçmek için çalışmalar yapılmıştır.⁵¹⁴

Delhi şehrinde Türk hâkimiyetinin kurulması ve refah seviyesinin yükselmesi ile birlikte zanaatkârların işlerini kolaylıkla yapabildiği yeni kasabalar kurulmaya başlamıştır. Bu dönem kent devrimi olarak adlandırılmaktadır.⁵¹⁵ Böylece Delhi merkez olmak üzere iç ve dış ticaret ağları oluşmuş, bütün ticari işler devlet kontrolüne girerek fiyat kontrolünü sağlanmıştır. Ayrıca bu ticaret ağlarında yol boyunca kervansaraylar inşa edilmiş ve güvenlik sağlanmıştır.⁵¹⁶ Türk İslam geleneğine bağlı kalınarak bu kervansaraylara gelenler üç gün misafir edilmiş her ihtiyacı karşılanmıştır. Ayrıca fakirler ve tasavvuf ehilleri de buradan yararlanmışlardır.

Delhi şehri at ve köle ticaretinin merkezi konumunda olmuştur. Horasan ve Tibet'ten at getiren tüccarlar, buradan köle alırlardı.⁵¹⁷ Diğer ticari ürünler de Delhi'de toplanmış ve buradan götürülmüştür. Ticari ağ o kadar geniş ve yoğun olmuştur ki Kalaçlar, Nadia seferine gittiklerinde daha önceden yerli halk ile münasebetler Müslüman tüccarlar vasfıyla gerçekleştiği için İslam ordusu, Laksmanasena'nın Saray kapısına gidene değin ticaret değil de askeri bir amaç güttükleri anlaşılamamıştır. Delhi'yi oluşturan şehirler arasında taşımacılık için genellikle at kullanılmıştır.⁵¹⁸ Söz konusu atlar,

⁵¹¹N. K. Sinha- A. C.Banerjee, **History...**, s.272; K.S.Lal, **History of ...**, s.270-294.

⁵¹²A. Ray, **The Sultanate...**, s.395.

⁵¹³İbn Battuta, **İbn Battuta Seyahatnamesi II**, s.685; Irfan Habib, "The Mercantile Classes of India During The Period of The Delhi Sultanate", **Proceedings of The Indian History Congress**, Vol. 69, 2008, s.301 vd.; A. Rashid, **Society and Culture...**, s.65.

⁵¹⁴Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.269; Fuat Köprülü, **Tarih...**, s.307.

⁵¹⁵A. Ray, **The Sultanate...**, s.303

⁵¹⁶K. Joginder Chawla, "Mode of Transport During The 13th and 14th Centuries", **Proceedings of The Indian History Congress**, Vol. 59, 1998, s 255 vd.; K. A. Nizami, **Some Aspects...**, s.86; K.A. Nizami, **Delhi In...**, s.30 vd.

⁵¹⁷Syed Ejaz Hussain, "Silver Flow and Horse Supply to Sultanate Bengal with Special Reference to Trans Himalayan Trade (13th-16th Centuries)", **Journal of The Economic and Social History of The Orient**, Vol. 56, No. 2, 2013, s. 292; Atların türleri ve ücretleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Simon Digby, **War- Horse and Elephant In the Delhi Sultanate**, London 1971, s.34-40.

⁵¹⁸A. Rashid, **Society and Cultures...**, s.59 vd.

savaşlarda kullanılan atlara göre cılız olmakla birlikte daha ucuz olmuştur. Taşımacılıkta sabit ücret 12 Jital olarak belirlenmiştir. Bu ticaret sistemi sağlam bir düzen üzerine oturtulduğu için zaman zaman Moğol saldırılarından etkilenmiş olsa da XVIII. Yüzyıla kadar devam etmiştir.

Delhi Türk Sultanlığının hâkimiyeti süresince altın gümüş ve bakır para basmak için darphaneler kurulmuş her padişah kendi adına para bastırmıştır.⁵¹⁹ Elde edilen ganimetlere göre zenginlik artmış para basımı da bu doğrultuda şekillenmiştir. Örneğin Alaeddin Muhammed Kalaç, Dekken seferiyle hazinesini doldurunca gümüş ve altın paralar belirgin şekilde artmıştır. Ayrıca altın ve gümüş ticareti yapılarak da şehre para girmesi sağlanmıştır.⁵²⁰

7. ADALET

Daha önce bahsedildiği üzere pek çok millet ve dine mensup halkın yaşadığı Delhi şehrinde yaşanan anlaşmazlıklar kendi içlerinde çözülmektedir. Müslümanların davalarına kadılar bakarken Hinduların davalarına kendilerine ait mahkemeler bakmıştır.⁵²¹ Öyle ki Şemseddin İltutmuş, adalet konusunda çok hassas olup adaleti sağlamak için şiddete başvurmaktan çekinmemiştir. Beyaz elbise giyen halkına adaletsizliğe uğrayanların renkli elbise giymesini emretmiştir. Böylece onları tespit etmek kolaylaşmış olacaktır. Ancak bazı kimselerin geceleri zulme uğradığını öğrenince sarayının kapısına aslan heykelleri koydurup boynuna zincirle çan taktırmıştır. Adaletsizliğe uğrayan bu çanı çalmış ve sultan bunu duyar duymaz meseleyi çözmüştür.⁵²² Muhammed Tuğluk döneminde ise Sultan, pek çok kere kadı karşısına çıkmıştır. Bu mahkemelerde Sultan Muhammed Tuğluk adaletle çok önem vermiş kadının kendi aleyhinde kararlar vermesi üzerine gerekeni derhal yerine getirmiştir. Sorunu olan kimseler gerekirse Sultanın huzuruna çıkarak şikâyetlerini dile getirmiştir.⁵²³ Firuz

⁵¹⁹A. Ray, **The Sultanate...**, s.427 vd.

⁵²⁰Shireen Moosvi, “*Numismatic Evidence and The Economic History of The Delhi Sultanate*”, **Proceedings of The Indian History Congress**, Vol. 50, 1989, s.214.

⁵²¹K.S.Lal, **History of ...**, s.131 vd.; A. Ray, **The Sultanate...**, s.395.

⁵²²İbn Battuta, **İbn Battuta Seyahatnamesi II**, s.622.

⁵²³İbn Battuta, **İbn Battuta Seyahatnamesi II**, s.683 vd.

Tuğluk suçluları suçu muadilinde bir uzvunun kesilmesi veya işkence edilmesi uygulamasına son vermiştir.⁵²⁴

8. EĞİTİM

Cengiz Han'ın Türkistan'da istila hareketi başlatması üzerine bu coğrafyadan Delhi'ye pek çok âlim, şair ve tasavvuf ehli gelmiştir. Delhi'deki sultanlar, söz konusu ilim adamları ve entelektüel kişileri şehrin girişinde karşılayarak en iyi koşullarda ağırlamış her daim yanlarında bulundurmuş ve çalışmalarına devam edebilmeleri için pek çok noktada medreseler kurulmuştur. Medreseler'de öğrencilerin daha sağlıklı bir eğitim alabilmeleri için gereken her türlü destek sağlanmıştır. Böylelikle Delhi ilim ve kültürün başkenti haline gelmiştir.⁵²⁵ Delhi Sultanlığı'nın kuruluş döneminde eğitime başlamış olan Muizzi Medresesi ve Nasiriye Medresesi⁵²⁶ XIII. Yüzyılın en bilinen ve en yetkin eğitiminin verildiği kurumlar olmuştur. Buradaki âlimler ise en seçkin kişilerden müteşekkildir.⁵²⁷ Sultan Raziye döneminde de Nizamiye ve Nasiriye Medreselerine destek verilmiştir. Gvalyor kadılığına Cüzcanî atanmış, görevi Nasireddin Mahmud Şah döneminde Uluğ Han Balaban'ın emri ile devam etmiştir.⁵²⁸

Gıyaseddin Tuğluk döneminde bayramlarda, resmi törenlerde, askeri başarıların kutlandığı günlerde âlimler, vaizler, müftüler, ulemalar, öğrencileri sarayında ağırlamış ve yerlerinden ayrılmayan evliya şeyh ve sufilere hediyeler göndermiştir.⁵²⁹

1352 yılında Firuz Tuğluk döneminde Hauzu Khas içerisine dönemin en büyük medreselerinden biri inşa edilmiştir.⁵³⁰ Dini eğitimin yanında tıp, matematik, astronomi ve müzik eğitimi de verilmiştir. Bütün bunlarla birlikte adeta bir cennet ortamı

⁵²⁴Firişte, **Tarih-i Firişte**, s.268; Fuat Köprülü, **Tarih...**, s.306.

⁵²⁵S. M. Jaffar, **Education In Muslim India**, London 1936, s.113 vd.

⁵²⁶Şemsettin İltutmuş Nizamiye medresesini genç yaşta ölen oğlu Nasireddin Mahmud adına yaptırmıştır. Haluk Kortel, “*Bilimin Koruyucuları Olarak Delhi Türk Sultanları*”, **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi** IV/1, 2017, s.164 vd.

⁵²⁷K. A. Nizami, **Some Aspects...**, s.171; K.A. Nizami, **Delhi In...**, s.10; Haluk Kortel, “*Delhi Türk Sultanlığı'nda Eğitim Kurumları XIII-XV. Yüzyıllar*”, **Cedrus** 7, 2019, s.686; S. M. Jaffar, **Education In...**, s.40 vd.

⁵²⁸Fuat Köprülü, **Tarih...**, s.265 vd.

⁵²⁹Haluk Kortel, “*Delhi Türk Sultanlığı'nda Eğitim...*”, s.687; S. M. Jaffar, **Education In...**, s.47.

⁵³⁰A. Welch - H. Crane, “*The Tughluqs...*”, s.140; R.C. Majumdar, **The Delhi...**, s.680; Haluk Kortel, “*Delhi Türk Sultanlığı'nda Eğitim...*”, s.688.

oluşturmak amaçlanmıştır.⁵³¹ Medreselerde ulemalar ve öğrencilere barınma imkânı sunulduğu gibi her türlü giderleri devlet tarafından karşılanmıştır.⁵³²

Bunların arasında ileride bahsedilecek olan Muizzeddin Çiştî ve Nizameddin Evliya, İslamiyet hakkında çalışmalar yapmıştır.⁵³³ Türkistan'daki Laçin Türk oymaklarından olup Hindistan'a göçerek Balaban'ın savunma bakanlığı (Ariz-ül-Memaliki) görevini üstlenen Seyfüddin'in oğlu Emir Hüsrev, Delhi'deki bu refah ortamından yararlanarak edebi çalışmalar yapmıştır. Balaban şair Hasan Sacari ve Çaçlı Bedreddin'e saygı ve hürmet göstermiş ona maddi manevi her türlü yardımda bulunmuştur. Alaeddin Muhammed Kalaç döneminde Savunma Bakanlığı (Divan-ı Arz)⁵³⁴ ödeneğinden şairlere belli bir miktar para ayrılmıştır.⁵³⁵ Alaeddin Kalaç bütün eğitimcilere değer verdiği gibi tarihçilere daha çok değer vermiştir.⁵³⁶ Emin Aslan Külâhi adındaki tarih âlimini her zaman yanında bulundurarak destek alması gereken hususlarda ona danışmıştır.⁵³⁷ Âlimler; yöneticiler ile halk arasında köprü görevi görmüştür.⁵³⁸ Firuz Tuğluk ise hâkimiyet sahasındaki âlimler başkent Delhi'de toplamış ve onları halka ders vermesi için yatırımlar yaparak teşvik etmiştir.⁵³⁹ Firuzabad medresesini kurmuştur.⁵⁴⁰

Delhi'de hadis araştırma merkezi kurularak hadis ilmini yalan yanlış yönlendirmelerden korumak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Bedaun'da doğup büyümüş olan Mevlana Razieddin Hasan dönemin en önemli hadis âlimlerinden biri olup Delhi'ye gelmiş ve Sultan Muhammed tarafından çok itibar görmüştür.⁵⁴¹

⁵³¹A. Welch, "A Medieval Center...", s.171- 177; A. Rashid, **Society and Culture**, s.155 vd.

⁵³²S. M. Jaffar, **Education In...**, s.51; Ahmet Aydın, "Delhi: Alimlerin Güvenli Limanı", **Derin Tarih Dergisi**, Özel Sayı 19, 2021, s.38.

⁵³³Şemseddin İltutmuş Nizameddin Evliya'yı Delhi'nin girişinde karşılamış onu görür görmez atından inerek ona doğru koşarak yanına gitmiştir. İltutmuş Nizameddin Evliya'nın en rahat şekilde yaşayabileceği bir yer yaptırmış ve onu yanından ayırmamıştır. Daha geniş bilgi için bkz., K. A. Nizami, **Some Aspects...**, s.163; K.A. **Nizami, Delhi In...**, s.31; Bruce B. Lawrence, "The Earliest Chishtiya and Shaikh Nizam ud-din Awliya", **Delhi Through The Ages**, Delhi 1993, s.32-56.

⁵³⁴A.L. Srivasta, **The Sultanate of ...**, s.335.

⁵³⁵Haluk Kortel, "Bilimin Koruyucuları...", s.167 vd.

⁵³⁶S. M. Jaffar, **Education In...**, s.108 vd.

⁵³⁷Ziyaeddin Barani, **Tarih-i Firuz Şahi**, (nşr. A.R. Fuller- A. Khallaque), Calcutta 1960, s.151.

⁵³⁸A. Ray, **The Sultanate...**, s.396.

⁵³⁹Haluk Kortel, "Bilimin Koruyucuları...", s.169 vd.

⁵⁴⁰Firîşte, **Tarih-i Firîşte**, s.268; Fuat Köprülü, **Tarih ...**, s.308; K.A. **Nizami, Delhi In...**, s.27 vd.; S. M. Jaffar, **Education In...**, s.49 vd.

⁵⁴¹A. Rashid, **Society and Culture ...**, s.167 vd.; H. Kortel, "Delhi Türk Sultanlığı'nda Eğitim...", s.687.

Delhi’de sultanlık döneminin her aşamasında tıp alanında önemli çalışmalar yapılmıştır. Doktorlar, Delhi şehrine yerleşerek burada öğrenciler yetiştirmiş araştırmalar yapmışlardır. Kaynaklara göre sadece Delhi’de yetmiş “darüşşifa” hastane olduğu⁵⁴² ve yaklaşık on iki bin hekimin sultandan maaş aldığı geçmektedir.⁵⁴³ Hastanelerde halkın her kesimine ücretsiz hizmet verilmiştir. Ayrıca hastanelerin yanında eczaneler de kurulmuş, ilaç temini sağlanmıştır. Hastalara reçetelerde belirtilen yemek de devlet tarafından karşılanmıştır. Müslüman doktoraların tıp alanında daha sağlıklı ilaç ve tedavi yöntemlerine hakim olmalarından dolayı Hindu ve Müslüman doktorlar bir arada çalışmışlardır. Hastaneler sadece Delhi merkezli olmamıştır. Delhi’ye bağlı valiler de merkeze bağlı olarak hastaneler kurmuş hizmet vermişlerdir.⁵⁴⁴

Şemseddin İltutmuş, Biruni’nin “es- Seydane” adlı tıp kitabını tercüme ettirmiştir. Firuz Tuğluk döneminde Delhi’de yaşamış olan doktorlardan İlyas Bin Şahab tarafından 1385 yılında yazılmış “Rahat’l İnsan” ve “Tıbb-ı Firuz Şahi” kitapları günümüze ulaşmıştır. “Tıbb-ı Firuz Şahi” kitabında kuşların hastalıklarına ve tedavilerine de yer verilmiştir.⁵⁴⁵ Yine Firuz Tuğluk döneminde yazılmış olan “Siret-i Firuz” isimli anonim eser de Firuzabad’da inşa edilmiş olan hastanenin benzersiz mükemmellikte olduğu ayrı ayrı bölümlerinin olduğu, hayvanlarında tedavi edildiğinden ve ilaç depolarının olduğundan bahsedilmiştir.⁵⁴⁶

Delhi’de yaşamış olan Mevlana Bedrüddin Dımaşki döneminin en ünlü hekimi olmuştur. Hastalığın sebebini hızla tespit etmesi, yaptığı tahliller ve verdiği ilaçların etkili olması ile adından söz ettirmiştir. Alaeddin Muhammed Kalaç döneminde Delhi’de yaşamış olan hekim Mevlana Hamid Mutriz, İbn Sina’nın kitapları dâhil klasik tıp kitaplarına hâkimdir. Mah Chandar Tabib ve Madrak Marzi, Jaja, ve Optik bilimi uzman İlmüddin’in önemli hekimler arasındadır.⁵⁴⁷

Sultan Muhammed Tuğluk, tıp alanında kendini geliştirerek yetkinlik seviyesine ulaşmıştır. Ağır hastalıkları da tedavi etmiş bu yönde tecrübe kazanmıştır. Sarayındaki

⁵⁴²Haluk Kortel, “Bilimin Koruyucuları...”, s.171 vd.

⁵⁴³H.M. Elliot - J. Dawson, **History of India III**, s.385.

⁵⁴⁴Nripendra Kumar Shrivastava, “Indo-Islamic Medical Tradition: A Move Towards Synthesis During The Delhi Sultanate Period”, **Proceedings of The Indian History Congress**, Vol. 72, part I, 2011, s.529-538.

⁵⁴⁵İktidar Hüseyin Sıddıki, “Müslüman Hekimlerin Şifa Reçetesi: İlm-i Tıp ile Ayurveda Sentezi”, **Derin Tarih Dergisi**, Özel Sayı 19, 2021, s.109.

⁵⁴⁶Anonim “Siret-i Firuz” eserinin ayrıntıları için bkz. İ. H. Sıddıki, “Müslüman Hekimlerin ...”, s.112.

⁵⁴⁷İ. H. Sıddıki, “Müslüman Hekimlerin ...”, s.110.

hekimlerle tıp alanında müzakereler gerçekleştirerek yanlış bilgi verildiğinde bunları düzeltme imkânı bulmuştur. Hekim olabilmek için sadece eğitim almak yeterli olmamış klinik tecrübesi de şart koşulmuştur.⁵⁴⁸

9. DİN

Delhi’de her dine saygı duyulmuş her din mensubuna hoşgörü ile yaklaşmıştır. Delhi şehrinde yaşayan putperest Hindular ibadetlerini, vergilerini düzenli vermek koşulu ile serbestçe gerçekleştirme imkânını bulmuşlardır. Her sabah ziller çalıp deniz kabuklarını üfleyerek Yamunna Nehri kıyısına gelip ibadet etmişlerdir.⁵⁴⁹

Delhi’de İslam temelli devletin kurulması ile Moğollardan kaçan Sünniliğe ve Hanefiliğe sıkı sıkıya bağlı olan âlimler, kâtipler, sufiler bölgeye akın akın gelerek yerleşmiş, İslamiyetin yerleşmesine ve yayılmasına ön ayak olmuşlardır.⁵⁵⁰ Sultanlar para ve kitabelerde “Allah kentinin bekçisi, İslamiyeti yayan, putları yıkan, Allah’ın gölgesi” gibi unvanlar kullanmıştır.⁵⁵¹

İslamiyet’in Delhi’de yerleşmesine Hindistan’daki tarikatlardan en eski ve en büyük tarikat olan Çiştî Tarikatı⁵⁵² etkili olmuştur. Bu tarikatın ilk reisleri Feriuddin Ganci Şakr’ın yolundan giden Muineddin Hasan Çiştî ve Sühreverdi tarikatının üyesi Şeyh Bahaeddin Zakeriyya Delhi’ye gelerek yerleşmişlerdir.⁵⁵³ Muineddin Çiştî, Delhi Türk Sultanlığının manevi kurucusu kabul edilmiş ve “Sultanü’l Hind”⁵⁵⁴ olarak anılmıştır. Bu Çiştî şeyhlerini Muizzeddin Çiştî ve Nizameddin Evliya⁵⁵⁵ takip etmiştir. Çiştîler şeyhlerinin eşyaları sadece bir elbise, seccade, ahşap sandalet, tespih ve asadan ibarettir.⁵⁵⁶ Çiştî Tarikatı’nın Delhi ve çevresinde benimsenmesindeki temel etken her

⁵⁴⁸Muhammed Tuğluk’un Tıp alanındaki çalışmalarında ayrıntılı bilgi için bkz. İ. H. Sıddıki, “Müslüman Hekimlerin ...”, s.114.

⁵⁴⁹A. Rashid, **Society and Culture** ..., s.226 vd.; K. A. Nizami, **Some Aspects...**, s.90.

⁵⁵⁰Ira M. Lapidus, **İslam Toplamları Tarihi I**, (nşr. Yasin Aktay), İstanbul 2005, s.597; Archana Ojha, “Impact of Mongol Invasions On The Delhi Sultanate”, **Proceedings of The Indian History Congress**, Vol. 52, 1991, s. 245 vd.

⁵⁵¹Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi I**, s.358.

⁵⁵²Khalıq Ahmad Nizami, “Çiştîyye”, **DİA/VIII**, s.343-346.

⁵⁵³Ira M. Lapidus, **İslam...**, s.598-603; Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi I**, s.357.

⁵⁵⁴Hoca Muineddin’in duası ve basireti ile Delhi Türk Sultanlığı’nın kuruluş aşamasında Hindu racalarla yapılan mücadelelerde başarılı olduklarına inanılmış, bundan dolayı “Sultanü’l-Hind” denilmiştir. Tanvir Anjum, “Çiştî Tarikatı Ve Muineddin Çiştî”, **Derin Tarih**, Özel Sayı 19, 2021, s.54.

⁵⁵⁵Azmi Özcan, “Nizameddin Evliya”, **DİA/XXXIII**, İstanbul 2007, s.179 vd.

⁵⁵⁶K. A. Nizami, **Some Aspects...**, s.177.

yaştan, inançtan, statüden ve renkten herkese eşit şekilde muamele edilmesi olmuştur. Kendilerini çevredekileri Müslüman yapmak için bir aracı gibi görmemiş, bir arada ayrım gözetmeksizin eşitlik içerisinde hoşgörü ile yaşanabileceğini göstermek temel amaçları olmuştur. Ayrıca şeyhlere çok sıradan bir hayat yaşadıkları gibi herkes de onlara ulaşabilmiştir. Bundan dolayı pek çok kişi İslamiyeti benimsemiştir. Yerel Hind kültürü ile İslamiyet arasında köprü görevi görmüşlerdir. Çiştilerin gölgesinde Ganj nehri kıyılarında Multan bölgesinde varlıklarını sürdüren Sühreverdiler buradan Hindistan'ın pek çok noktasına düşüncelerini yaydılar.⁵⁵⁷

Moğollarda kaçan diğer bir önemli grup ise peygamberin soyundan geldiklerine inanılan Seyitler olmuştur. Bunlar korunarak Delhi'de yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Timur Delhi'yi istila ettiğinde burada yaşayan Seyitlerin zarar görmesini engellemiş ve onları koruma altına almıştır.⁵⁵⁸

⁵⁵⁷ A. Ray, **The Sultanate...**, s.164 vd.

⁵⁵⁸ A. Rashid, **Society and Culture ...**, s.19.

SONUÇ

Hindistan'ın merkezi konumunda bulunan Delhi, stratejik bir konuma sahip olmasının ötesinde toprak verimliliği açısından da tarıma elverişli bir konum olan Yamunna Nehri kıyısında yer almaktadır. Bu bölgede yaşama dair en eski izler milattan önce gelip yerleşen Harappa Uygarlığı'na aittir. Harappa Uygarlığı sonrasında Ariler'in izlerine rastlanırken M.Ö. 516 yılında Pers kralı I. Darius'un hâkimiyeti, M.Ö. 327 yılında Büyük İskender'in Hindistan seferlerine kadar sürmüştür. İskender'in Hindistan'a gelmesi bölge tarihi için yeni bir sayfa açmış olup diğer kültürler ile etkileşim içine girmesine sebep olmuştur. İskender'in bölgede gücünün zayıflaması üzerine Delhi ve çevresinde "Gupta Devleti" kurulmuştur. Aynı dönemlerde Yüeciler'in Asya bozkırlarından buraya göç etmesi Hindistan'da Türk tarihinin başlangıcı kabul edilmektedir. Yüecileri, Sakalar ve Akhunlar takip ederek Hindistan topraklarına gelmişlerdir. Her ne kadar siyasi bir teşekkül inşa edememelerine rağmen söz konusu topluluklar Hind alt kıtasının siyasi tarihi ve kültüründe önemli izler bırakmıştır. Türklerin Delhi ve çevresine yaptığı ilk düzenli akınlar Gazneli Mahmud'un Hindistan seferleridir. Gazneliler Devleti, Gurlular tarafından yıkılmış ve topraklarına Gurlular yerleşmiştir.

Gur Sultanı Muizzeddin Muhammed, gulamı Aybek'i Delhi ve çevresinde Türk devleti kurması amacı ile görevlendirmesi üzerine Delhi Türk Sultanlığı'nın temelleri atılmıştır. Aybek'in Delhi şehrinde gerek Hindular ile gerekse Muizzeddin Muhammed'in diğer emirleri ile yaptığı bütün mücadelelerde başarılı olarak 1206 yılında devlet kurmasıyla şehrin sınırları genişlemiş, yapılan imar ve inşaa faaliyetleriyle daha yaşanılabilir hale gelmiş ve güvenlik önlemleri artırılarak, halkın refah seviyesi yükselmiştir.

Aybek'den sonra tahta Şemseddin İltutmuş geçmiştir. Böylece Delhi'de Şemsi Melikleri dönemi başlamıştır. Şemseddin İltutmuş'un Abbasi halifesi tarafından tanınması Delhi Türk Sultanlığı için dönüm noktası olmuştur. İltutmuş, kızı Raziye'yi veliahd olarak seçerek devlet yönetimi noktasında cinsiyetin değil yönetim anlayışının ön planda olduğunu göstermiştir. Fakat İltutmuş'tan sonra onun vasiyetine uyulmamış ve Firuz Şah başa geçmiştir. Fakat Firuz tahtı idare edemeyince Raziye karışıklık ortamından yararlanarak tahta geçmiştir. Ancak karışıklık dönemi son bulmamış Raziye tahttan

indirilmiş yerine Behram Şah geçmiştir. Bütün bu iç karışıklıktan yararlanmak isteyen Moğollar, her fırsatta Delhi ve çevresine saldırmışlardır. Kısa süre içerisinde Alaeddin Mesud Şah ve Nasıreddin Mahmud başa geçmiş, ancak gereken düzen ve dirlik sağlanamamıştır.

Delhi şehrinde hâkimiyet sürmüş olan diğer bir hanedanlık Balaban Hanedanlığı'dır. Gıyadeddin Balaban'ın tahta geçmesi ile Delhi Türk Sultanlığı'nda yeni bir dönem başlamıştır. Dirayetli bir Sultan olan Gıyaseddin, iç isyanları bastırmış, Moğol istilalarını başarı ile önlemiştir. Fakat Gıyaseddin Balaban'dan sonra tahta geçen ardılları onun kadar dirayetli olamayınca Balaban hanedanlığı yerine Kalaç hanedanlığı tahta geçmiştir. Celaleddin Firuz, Kalaçlar Hanedanı'ndaki ilk sultan olup yumuşak başlı ve cömert bir yöneticidir. Ancak onun bu yönetim anlayışı sonuna sebep olmuştur. Sultan Firuz'un yeğeni olan Muhammed Kalaç, onu feci şekilde öldürerek tahta geçmiştir. Muhammed Kalaç baskı ve şiddetle de olsa pek çok alanda yenilikler yaparak Delhi'nin gelişmesini ve genişlemesini sağlamıştır. Bu dönemde Moğollar'ın Hindistan içlerindeki akınlarında artış yaşansa da başarı ile geri püskürtülmüştür. Ancak zamanla güçlerini yitirmiş ve Tuğluk Hanedanlığı yönetimi devralmıştır. Tuğluk Hanedanlığı'nın ilk sultanı Gıyaseddin Tuğluk tahta geçmeden önce de Delhi Türk Sultanlığı'nın ordusunda aktif olarak görevler aldığı için devlet tecrübesine sahiptir. Gıyaseddin Tuğluk'tan sonra yerine Muhammed Tuğluk geçmiştir. Onun cihangir olma fikrine rağmen sert bir yönetim sergilemesi, devletin dağılma dönemine girmesinin ilk sebebi olmuştur. Deogir topraklarında yeni bir şehir kurarak başkenti, Delhi'den buraya taşımak istemiştir. Bunu için imar faaliyetlerine girişmiş ve halkı buraya taşınmaya zorlamıştır. Ancak onun bu çalışması, tam bir hezimetle sonuçlanmıştır. Maddi manevi pek çok kayıp verilmiş, tarım ticaret ve ekonomi sistemi çökmüştür. Muhammed Tuğluk'tan sonra yerine geçen Firuz Tuğluk askeri faaliyetlerinde başarılı olmuştur. Fakat yaptığı düzenlemeler ve yenilikler iç isyanların çıkmasını engelleyememiştir. Yaşanan karmaşalar neticesinde Firuz Tuğluk vefat etmiş ve yerine Gıyaseddin Tuğluk geçmiştir. O, dedesi Firuz gibi dirayetli ve askeri kabiliyeti olan biri değildir. Bütün bunların yanında 1398 yılında Timur, güçlü ordusu ile Delhi şehrini istila etmiştir. Timur'un Delhi'yi istilasını Delhi Türk Sultanlığının buradaki hâkimiyeti adına kırılma noktası olmuştur. Timur, Delhi'den ayrıldıktan sonra tam anlamıyla kaos ve karmaşa ortamı oluşmuştur. Veba hastalığının da şehirde yayılması karmaşık ortamı daha da perçinlemiş bu karışık siyasi ortamdan yararlanmak isteyen

melikler hâkimiyet yarışına girmiştir. Ancak Türk soylu Afgan ve Ludiler, Delhi şehri yönetimine geçmiş böylece Delhi Türk Sultanlığı yıkılmıştır.

Türkler, Delhi'nin çevresine Siri, Tuğlukabad, Cihanpenah ve Firuzabad şehirlerini kurarak Moğollardan kaçanları buralara yerleştirmiş ve böylece nüfuzunu perçinlemiştir. Delhi ve çevresinde yapılan sosyal ve kültürel çalışmalar ile Türk Sultanlığı silinmez izler bırakmıştır. Yaptıkları mimari eserler ile sadece Delhi de değil Delhi'nin çevresinde kurmuş oldukları yeni şehirlerde huzur ve güven ortamı oluşturularak dönemin en gelişmiş bölgesi haline getirilmiştir.

Delhi'de teşkilatlı bir devlet kurulmasından sonraki amaç, Hinduları da kendi yanlarında tutarak bütünlük içerisinde ortak düşmanları olan Moğolların, Delhi ve çevresine zarar vermesini engellemek olmuştur. Sultanlar, Moğollara karşı kazandıkları zaferler neticesinde gücünü göstererek hâkimiyetlerini sürdürebilmiş isyan ve ayaklanmaların önüne geçebilmiştir. Daha öncede belirtildiği üzere özellikle Moğolların hareketlerinden ve iç isyan çıkmasını önlemek amacıyla “berid” adı verilen haberleşme teşkilatları kurulmuş, yollar yapılmıştır. Sultanlar, yönetim anlayışında Moğol sultanlarının kendi topraklarındaki uygulamalardan kendilerine uygun olanı almışlardır.

Özellikle bilim ve din adamlarına ayrıcalıklar verilmiş, onların herhangi bir sıkıntı yaşamadan refah içinde çalışmalarına ortam sağlamıştır. Gerek yerliler gerekse Moğollardan kaçıp şehre yerleşenler arasında eşitliğe her dönem dikkat edilmiş hiçbir dönemde ırksal savaş veya nefret gibi bir durumla karşılaşılmamıştır. Her ırka hoşgörü ile yaklaşıldığından dolayı kültürel etkileşim en üst seviyede olmuştur. Müslüman yöneticilerin anlayışlı tavırları yerli halkın İslamiyet'i benimsemesi ve Müslüman olmasının önünü açmıştır.

Türklerin Delhi şehrine geldiği en eski zamanlardan Delhi Türk Sultanlığı'nın dağılışı 1414 yılına kadar her dönemde şehir ilgi odağı olmuştur. Türklerin devlet kurması ile de bölge her anlamda gelişmiş dönemin en medeni şehri konumunda olmuştur. Orta Asya Türkleri için Ötüken ne kadar önemli ise Hindistan'da hâkimiyet sağlamayı kendilerine düstur edinmiş Türkler için Delhi o kadar değerlidir.

Bu bağlamda ana kaynak ve araştırma eserlerden yararlanarak oluşturulmuş olan bu çalışma, kadim Türk tarihinin Hindistan coğrafyasında Delhi ve çevresinde 1206-1414

yılları arasında yaşanan hadiselerle ışık tutma amacı ile kaleme alınmıştır. Türklerin en eski devirlerden Delhi Türk Sultanlığının kuruluşuna kadar Hindistan'a seferler düzenlendiği ve Delhi Türk Sultanlığı'nın kuruluşu ile bahse konu coğrafyada teşkilatlı bir devlet kurup sosyal siyasi ve mimari çalışmalar ile hâkimiyetini sağlamlaştırdığına değinilmiştir.

Delhi şehrinin geçmişine Türk Tarihi merceğinden bakılmış olan bu araştırma, konuyla ilgili ilk çalışmalardan bir olma vasfına sahip olup gelecek günlerde bu alan ile ilgilenecekler için yön gösterici bir niteliğe sahip olması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- AGHA, Mahdi, Husain, **The Rise and Fall of Muhammad Bin Tughluq**, London 1938
- AHMED EL-BİRÜNİ, **Tahkiku Mali'l-Hind**, (nşr. Ali İhsan Yitik), Ankara 2015
- AHMED BİN ABDULLAH SİRİNDİ, **Tarih-i Mübarekşahi**, (İng. nşr. K.K. Basu), Bihar 1932
- Aka, İsmail, **Timur ve Devleti**, Ankara 2013
- ALAEDDİN ATA MELİK CÜVEYNİ, **Tarih-i Cihan Güşa**, (nşr. Mürsel Öztürk), Ankara 2013
- ALLAN, J., – HAİĞ, S., W., DODWELL., H.H., **The Cambridge Shorter History of India**, London 1934
- ALAM, Mujib, “*Turkish Influence on Indian Culture, Art and Architecture*”, **Tarihte Türk-Hind İlişkileri Sempozyumu Bildirileri**, Ankara 2007, ss. 45-56
- ANJUM, Tanvir, “*Çiştî Tarikatı Ve Muineddin Çiştî*”, **Derin Tarih**, Özel Sayı 19, 2021, ss.52-55
- ANSARI, A. S. Bazmee , “*Minhâc ed-dîn Sirâc el- Cüzcanî*”, **DİA/VIII**, İstanbul 1993, ss.98-99
- ATHAR, Ali, “*Capital of The Sultans; Delhi During The Thirteenth And Fourteenth Centuries*”, **Delhi Through The Ages**, Delhi 1993, ss.21-29
- ATHAR, Ali, “*Military Technology of The Delhi Sultanate (13-14th C.)*”, **Proceedings of The Indian History Congress**, Vol. 50, 1989, ss.166-182
- ATHAR, Ali, “*Siege Craft Techniques of The Delhi Sultans During 13th & 14th Century*”, **Proceedings of The Indian History Congress**, Vol. 51, 1990, ss.217-226
- ATHAR, Ali, “*Strategic Functions of Forts During The Delhi Sultanate*”, **Proceedings of The Indian History Congress**, Vol. 54, 1993, ss. 163-170
- AVCI, Casim “*Nizâmeddin Ahmed Herevî*”, **DİA/XXXIII**, İstanbul 2007, ss.178- 179

- AYAN, Ergin, **Plano Carpini'nin Moğolistan Seyahatnamesi (1245-1247)**, İstanbul 2015.
- AYDIN, Ahmet, “*Delhi: Âlimlerin Güvenli Limanı*”, **Derin Tarih Dergisi**, Özel Sayı 19, 2021, ss.34-41
- AYKUT, A., Said, “*İbn Battûta*”, **DİA/XIX**, İstanbul 1999, ss.361-368
- AYYUBİ, N., Akmal, “*Hindistan Türklere Neler Borçludur?*”, **Tarih Araştırmaları Dergisi II/2**, ss.277-283
- AZİZ, Ahmet, **Siyasi Tarihi ve Müessesleriyle Delhi Türk İmparatorluğu**, İstanbul 1949
- BARTHOLD V.,V., **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, (nşr. H.D. Yıldız), Ankara 1990
- BARTHOLD, V., V., **Orta Asya Türk Tarihi Dersleri**, Ankara 2004
- BAYUR, Yusuf, Hikmet, **Hindistan Tarihi I**, Ankara 1987
- BAYUR, Yusuf, “*Hikmet Sultan İletmiş'in Adı Hakkında*”, **Belleten XIV/56**, Ankara 1950, ss. 567-588
- BEDÂÛNÎ, Abdülkadir, **Müntehabü't-tevârîh**, (ing. nşr. George S.A. Ranking), Calcutta 1898
- BEGLAR, J., D., - CARLLEYLE, A.,C.,L., **Report For The Year 1871-72 Delhi**, Vol. 5, Calcutta 1874
- BEKSAÇ, A., Engin, “*Hint-İslam Sanatı*”, **DİA/ XVIII**, İstanbul 1998, ss. 101-108
- BEKSAÇ, A., Engin “*Hindistan'a İslam Hüviyeti Kazandıran Mimari Eserler*”, **Derin Tarih Dergisi**, Özel Sayı: 19, 2021, ss. 80-87
- BEKSAÇ, A., Engin, “*Kutub Minar*”, **DİA/XXVI**, Ankara 2002, ss.499-500
- BEVERIDGE, Henry, **A Comprehensive History of India**, London 1871
- BEZER, Gülay, Ögün, “*Nizâmeddin Şâmî*”, **DİA/XXXVIII**, İstanbul 2010, ss. 330
- BILGIN, Orhan, “*Atâ Melik Cüveynî*”, **DİA/VIII**, İstanbul 1993, ss.140-141

- BROWN, Percy, **Indian Architecture**, Bombay 1942
- BURTON-PAGE, John, **Indian Islamic Architecture Forms Typologies, Sites And Monuments**, Boston 2008
- CHAND, Lal, **Delhi Guide**, New Delhi 1900
- CHAWLA, K., Joginder, “*Mode of Transport During The 13th And 14th Centuries*”, **Proceedings of The Indian History Congress**, Vol. 59, 1998, ss.255-259
- CHILDE, V., Gordon, **Doğu’nun Prehistoryası**, Ankara 2010
- COOPER, Frederick **The Handbook For Delhi**, Lahor 1865
- CÖHCE Salim, “*Gazneli Mahmud Dönemine Kadar Hindistan’da Türk Varlığı*”, **Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, IX/27, Ankara 1997, ss.981-987
- CÖHCE, Salim, “*Hindistan’da Türk Aristokrasisi I (1205-1290)*”, **Prof. Dr. Zekeriya Kitapçı’ya Armağan**, Konya 2012, ss.147-160
- CÖHCE, Salim, “*Hindistan’da Kurulan Türk Devletleri*”, **Türkler Ansiklopedisi VIII**, Ankara 2002, ss. 1199-1292
- ÇELİKTAŞ, M. Melis, **Gupta Tarihi ve Kültürü**, Ankara 2019
- DIAKOV V. -S. KOVALEV, **İlkçağ Tarihi**, (nşr. Özdemir İnce), İstanbul 2014
- DIGBY, Simon, **War-Horse and Elephant In The Delhi Sultanate**, London 1971
- DODANGEH, Abdullah, “*Fahreddin Mübarekşah’ın Şecere-yi Ensab İsimli Eserinin Türkçe Tercümesi*”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, İstanbul 2010, ss.195-223
- DURAK, Neslihan, **Hindistan’a Kuzeyden Yapılan Seferler**, Ankara 2000
- DURAK, Neslihan, “*Kalaçlar Döneminde Hindistan’a Yapılan Moğol Akınları*”, **Geçmişten Günümüze Türkiye Hindistan İlişkileri Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, Ankara 2022, ss.47-62.
- DURAK, Neslihan, “*Zenginlikler Ülkesi Hindistan Ve Kültüründen Örnekler*, **Sabit Duman Armağanı** (editör: Yahya Başkan), Ankara 2020, ss.59-76
- EBU’L GAZÎ BAHADIR HAN, **Şecere î Terakime**, (nşr. M.Ergin), İstanbul

- ELLIOT, H.,M.,- DAWSON, J., **History of India II**, London 1869
- ELLIOT, H.,M.,- DAWSON, J., **History of India III**, London 1871
- ELLIOT, H.,M.,- DAWSON, J., **History of India IV**, London 1872
- EMİR TİMUR MUHAMMED, **Tüzükât-ı Timur**, Hazırlayanlar: Kutlukhan Şakirov-Adnan Aslan, İstanbul 2016
- ERİNÇ, Sırrı, “*Hindistan*” **DİA/XVIII**, İstanbul 1998, s.69
- ESİN, Emel, “*Butan-ı Halaç*”, **Türkiyat Mecmuası XVII**, 1972, ss.52
- FANSHAW, H.,C., **Delhi Past and Present**, London 1902
- FAROOQI, N., R., “*Delhi Sultanlığı*”, **DİA/IX**, İstanbul 1994, ss. 129-132
- FESTING, Gabrielle, **When Kings Rode To Delhi**, London 1913
- FLOOD, Finbarr, B., “*Pillars, Palimpsests, and Princely Practices: Translating The Past In Sultanate Delhi, Anthropology And Aesthetics*”, No. 43, **Islamic Arts**, 2003, ss.95-116
- GRENARD, F., **Asya’nın Yükselişi ve Düşüşü**, (nşr.Orhan Yüksel), İstanbul 1992
- GÖMEÇ Saadettin - GALİP Mübarek, **Hindistan’da Türkler**, Ankara 2000
- GÖMEÇ, Sadettin, “*Giyaseddin Balaban Ve Hükümdarın Görevleri*”, **Tarih Araştırmaları Dergisi XXXV/59**, ss.239-254
- HABİB, İrfan, “*The Mercantile Classes of India During The Period of The Delhi Sultanate*”, **Proceedings of The Indian History Congress**, Vol. 69, 2008, ss.294-308
- HABİB, Mohammad - NİZAMİ Khaliq Ahmad, **A Comprehensive History of India**, New Delhi 1970
- HABİBULLAH, A., B., M., **The Foundations of Muslim Rule İn India**, Allahabad 1961
- HAIG, S.W., **The Cambridge History of India**, Vol III, Cambridge 1928
- HARCOURT, C., A., **The New Guide To Delhi**, Lahore 1873
- HARDY, Cole Henry, **The Architecture of Ancient Delhi**, London 1843

- HAQQI, S.A.H., “*Hindistan’daki Türk Tesiri İlk Dönem*”, (nşr. Y.T.Kurat), Ankara 1984, ss.23-41
- HEARN, Gordon, Risley, **The Seven Cities of Delhi**, London 1906
- HOPKINS, E.W., **India Old and New**, Yale Üniversitesi 1901
- HUNTER, W.W., **A Brief History of The Indian Peoples**, London 1895
- HÜRLIMANN, Martin, **Delhi Agra Fetihpur Sikri**, London 1965
- İMAM, Fatıma Ahmad, “*The Administration of The City of Delhi During The Sultanate*”, **Proceedings of The Indian History Congress**, Vol. 48, 1987, ss. 179-186
- İSTİAQ, Husain, Qureshi, **Muslim India Before The Mughals**, London 1977
- İSTİAQ, Husain, Qureshi, **The Administratrion of The Sultanate of Dehli**, Lahore 1944
- İBNÜ’L ESİR, **El Kâmil fi’t-Târih Tercümesi XII**, (nşr. A.Özaydın), İstanbul 1987
- İBN BATTUTA, **İbn Battuta Seyahatnamesi II**, (nşr. A. S. Aykut), İstanbul 2020
- İKTİDAR, Hüseyin, Sıddıki, “*Influence and Prestige of The Sultan of Delhi İn India and The Neighbouring Countries, With Special Reference To Central Asia - Fifteenth Century*”, **Central Asiatic Journal**, Vol. 29, No. 1/2, 1985, ss.98-110
- İKTİDAR, Hüseyin, Sıddıki, “*Müslüman Hekimlerin Şifa Reçetesi: İlm-i Tıp ile Ayurveda Sentezi*”, **Derin Tarih Dergisi**, Özel Sayı 19, 2021, ss.106-113
- JACKSON, Peter, **The Delhi Sultanate**, London 2003
- JACKSON, Peter, “*Radiyya Bint Iltutmis*”, **In The Oxford Encyclopedia of Islam and Women**, Oxford Islamic Studies.
<http://www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t355/e0176> (accessed Nov 29, 2021)
- JAFFAR, S. M., **Education In Muslim India**, London 1936
- KAFESOĞLU, İbrahim, **Harezmşahlar Devleti Tarihi**, Ankara 1984
- KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Millî Kültürü**, İstanbul 1998
- KALPAVRIKSH, **The Delhi Ridge Forest Decline and Conservation**, New Delhi 1991

- KARAGÖZOĞLU, Berna, “*Hindistan Türk Moğol İmparatorluğu Döneminde Farsça Tarih Yazıcılığı*”, **The Journal of Academic Social Science**, Yıl 4, S.37, 2016, ss.348-370
- KHAN, İktidar, Alam, **Historical Dictionary of Medieval India**, London 2008
- KOÇ, Bilal, “*Delhi Türk Sultanlığı’nda Devlet Yönetimi Anlayışı*”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, S.29, 2020, ss.159-211
- KOÇ, Bilal, “*Racastan’da Delhi Türk Sultanlığı- Hindu Çekişmesi Ve Ratanpur Kalesi*”, **Gazi Türkiyat Dergisi**, Sayı 27, 2020, ss.137-159
- KOÇ, Bilal, **Delhi Türk Sultanlığında Tuğluklar Dönemi Siyasi Tarihi (1320-1414)**, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 2017
- KONUKÇU, Enver, “*XIII.-XVI. Yüzyıllarda Hindistan’da Türk Kurucular Ve Hanedanlar*”, **Erdem Dergisi**, IX/27, ss.1177-1181.
- KONUKÇU, Enver, “*Aybeg*”, **DİA/IV**, İstanbul 2008, ss. 231-232
- KONUKÇU, Enver, “*Abdülkadir Bedâûnî*”, **DİA/V**, İstanbul 1992, ss.295-296
- KONUKÇU, Enver “*Hasan Nizami*”, **DİA/XVI**, İstanbul 1997, ss.333
- KONUKÇU, Enver, “*Halaç*”, **DİA/XV**, İstanbul 2008, ss.228-229
- KONUKÇU, Enver, **Kuşan ve Akhunlar Tarihi**, Ankara 1973
- KORTEK, Haluk, “*Bilimin Koruyucuları Olarak Delhi Türk Sultanları*”, **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi** IV/1, 2017, s.161-175
- KORTEK, Haluk, “*Delhi Türk Sultanı Alaeddîn Halacî’nin Moğol Siyaseti*”, **Tarih Dergisi**, S. 36, 2011, ss.261-281
- KORTEK, Haluk, “*Delhi Türk Sultanı Alâeddîn Muhammed-Şâh Halacî’nin Hindistan’daki Seferleri*” **Belleten** LXII, 1998, ss. 747-778.
- KORTEK, Haluk, “*Delhi Türk Sultanlığı’nda Eğitim Kurumları XIII-XV. Yüzyıllar*”, **Cedrus** 7, 2019, ss.681-694

- KORTEK, Haluk, “*Delhi Türk Sultanlarının Telingana Seferleri*”, **Avrasya İncelemeleri Dergisi IV/1**, 2015, ss.1-26
- KÖPRÜLÜ, Fuat, **Tarih Araştırmaları I**, Ankara 2006
- KÖPRÜLÜ, “*Fuat Türk Onomastique'i Hakkında*”, **Tarih Dergisi I/2**, ss.221-236
- LAL, Kishori, Saran, **Twilight of The Sultanate**, Bombay 1951
- LAPIDUS, Ira, M., **İslam Toplamları Tarihi I**, (nşr. Yasin Aktay), İstanbul 2005
- LAWRENCE, Bruce, B., “*The Earliest Chishtiya and Shaikh Nizam ud-din Awliya*”, **Delhi Through The Ages**, Delhi 1993, ss.32-56
- LISSNER, Ivar, **Uygarlık Tarihi**, (nşr. Adli Moran), İstanbul 2012
- MACUN, İnci, “*Hindistan’da Türk- Müslüman Mimari*”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi XXXIII**, 1990, ss. 347-359.
- MACUN, İnci, “*Hindistan’da Türk- Müslüman Mimari ve Resim Sanatı*”, **Türkler Ansiklopedisi VIII**, Ankara 2002, ss. 1564-1576
- MAJUMDAR, R.C., **The Delhi Sultanate**, Bombay 1967
- MAQBUL, Ahmad, SAYYID, “*Ortaçağ Müslüman Coğrafyacılarına Göre Hindistan*”, **DİA/XVIII**, İstanbul 1998, ss.73-75
- MCNEILL, William, H. **Dünya Tarihi**, (nşr. Alaeddin Şenel), İstanbul 2002
- MCKIBBEN, William, Jeffrey, “*The Monumental Pillars of Fīrūz Shāh Tughluq*”, **Ars Orientalis**, Vol. 24, 1994, ss.105-118
- MERÇİL, Erdoğan, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Ankara 1993
- MERÇİL, Erdoğan, **Gazneliler Devleti Tarihi**, Ankara 2007
- MİRZA, Haydar, Duğlat, **Tarih-i Reşidi**, (nşr. Osman Karatay), İstanbul 2006
- MICHELL, George, - ZEBROWSKİ, Mark, **The New Cambridge History of India**, London 2006
- MINHÂC ED-DÎN SIRÂC EL-CÜZCÂNÎ, **Tabaqat-ı Nasiri I**, (İng. nşr: H.G. Raverty), London 1970

MOHAMMADI, Abdullah, “*Afganistan’dan Hindistan’a Göç Eden Gilzaylar/Halaçlar (XIII-XVII)*”, **Geçmişten Günümüze Türkiye-Hindistan İlişkileri Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, Ankara 2022, ss.83-100

MOOSVI, Shireen, “*Numismatic Evidence and The Economic History of The Delhi Sultanate*”, **Proceedings of The Indian History Congress**, Vol. 50, 1989, ss.207-218

MOOKHERJE, Radhakumud, **The Gupta Empire**, Delhi 1969

MUHAMMED BİN HAVENDŞAH BİN MAHMUD MİRHAND, **Ravzatu’s Safa**, (nşr. Erkan Göksu), İstanbul 2017

MUHAMMED KASIM FİRİŞTE, **Tarih-i Firişte**, History of the Rise Muhammedan Power in India I, (İng nşr: John Briggs), Lahore 1977

MUNSHI, Rustamji, Nasarvanji, **The History of Kutb Minar**, New Delhi 2000

MÜLAYİM, Selçuk, “*Mukarnas*”, **DİA/XXXI**, Ankara 2020, ss.126-128

NİZAMEDDİN Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, (İng. nşr. B. De), Calcutta 1913

NİZAMİ, Khaliq, Ahmad, **Delhi In Historical Perspectives**, London 2020

NİZAMİ, Khaliq, Ahmad, “*Firişte*”, **DİA/XIII**, İstanbul 1996, ss. 133-134

NİZAMİ, Khaliq, Ahmad, **Some Aspects of Religion and Politics In India**, Aligarh 1961

NİZAMİ, Khaliq, Ahmad, **State and Culture in Medieval India**, Delhi 1985

NİZAMÜDDİN ŞÂMÎ, **Zafername**, Çev. Necati Lugal, Ankara 1987

NATH, R., **History of Sultanate Architecture**, New Delhi 1978

NOSSOV, S., Konstantin, **Indian Castles 1206-1526**, New York 2006

OJHA, Archana, “*Impact of Mongol Invasions On The Delhi Sultanate*”, **Proceedings of The Indian History Congress**, Vol. 52, 1991, ss.245-248

ÖGEL, Bahaeddin, “*Çin Kaynaklarına Göre Wu-sunlar ve Siyasi Sınırları Hakkında Bazı Problemler*”, **DTCF Dergisi VI/4**, Ankara 1948, ss.259-278

ÖGEL, Bahaeddin, “*Eski Orta Asya Kabileleri Hakkında Araştırmalar I. Yüce-Çi’ler*”, **DTCF Dergisi XV/1-3**, Ankara 1957, ss.247-278

- ÖGEL, Bahaeddin, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları I**, Ankara 1979
- ÖZCAN, Azmi, “*Berenî*”, **DİA/V**, İstanbul 1992, ss.491
- ÖZCAN, Azmi, “*Nizameddin Evliya*”, **DİA/XXXIII**, İstanbul 2007, s.179-180
- PAGE, J., A., **Guide To The Qutb Delhi**, Calcutta 1927
- PANDE, Rekha, “*Succession To The Throne In The Delhi Sultante-Some Observations*”, **Proceedings of The Indian History Congress**, Vol. 47, Volume I, 1986, ss. 248-254
- PIGGOTT, Stuart, **Some Ancient Cities of India**, London 1945
- POLO, Marco, **Marco Polo Seyahatnamesi**, (nşr. Leyla Tonuç Basmacı), İstanbul 2018
- POOLE, Kate, **Delhi Agra and Jaipur Eyewithes Travel Guides**, London 2003
- POOLE, R., Stuart, **The Coins of The Sultans of Delhi İn The British Museum**, London 1884
- POWELL-PRICE, J.C, **A History of India**, London 1955
- RAPSON, E., J., **The Cambridge History of India I; Ancient India**, London 1922
- RASHİD, A. **Society and Culture In Medieval India 1206-1556**, Calcutta 1966
- RAY, Aniruddha, **The Sultanate of Delhi**, London 2019
- RAZA, Syed, “*Jabir Ghaznavid Origins of The Administrative Institutions of The Delhi Sultanate*”, **Proceedings of The Indian History Congress**, Vol. 52, 1991, ss.232-241
- RIBARD, Andre, **İnsanlığın Tarihi I**, (nşr. Erdoğan Başar - Şiar Yalçın), İstanbul 1974.
- RUBEN, W., **Eski Hind Tarihi**, (nşr. C.Z. Sarıbay), Ankara 1944
- RUTHVEN Malise -NANJİ Azim, **Atlas of Islamic History**, London 2005
- ROUX, Jean-Paul **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, İstanbul 2001
- SLUGLETT, Peter- CURRIE, Andrew, **Historical Atlas of Islamic History**, London 2014.
- SEN, Surendranath, **Delhi and Its Monuments**, Calcutta 1954
- SHARP, H., **Delhi Its Story and Buildings**, London 1921

- SINGH, Surinder, *“Political Culture In The Delhi Sultanate: Compulsions of A Transitional Phase”*, **Proceedings of The Indian History Congress**, 2002, Vol. 63, 2002, ss.251-262.
- SINGH, Upinder, **Ancient Delhi**, New Delhi 1999
- SINHA, N., Krishna, BANERJEE A. Chandra, **History of India**, Calcuta 1956
- SMITH, V., A, **The Early History of India**, Oxford 1967
- SPEAR, Percival, **Delhi A Historical Sketch**, London 1945
- SRIVASTA, A., L., **The Sultanate of Delhi**, Agra 1966
- SHOKOOHY, Mehrdad - SHOKOOHY, Natalie, H., *“Tughluqabad, The Earliest Surviving Town of The Delhi Sultanate”*, **Bulletin of The School of Oriental and African Studies, University of London**, Vol.57, No. 3, 1994, ss.516-550
- SHRIVASTAVA, Nripendra, Kumar, *“Indo-Islamic Medical Tradition: A Move Towards Synthesis During The Delhi Sultanate Period”*, **Proceedings of The Indian History Congress**, 2011, Vol. 72, part I, 2011, ss.529-538
- STAMP, L., D., **Asia: A Regional and Economic Geography**, London 1952
- STEPHEN, Carr, **The Archeology and Monumental Remains of Delhi**, Delhi 1876
- STEIN, Burton, **Hindistan Tarihi**, (nşr. Müfit Günay), İstanbul 2015
- SÜMER, Faruk, **Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları II**, İstanbul 1999
- SYED, Ubaidur, Rahman, *“Alaeddin Halaci’nin İdari ve Mali Reformları”*, **Derin Tarih Dergisi**, Özel Sayı 19, 2021, ss.56-59
- SYED, Ejaz, Hussain, *“Silver Flow and Horse Supply To Sultanate Bengal With Special Reference To Trans Himalayan Trade (13th-16th Centuries)”*, **Journal of The Economic and Social History of The Orient**, Vol. 56, No. 2, 2013, ss.264-308
- ŞİMŞİR, Bilal, *“Ankara’nın Başkent Oluşu”*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XX/7, Ankara 1991, ss.189-222

TEZCAN, Mehmet, **Kuşanlar Tarihi (Yüe-chih'lardan Kuşanlara)**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1996

TEZCAN, Mehmet, “*Kuzey Hindistan Geçitleri I*”, **Hindistan Türk Araştırmaları I/1 (Ocak- Haziran 2001)**, Malatya 2001, ss. 140-160

THAKRAN, R., C., “*Growth of Human Habitations In Northern Section of Delhi*”, **Proceedings of The Indian History Congress**, Vol. 53, 1992, ss. 632-641

THOMAS, Edward, **The Chronicles of The Pathan Kings of Delhi**, London 1871

TOGAN, Zeki, Velidi, **Umumi Türk Tarihine Giriş I**, İstanbul 1981

TOGAN, Zeki, Velidi. “*About The Campaign of The Indian Kalach-Turks Against The Keraits of Mongolia In The Northern Tibet In The Years 1205-1206*”, **Journal Of The Pakistan Historical Society XII/3**, 1964, ss.180-194.

TOGAN Zeki, Velidi, “*On Mubarakshah Ghuri*”, **Bulletin of The School of Oriental Studies**, VI, 1930-32, ss.847-858

TURAN, Osman, **Selçuklular Tarihi Ve Türk İslam Medeniyeti**, İstanbul 1980

TURAN, Osman, “*Terken Ünvanı*”, **Türk Hukuk Tarihi Dergisi**, Sayı 1, 1944, ss.67-73

TÜRKMEN, Erkan, **Sultan Raziye**, İstanbul 2007

ÜÇÖK, Bahriye, **İslâm Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar**, Ankara 1981

ÜÇÖK, Bahriye, “*Delhi Müslüman - Türk Sultanlığının Kuruluşu Ve Sultan Raziye'nin Saltanatı*”, **Ankara Üniversitesi İlahiyet Fakültesi Dergisi VIII/1**, 1960, ss. 122-133

WELCH, Anthony, “*A Medieval Center of Learning In India: The Hauz Khas Madrasa in Delhi*”, **Muqarnas**, Vol 13, 1996, ss.165-190

WELCH Anthony - KESHANİ Hussein - BAİN Alexandra, “*Epigraphs, Scripture, and Architecture In The Early Delhi Sultanate*”, **Muqarnas**, Vol. 19, 2002, ss.12-43

WELCH, Anthony - CRANE Howard, “*The Tughluqs: Master Builders of The Delhi Sultanate*”, **Muqarnas**, Vol. 1, 1983, ss.123-166

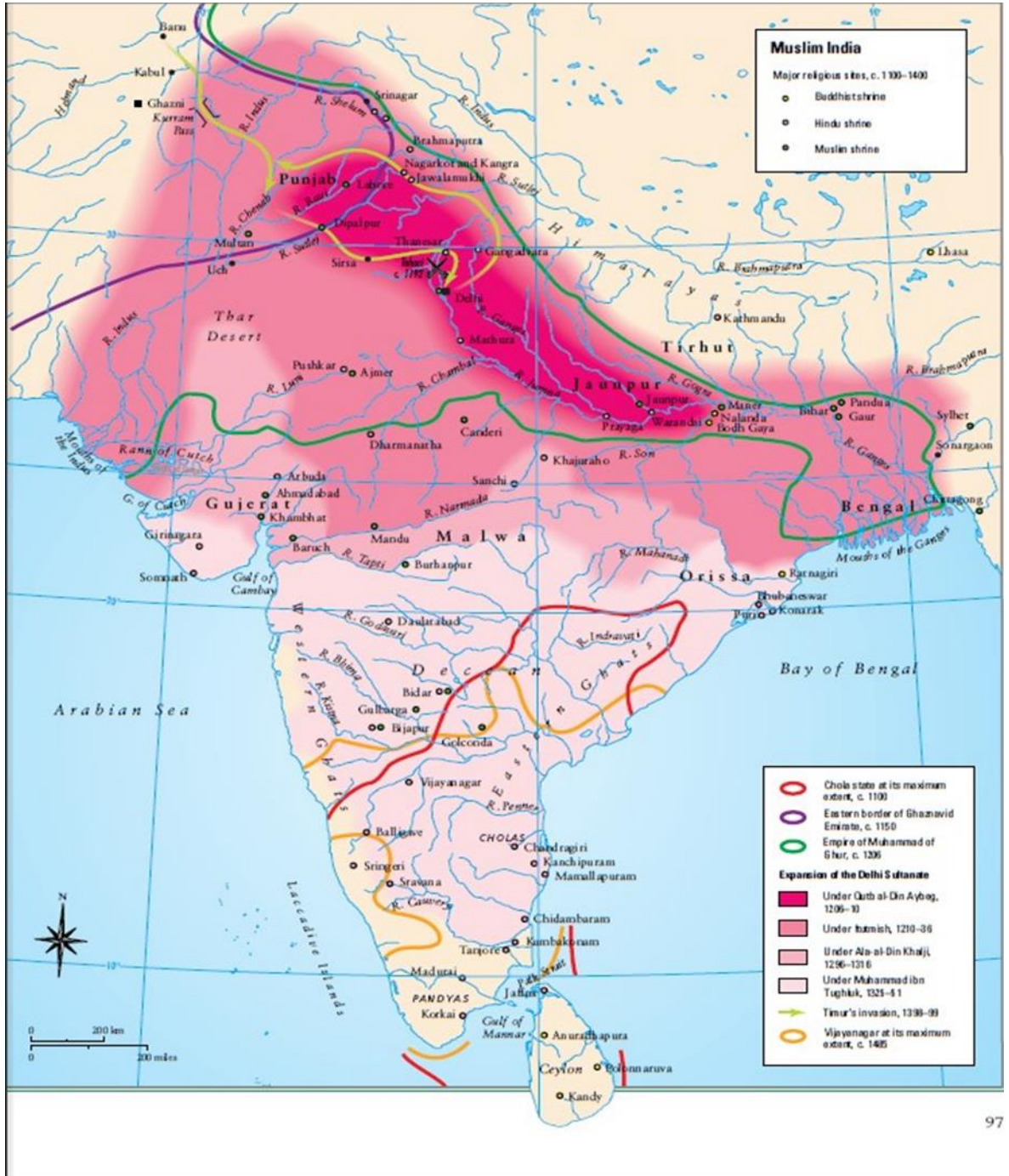
WHEELER, T. **The History of The Amperial Assemblage At Delhi**, London 1877

WRIGHT, H., Nelson, **The Coinage and Metrology of The Sultans of Delhi**, Delhi 1936

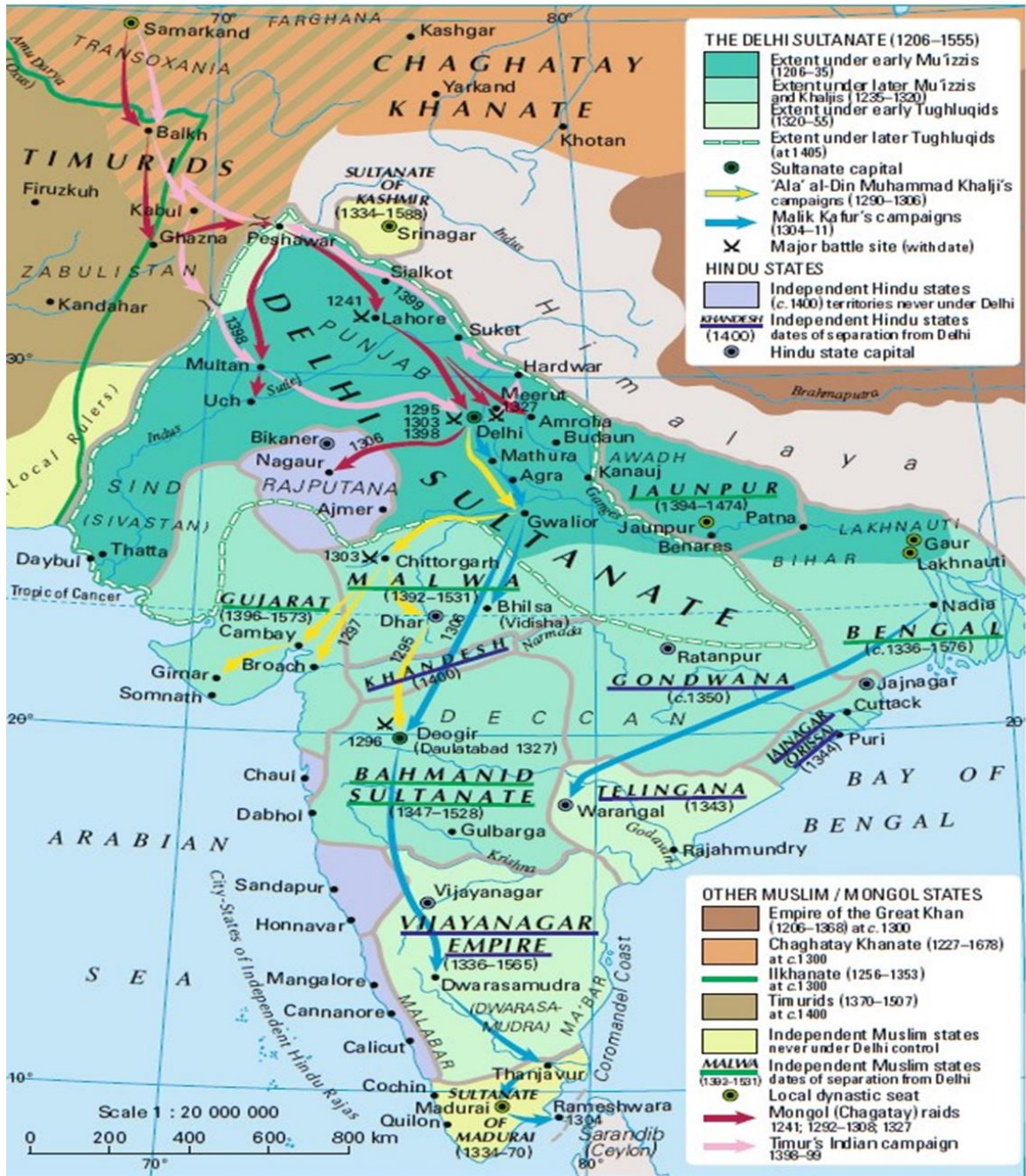
EKLER

Ek. 1

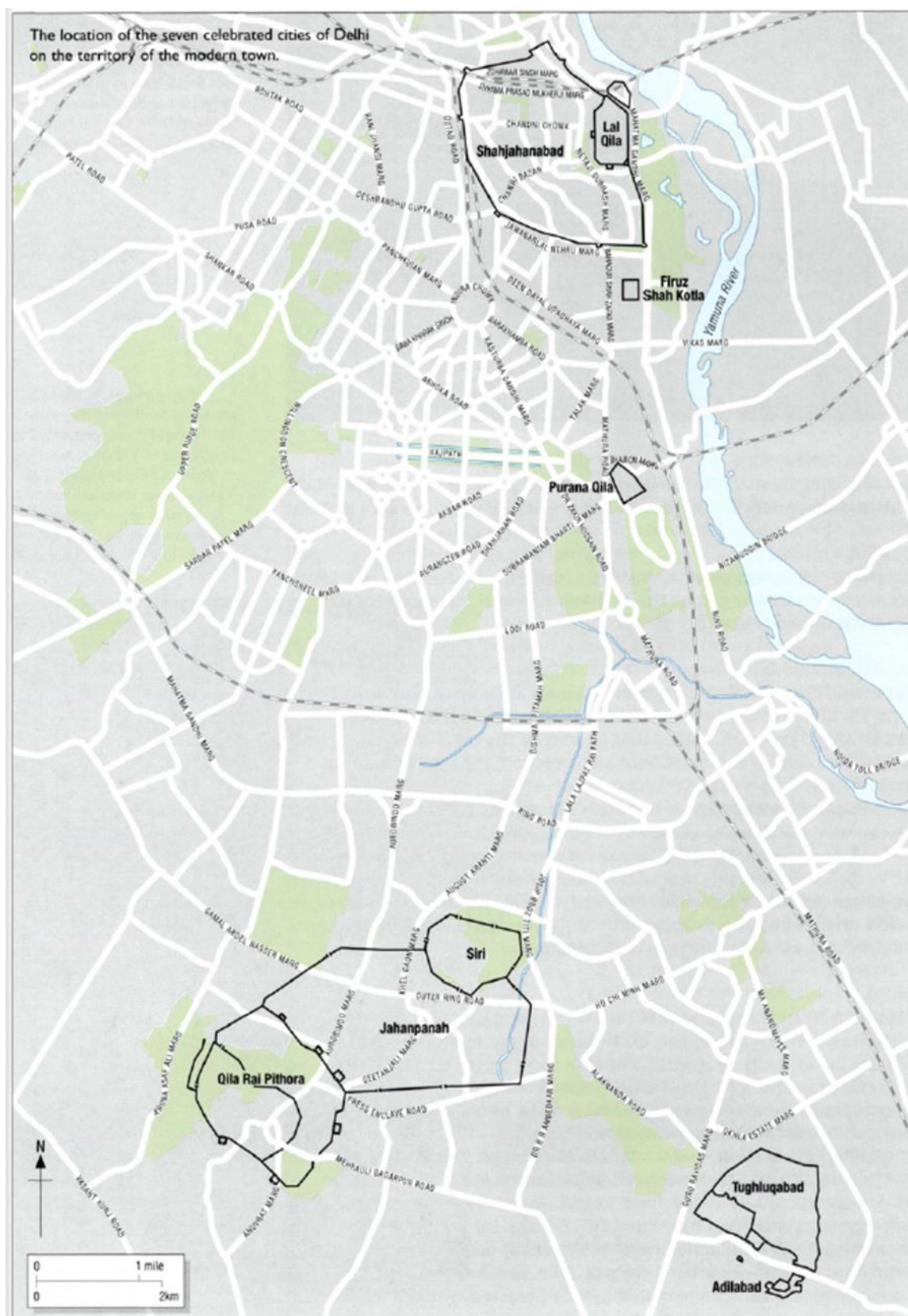
Delhi Türk Sultanlığında hâkimiyet alanları, Peter Sluglett- Andrew Currie, *Historical Atlas of Islamic History*, 2014, s. 97.

Ek. 2

Delhi Türk Sultanlığında hâkimiyet alanları Malise Ruthven- Azim Nanji, **Atlas of Islamic History**, 2005, s.50.

Ek. 3

Konstantin S. Nossov, **Indian Castles 1206 - 1526**, New York 2006, s.54.

110 DELHI AREA BY AREA

Mehrauli Archaeological Park

EST KNOWN FOR the Qutb Minar, a World Heritage monument, Mehrauli was built over Rajput territories known as Lal Kot and Qila Rai Pithora. In 1193, Qutbuddin Aibak made this the centre of the Sultanate of Delhi and by the 13th century a small village, Mehrauli, had grown around the shrine of the Sufi saint, Qutb Sahib. Later, Mughal princes came to Mehrauli to hunt and some 19th-century British officials built weekend houses here, attracted by its orchards, ponds and abundant game (*shikar*). It is still a popular weekend retreat for Delhi's rich and famous.

Chhatra outside Jamali-Kamali

Dargah Qutb Sahib
This 13th-century dargah is still a pilgrim point.

Zafar Mahal is a palace named after the *nom de plume* of the last Mughal emperor, Bahadur Shah Zafar.

Hauz-i-Shamsi is a large reservoir built in 1230 by Iltutmish, who is supposed to have been guided to this site by the Prophet in a dream.

Jahaz Mahal
Vente of the *Phoolwala ki Sair* (see p10), this square pleasure pavilion, built during the Lodi era (1451–1526), seems to float on the Hauz-i-Shamsi tank.

Jharna (waterfall) was so-called because after the monsoon, water from the Hauz-i-Shamsi would flow over an embankment into a garden.

Ragichi Masjid

Madhi Masjid
Surrounded by bastions and a high wall, this fortress-like mosque has a large open courtyard and a three-arched, profusely ornamented prayer hall.

Adham Khan's Tomb
Built by Akbar in the 16th century, this was rescued from decay by Curzon (see pp56–7).

Qutb Minar
The Qutb (Arabic for pole or axis) area saw the advent of Islamic rule in India. The world's highest single tower, this is the focus of an early Islamic complex (see p112).

Rajon ki Bain
This dramatic three-storeyed stepwell was also called *Sukhi Baoli* (dry well). Nearby is the five-storeyed *Gandhak ki Baoli*, named after its strong sulphur (*gandhak*) smell. These baolis once supplied fresh water to the area.

Balban's Tomb
Balban's 13th-century tomb lies in a square rubble-built chamber, open to the sky.

Jamali-Kamali Mosque and Tomb
The tomb of Jamali (the court poet during the late Lodi and early Mughal age) is inscribed with some of his verses. Its well-preserved interior has coloured tiles and richly decorated painted plasterwork. The second grave is unidentified but is widely believed to be that of his brother, Kamali.

VISITORS' CHECKLIST
Delhi-Gurgaon Rd.
☐ sunrise-sunset daily
☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Phoolwala ki Sair (early Oct.)

0 metres 250
0 yards 250

Dikusha
New Delhi

STAR FEATURES

- ★ Qutb Minar
- ★ Jamali-Kamali Mosque and Tomb
- ★ Jahaz Mahal

Kate Poole, **Delhi Agra and Jaipur Eyewitnes Travel Guides**, London 2003, s.110-111.

Ek. 5

The Qutb Complex

Floral motif

THE QUTB MINAR TOWERS over this historic area where Qutbuddin Aibak laid the foundation of the Delhi Sultanate (see pp50–51). In 1193, he built the Quwwat-ul-Islam ("the might of Islam") Mosque and the Qutb Minar to announce the advent of the Muslim sultans. Later, Iltutmish, Alauddin Khilji and Feroze Shah Tughlaq added other buildings, bringing in a new architectural style (see p24). The fusion of decorative Hindu panels and Islamic domes and arches shows the mingling of two cultures.

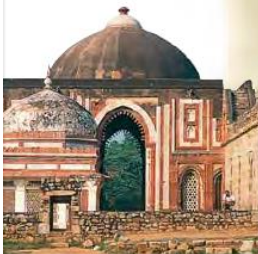
Qutb Minar

The five-storeyed Victory Tower started by Qutbuddin Aibak was completed by his successor, Iltutmish.

Carved Panels

Panels, carved with inscriptions from the Koran, embellish the gateway.

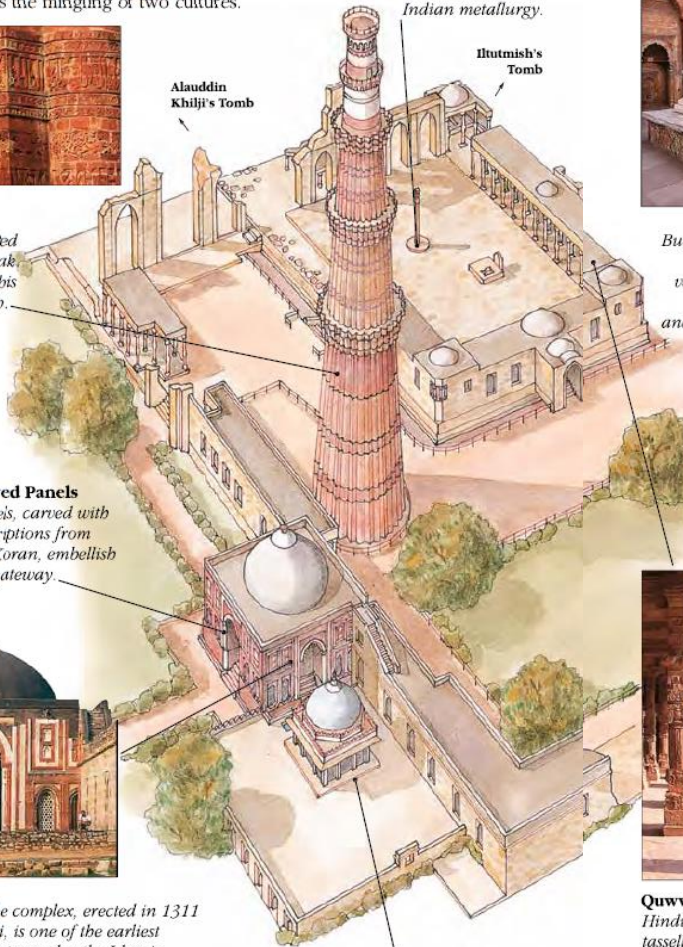
Alai Darwaza

This gateway to the complex, erected in 1311 by Alauddin Khilji, is one of the earliest buildings in India to employ the Islamic principles of arched construction (see p24).

Iron Pillar

This 4th-century pillar, originally made as a flagstaff in Vishnu's honour, is a tribute to ancient Indian metallurgy.

Alauddin Khilji's Tomb

Iltutmish's Tomb

Imam Zamin's Tomb

VISITORS' CHECKLIST

Mehrauli, Delhi-Gurgaon Rd.

☐ sunrise-sunset daily;

Qutb Festival (Oct–Nov).

Iltutmish's Tomb

Built in 1235 by Iltutmish himself, its dome has vanished. The interior is carved with geometric and calligraphic patterns.

To Entrance

Quwwat-ul-Islam Mosque

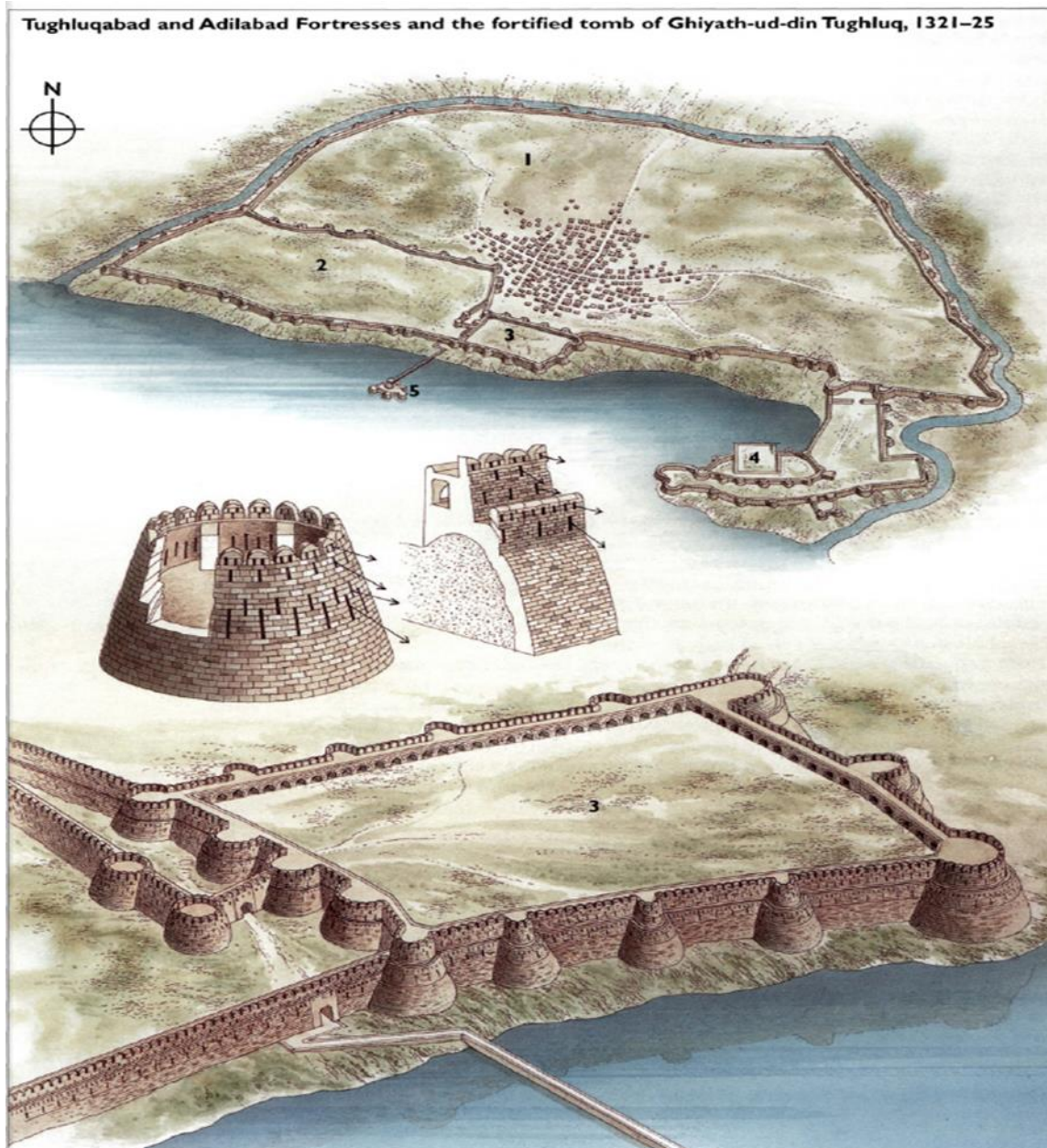
Hindu motifs, such as tasselled ropes and bells, are clearly visible on the carved pillars of this mosque.

Kate Poole, **Delhi Agra and Jaipur Eyewitnes Travel Guides**, London 2003, s.112-113.

Ek. 6

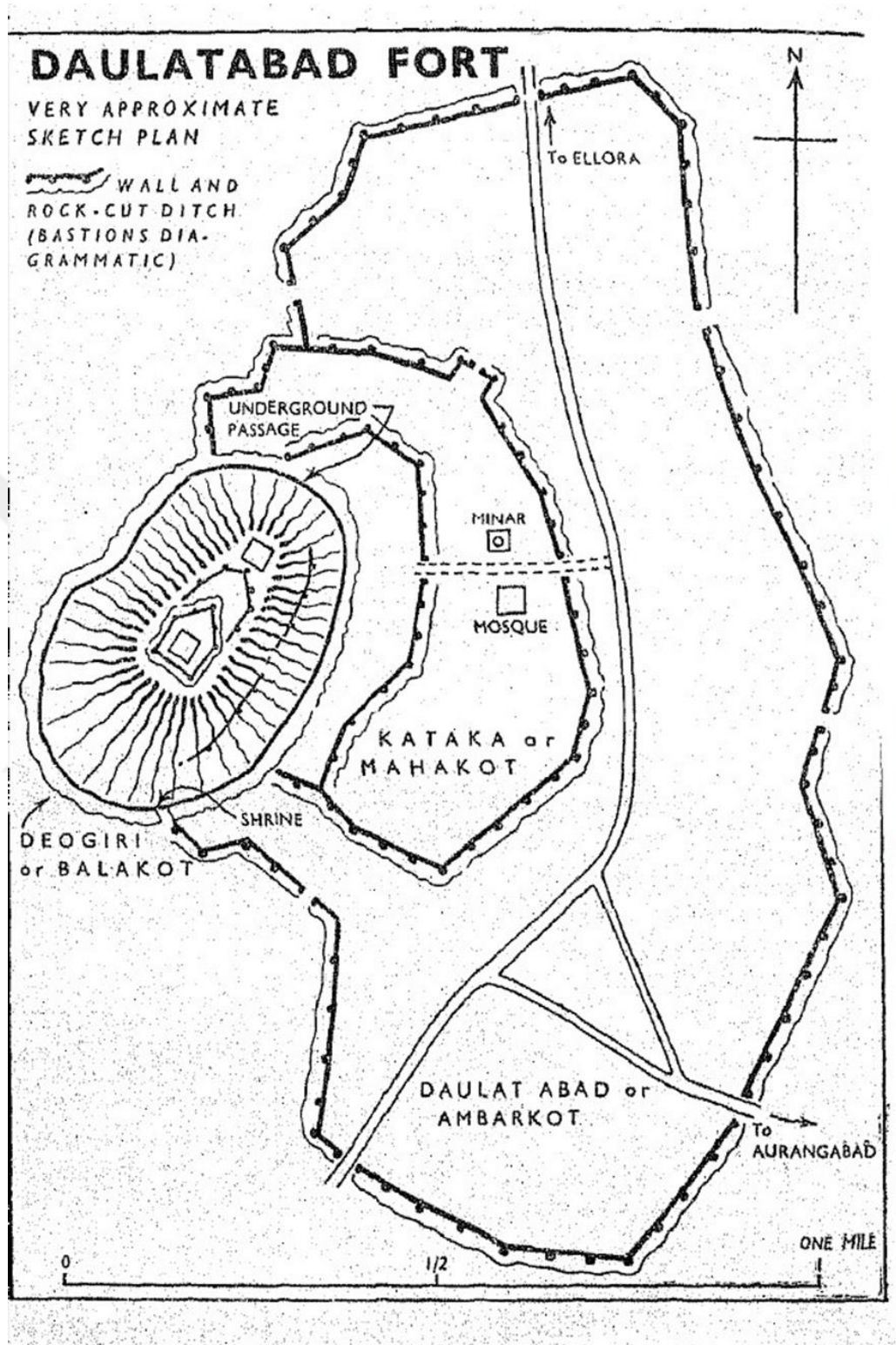

Konstantin S. Nossov, **Indian Castles 1206 - 1526**, New York 2006, s 6.

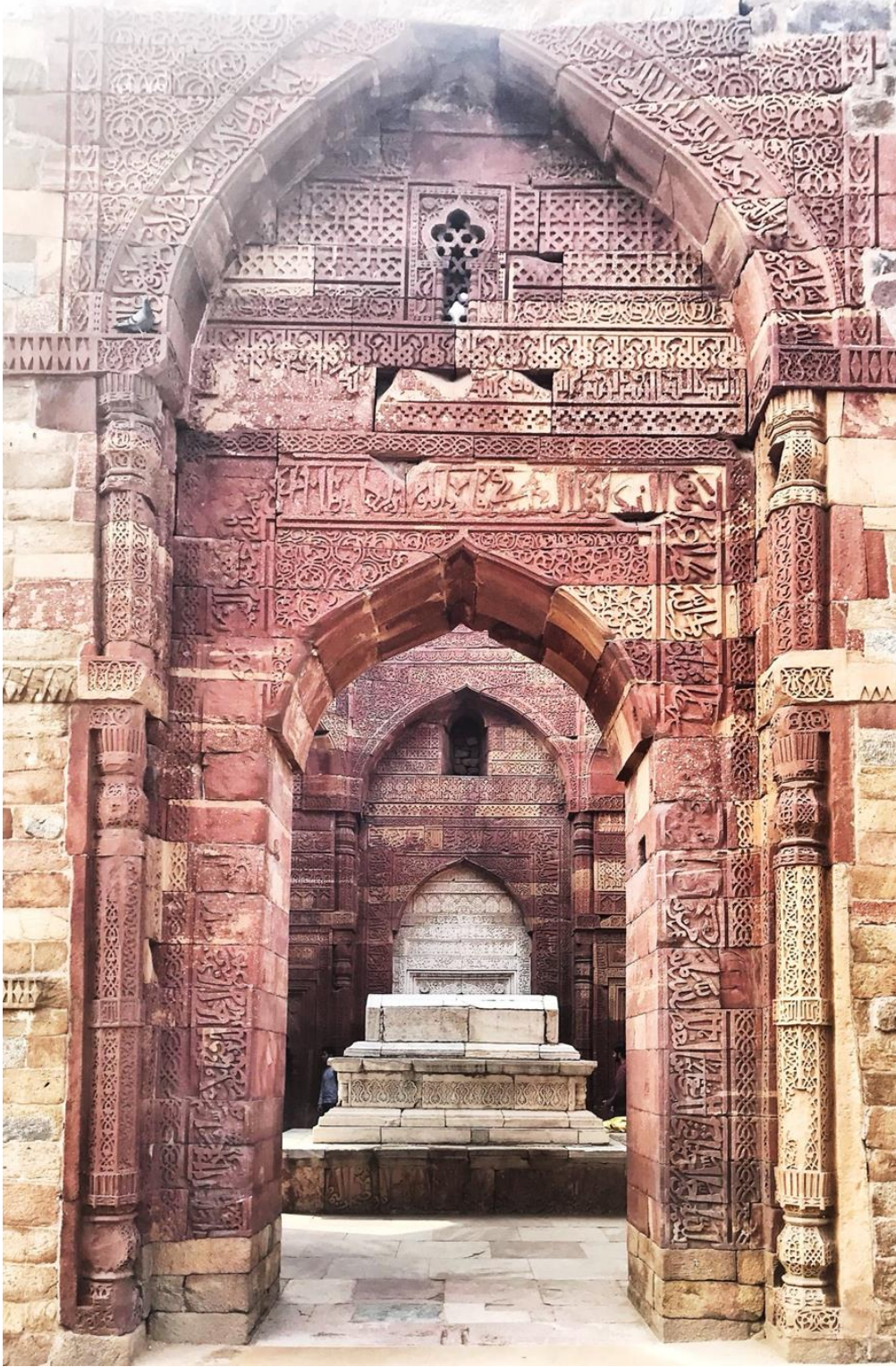
LEFT **Tughluqabad and Adilabad Fortresses and the fortified tomb of Ghiyath-ud-din Tughluq, 1321-25**
Tughluqabad or the third city of Delhi, was built by Ghiyath-ud-din Tughluq and consists of the city (1), the palace precincts (2) and the citadel (3). Ghiyath-ud-din Tughluq's son and successor Muhammad bin Tughluq supplemented Tughluqabad, on its southern extremity, with a moderate-sized fortress, Adilabad (4), which in

its turn consists of a citadel and an outer ward. A causeway connects Tughluqabad with the fortified tomb of Ghiyath-ud-din Tughluq (5). The season of rains used to turn this fortified tomb into an islet in the middle of a lake. The drawing shows a reconstruction of the citadel of Tughluqabad (3). A barbican in front of the gate connecting the citadel with the palace precincts can be seen in the foreground.

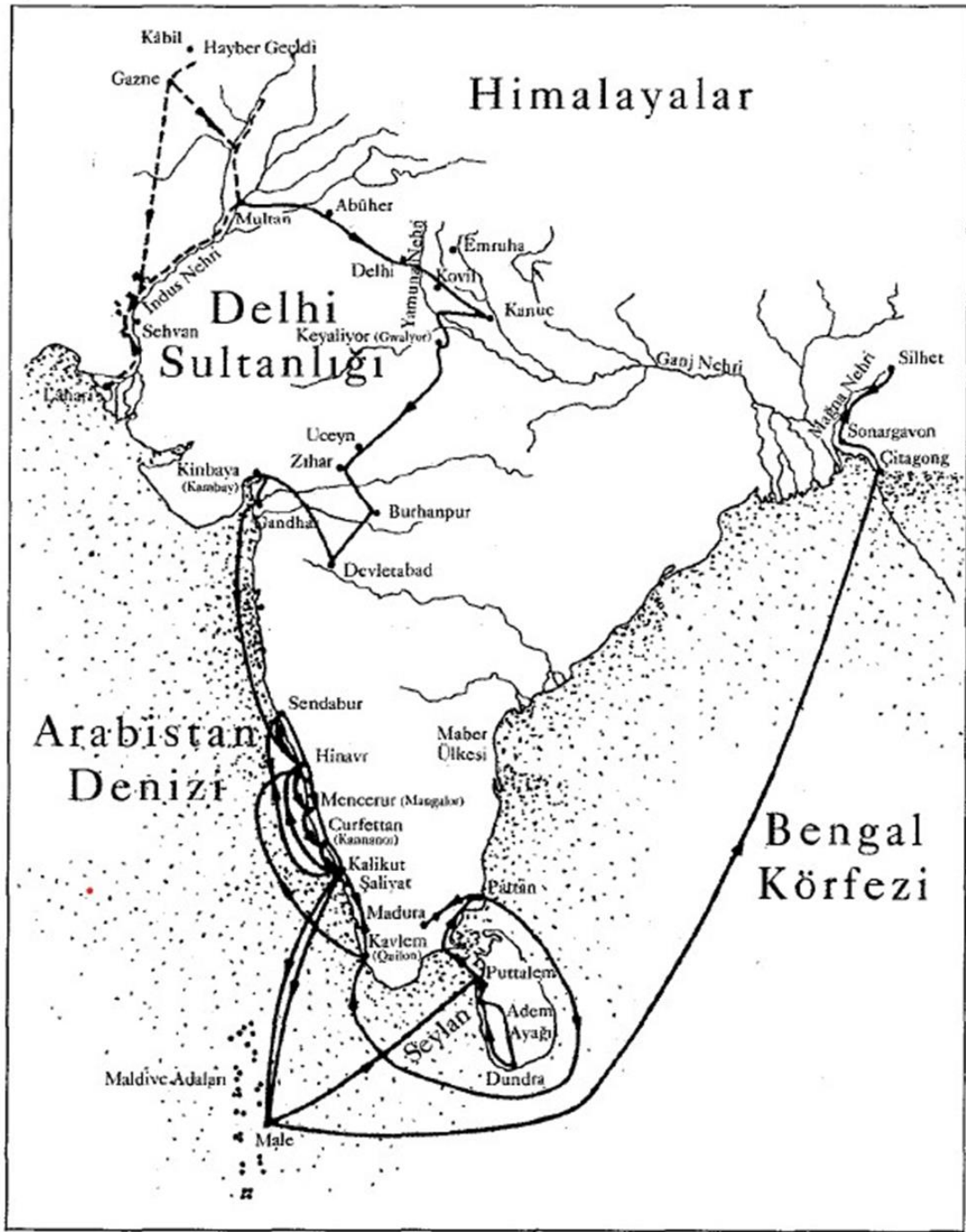

Devletabad Şehri planı Stuart Piggott, **Some Ancient Cities of India**, London 1945, s.8.

Ek.9

Şemseddin İltutmuş'un mezarı. Kaynak: Talha Uğurluel

Delhi ve çevresinde kullanılan ticaret yolları İbn Battuta, **İbn Battuta Seyahatnamesi** II, s. 600.